

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Pracoviště historické sociologie

Bc. Věra Kafková

**Československé odborové rekreace ROH
v letech 1945 až 1989**

Diplomová práce

Vedoucí práce: **doc. JUDr. PhDr. Jan Štemberk, Ph.D.**

Praha 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 1. ledna 2016.

Věra Kafková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala za odborné vedení, cenné rady a vstřícný přístup vedoucímu práce doc. JUDr. PhDr. Janu Štemberkovi, Ph.D.

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá problematikou odborových rekreací pořádaných Revolučním odborovým hnutím v Československu mezi lety 1945 – 1989. Teoretickými východisky práce jsou koncept volného času, ROH a odborových rekreací, a to včetně všech jejich typů (výběrové domácí a zahraniční rekreace, závodní rekreace, pionýrské tábory ROH). Práce získává své poznatky jednak z archivních pramenů a rozhovorů s pamětníky, jednak na základě studia sekundární literatury. Práce popisuje odlišnosti mezi jednotlivými typy rekreací a představuje jejich proměny v čase. Zároveň celou problematiku odborových rekreací vztahuje ke konceptu volného času, jakožto předpokladu pro vznik odborových rekreací. Detailně se také věnuje roli ROH v samotném organizování rekreací. Cílem práce je zpracovat základní trendy, směry a změny odborových rekreací a jejich typologii.

Klíčová slova: odborové hnutí, pionýrské tábory, rekreace, ROH, volný čas

Abstract

Following thesis deals with issue of trade union recreations held by Revolutionary Trade Union Movement (ROH) in Czechoslovakia between 1945 – 1989. Theoretical roots of this work are the concept of leisure time, Revolutionary Trade Union Movement (ROH) and trade union recreations, including all their types (selective inland and outland recreations, corporate recreations, Pioneer Organization's summer camps). The thesis gets its findings on the one hand from archive sources as well as from interviews with witnesses, on the other hand from studying of secondary literature. The thesis describes differences between particular types of recreations and presents their alterations throughout history. In the same time, it relates the issue of trade union recreations to the concept of leisure time as a condition for a formation of trade union recreations. It also deals with the role of Trade Union Movement (ROH) in organisation of recreations itself. The goal of the thesis is to process fundamental trends, tendencies and changes of union recreations and their typology.

Key words: Leisure Time, Pioneer Camps, Recreations, Revolutionary Trade Union Movement (ROH), Trade Union

Obsah

1. Úvod	7
2. Rozbor literatury a pramenů	13
3. Koncept volného času a cestování	17
3. 1 Volný čas jako sociologická kategorie	17
3. 2 Vymezení cestovního ruchu a rekreace	20
3. 3 Trávení volného času v Československu.....	22
3. 4 Pracovní doba, státní svátky a zákonná dovolená v Československu	24
4. Revoluční odborové hnutí.....	27
4. 1 Vznik ROH a jeho rozvoj do roku 1948	27
4. 2 ROH v letech 1948 až 1968.....	29
4. 3 Pražské jaro a rok 1968	32
4. 4 Období normalizace a revoluční rok 1989	34
5. Odborové rekreace v Československu.....	38
5.1 Poválečné odborové rekreace	38
5.2 Poúnorové odborové rekreace	41
6. Výběrové rekreace ROH.....	45
6. 1 Domácí výběrové rekreace	45
6. 2 Zahraniční výběrové rekreace	50
7. Závodní rekreace ROH	55
8. Závodní rekreace v mladoboleslavské automobilce Škoda.....	60
9. Pionýrské tábory ROH.....	65
10. Závěr	70
Prameny a literatura.....	74

1. Úvod

Odborové rekreace jsou historickým fenoménem, jenž nemá z mnoha důvodů ve světě obdoby. Podmínky pro jejich masové rozšíření a využívání obyvatelstvem nastaly na určitou dobu v zemích bývalého socialistického bloku – tedy i na území Československa mezi lety 1948 – 1989. Těmi podmínkami byly kromě obrovské ideologické a materiální podpory ze strany státu zejména odlišná struktura vlastnictví – velký počet nemovitostí ve vlastnictví družstev, odborové organizace, příp. státu, vždy však v ne-soukromém vlastnictví; dalo by se říci, že imperativ zisku jako základní funkce nemovitosti byl značně upozaděn, a naopak byly vyzdvíženy imperativy jako lidovost a s tím související dostupnost pro co nejširší spektrum obyvatelstva, příp. jiné ideologické imperativy –, odlišná sociální a příjmová struktura obyvatelstva¹, zcela jiné postavení odborové organizace, a to jak mocenskopolitické, tak ideologické (nehledě na specifika fungování odborového hnutí v socialistickém státě), odlišné chápání statusu dovolené/rekreace (čehož se budeme často dotýkat v průběhu celé práce) atp.

Obecně lze říci, že odborové rekreace na území Československa mezi lety 1948 – 1989 byly státem pořádané akce masového charakteru konané za účelem odpočinku pracující dělnické třídy, přičemž celou tuto myšlenku materiálně i ideologicky zaštiťovalo Revoluční odborové hnutí. Zaměříme-li se na okamžik na rekreace z obecnějšího hlediska, lze pojem rekreace odvodit z latinského slova *recreatio, recreationis*, f., které v překladu znamená „osvěžení, zotavení, občerstvení“.² Slovo *recreatio* je ovšem složeno z předpony *re* vyjadřující opětovné nabývání určitého stavu a kořene pocházejícího od slova *creo*, jež znamená tvořit,

¹ Budeme-li považovat konstatování Jana Kellera z knihy *Tři sociální světy*, že ve 3. čtvrtině 20. století byly rozdíl v příjmech mezi nejnižšími příjmovými skupinami a nejvyššími příjmovými skupinami zhruba šestinásobné, za platné i pro socialistické Československo (což i přes mnohá specifika socialistického režimu možné, domníváme se, je) pak lze, i s přihlédnutím k omezení možnosti soukromě podnikat a vlastnit „výrobní prostředky“, tvrdit, že neexistovaly majetkové nerovnosti známé ze současnosti, nýbrž naopak většina obyvatelstva měla zhruba stejný příjem. Keller, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. 211 s. ISBN 978-80-7419-031-5.

² Čornejová, Alžběta. *Dovolená s poukazem: odborové rekreace v Československu 1948–1968*. Praha: Academia, 2014. 250 s. ISBN 978-80-200-2363-6, str. 8.
Viz také anglický překlad na Latin search results for: „recreatio“. In: *Latdict* [online]. 2015. [cit. 10. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.latin-dictionary.net/search/latin/recreatio>.

způsobovat růst apod.³ Ve spojení s prefixem *re-* tak dostáváme význam opětovného tvoření či růstu, v tomto smyslu nejlépe lidských sil či energie do další práce, resp. do něčeho, co nutně způsobuje, že člověku těchto sil ubývá. Prefix *re-* však staví slovo *recreatio* do opozice ke slovu *creatio*, což by se v tomto smyslu dalo chápat tak, že *creatio* je tvořením „z ničeho“, zatímco *recreatio* nutně musí navazovat na něco, co zde bylo, ale již není, a co je třeba obnovit. Alespoň ideologicky hlásal socialistický režim určité organické propojení lidu se státem; znovuoobnovování něčeho (ve smyslu *recreatio*) by se tak týkalo i této oblasti vztahu mezi jednotlivcem a vyšším celkem (státem). A není-li ve zkoumaném období, jak jsme naznačili výše, hlavním cílem rekreačních objektů a rekreačního průmyslu vůbec zisk, jistě se i tento aspekt musel nějakých způsobem projevovat – což bude jedním z témat, jímž se bude tato práce soustavně zabývat.

Rekreovat se (ve výše zmíněném smyslu *recreatio* s aspektem určité organizovanosti ze strany státu) se mohli občané socialistického Československa na třech typech odborových rekreací: výběrových (zahraničních a domácích), závodních a pionýrských táborech. O všech třech tato práce podrobně pojednává v příslušných kapitolách.

Teoretickým základem vůbec pro rekreace jakéhokoli typu je rozdělení času na pracovní a volný, resp. na čas nutný k zajištění obživy a zbylý čas. Zatímco v jiných dějinných epochách nemusely nutně být tyto dva typy časů rozlišitelně odděleny nebo mohly být oba dva vyhrazeny různým sociálním skupinám, moderní doba, zdá se, dělí čas striktně a zřetelně na pracovní a volný.⁴ Od 2. poloviny 20. století se koncept volného času stává ústředním výzkumným tématem samostatné sociologické disciplíny. Jeden z nejvýznamnějších sociologů volného času, Joffre Dumazedier, vymezuje volný čas jako soubor činností, jimž se jedinec může oddávat zcela podle libosti pro odpočinek nebo zábavu či pro rozvoj své vlastní informovanosti, osobnosti, dobrovolné sociální účasti nebo svobodné tvůrčí schopnosti poté, co splnil všechny své povinnosti pracovní, rodinné a sociální.⁵ Tato

³ Latin search results for: „creo“. In: *Latdict* [online]. 2015. [cit. 10. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.latin-dictionary.net/search/latin/creo>.

⁴ S tím souvisí i poměrně striktní rozdělení sociálního prostoru na pracovní a „ne-pracovní“ (továrna a dům apod.).

⁵ Veselá, Jana. *Základy sociologie volného času*. Pardubice: Univerzita Pardubice. Ekonomicko-správní

definice bude sloužit jako ústřední definice volného času pro celou práci a budou z ní vycházet všechny úvahy a všechna zkoumání týkající se volného času a rekreací.

S tímto novým pojetím volného času souvisí rovněž vznik a rozvoj cestovního ruchu, zejména pak proměna „cestovatele v turistu“⁶, která funguje jako jakási podmínka možnosti cestovního ruchu a zároveň je důsledkem rozdělení času v moderní době. V rámci těchto myšlenek pak ROH (stejně jako jakékoli jiné odborové hnutí) působí na obou stranách oné pomyslné časové osy: prosazováním práv a svobod pracující třídy kvantitativně rozšiřuje oblast jejího volného času na úkor času tráveného prací a jinými činnostmi; co ovšem chápeme jako určité specifikum právě ROH, je skutečnost, že aktivně působí i v rámci organizace samotného volného času občanů. Po krátkém uvedení do dějin a organizace ROH se tak práce dostane ke svému stěžejnímu, a ve smyslu působení ROH v rámci volného času jedinečnému, tématu, jímž je forma rekreace pořádané a zaštiťované odborovou organizací – ROH.

V této práci si položíme čtyři základní výzkumné otázky. Co bylo pro jednotlivé typy odborových rekreací společné, a čím se naopak odlišovaly. Dále pak jak se jednotlivé typy odborových rekreací proměňovaly v čase, jenž je vymezen obdobím, které umožnilo vznik a fungování ROH. Dále otázka konkrétního postavení či role ROH při organizaci rekreací. Ruku v ruce s touto výzkumnou otázkou, jež se zaměřuje spíše na formální a organizační stránku věci, jde rovněž další, příbuzná otázka, a sice proměna trávení volného času ve vymezeném období.

Podrobíme-li bližšímu pohledu většinu materiálů věnujících se odborovým rekreacím v Československu, ať již jsou to diplomové, dizertační či jiné práce, nebo přímo monografie a jiné knižní publikace, zjistíme, že žádná z nich se nevěnuje úhrnem celému období let 1948 – 1989, ale vždy pouze určitému kratšímu časovému úseku, jež se snaží z daného hlediska analyzovat podrobněji. Zajisté nelze na celé 40leté období mezi lety 1945 – 1989 pohlížet jako na „monolitický“

fakulta, 1999. 80 s. ISBN 80-7194-187-5, str. 21.

⁶ Podrobněji viz Kosinová, Kristýna. *Cestování před sto lety, aneb, Všude dobře, doma nejlépe: rozvoj českého turismu v kontextu světových výstav ve druhé polovině devatenáctého století*. Praha: Dokořán, 2011. 222 s. ISBN 978-80-7363-384-4.

historický útvar vyznačující se shodnými rysy ve všech svých etapách; tato práce si nicméně klade za svůj cíl celé toto období postihnout, a to z důvodu utvoření plastičtějšího obrazu odborových rekreací, jenž nám lépe umožní sledovat dlouhodobé trendy, proměny a změny dané problematiky⁷, a zároveň se v tématech, jakými jsou historie a vývoj odborových rekreací a jejich jednotlivé typy, způsob výběru rekreatantů, finanční stránka rekreací z hlediska jak jejich financování, tak finanční dostupnosti, statistiky jednotlivých typů rekreací atd., snaží podávat natolik podrobné a vyčerpávající informace, nakolik je to v rámci daného rozsahu a historického období možné.

Za referenční případ, jenž nám nabídne konkrétní příklady teoretických koncepcí, poslouží mladoboleslavský automobilový podnik Škoda, jenž byl vybrán hned z několika důvodů: jedním z nich je skutečnost, že automobilka Škoda byla jedním z nejvýznamnějších a nejbohatších (i co do počtu zaměstnanců) podniků před rokem 1989, což z něj tvoří ideální předmět výzkumu naší práce; rovněž fakt, že je tento podnik z hlediska odborových rekreací výzkumně nezpracován, je pro nás zajímavou výzvou.

Primární výzkumnou metodou práce bude archivní výzkum pramenů, přičemž hlavními zdroji archiválií jsou Archiv společnosti Škoda Auto, Všeodborový archiv a Studijní knihovna odborů v Praze. Další využívanou metodou je orální historie, což je metoda sběru dat odpovídající kvalitativnímu výzkumu – v případech, v nichž jsou písemné prameny nedostačující, přichází na řadu přímá výpověď pamětníků a účastníků událostí. Metoda orální historie obecně je velmi důležitá pro studium socialistických zřízení, neboť zde v důsledku přísné cenzury existuje podstatný rozdíl mezi oficiálními stanovisky (texty) a žitou realitou. Právě tento rozdíl dokáže metoda orální historie nejlépe postihnout. Původní záměr získat výpovědi lidí, již pracovali v mladoboleslavské Škodě, se bohužel nepodařilo realizovat. Po kontaktování odborové organizace a podnikového klubu důchodců se nám z obou těchto zdrojů dostalo zamítavých odpovědí, a to z důvodu buď přímo neochoty, nebo vysokého věku či smrti kompetentních lidí. Tento nezdar ovšem nakonec vedl k tomu, že jsme v práci využili alespoň několika výpovědí pamětníků

⁷ Jsme si ovšem vědomi faktu, že přesto bude práce dílčím příspěvkem k tématice odborových rekreací.

o odborových rekreacích z jiných závodů a zařízení. Tato skutečnost mimochodem poukazuje rovněž na nutnost zajímat se o danou problematiku rekreací v jednotlivých podnicích a institucích i z toho důvodu, že za poměrně krátkou dobu již nemusí být naživu nikdo, kdo by měl k danému tématu co říci; jinými slovy se zkracuje čas, v němž je používání metody orální historie ještě možné.

Jde-li o hlavní motivace k uchopení zvoleného tématu této práce, lze je rozdělit na motivace objektivní a subjektivní: objektivní motivací je skutečnost, že diskurs po roce 1989 do značné míry opomíjel téma odborových rekreací zřejmě v souladu s obecně rozšířeným názorem 90. let, že vše co se týká odborů, potažmo organizovaných rekreací, je spjato se socialistickým režimem, a tudíž nutně, z podstaty nehodné zájmu. To ilustruje i počet prací věnujících se tomuto tématu: dvě diplomové práce a jedna monografie. Byli jsme tak motivováni rovněž snahou detailněji a uceleněji o této problematice pojednat.

Subjektivní motivací byla jednak účast na přednáškách doc. Štemberka v rámci předmětu „Prostorčasová mobilita“, jednak jakési rodinné (n)ostalgické naladění, z nějž asi nejpůsobivějším bylo nadšené vyprávění jednoho člena rodiny o koupi riflové bundy na rekreaci v Maďarské lidové republice za 1 440 Kčs.

Zaměříme-li se na samotnou strukturu práce, hned po úvodu následuje kapitola o literatuře a pramenech k tématu. Zkoumání problematiky odborových rekreací je započato rozborem konceptu volného času, jenž vychází ze základní myšlenky, že kdybychom neměli dostatek volného času, žádných rekreací bychom se nemohli účastnit, a pravděpodobně by tak ani neexistovaly. Je proto důležité si uvědomit, co to vlastně volný čas je a co vše je do jeho konceptu zahrnuto. Volný čas tak slouží jako předpoklad existence nejen odborových rekreací, nýbrž volnočasových aktivit jako takových.

Nelze pochopitelně psát práci o odborových rekreacích a nevěnovat se alespoň ve stručnosti samotné odborové organizaci, jíž bylo v Československu v letech 1945 – 1989 Revoluční odborové hnutí (ROH); to bylo organizátorem, pořadatelem a v určitých případech i provozovatelem odborových rekreací. ROH se snažilo prostřednictvím jedné ze svých aktivit, jíž bylo pořádání rekreací, zaplnit volný čas pracujících. Čtvrtá kapitola se proto věnuje počátkům a vývoji

Revolučního odborového hnutí v Československu.

Po vymezení konceptu volného času a popisu vývoje ROH, se budeme moci od páté kapitoly věnovat stěžejnímu tématu práce, a sice odborovým rekreacím jako takovým. Nejprve budou představeny obecné aspekty a vývoj odborových rekreací, následně jejich jednotlivé typy, jimiž jsou výběrové rekreace (domácí a zahraniční), závodní rekreace a pionýrské tábory ROH.

Problematika závodních rekreací bude představena nejen v teoretických obrysech, nýbrž také v samostatné kapitole věnující se závodním rekreacím v konkrétním podniku Škoda Mladá Boleslav (AZNP Mladá Boleslav). Pomocí jeho archivních materiálů se pokusíme vytvořit ucelenější a konkrétnější obraz těchto akcí. Kapitola o podniku Škoda Mladá Boleslav je zaměřena pouze na závodní rekreace, jelikož archivní materiály podniku se v převážné většině týkaly závodních zotavoven, soupisů účastníků jednotlivých turnusů rekreací atd. Kromě archivních materiálů jsme měli v úmyslu použít metodu orální historie a zpracovat výpovědi pamětníků závodních rekreací podniku. Bohužel neochota ze strany zastřešujících institucí či fakt, že mnozí pamětníci již nejsou naživu, způsobily, že tato kapitola je o tuto pasáž ochuzena. Z těchto dvou zmíněných důvodů, tj. charakteru archivních materiálů podniku (záznamy, zápisy, dopisy o zotavovnách atd., a nikoli ucelenější informace) a nemožnosti získání výpovědí pamětníků, je kapitola o mladoboleslavské škodovce podstatně kratší, než byl původní záměr.

Po této kapitole následuje kapitola předposlední, jež se věnuje třetímu typu odborových rekreací, pionýrským táborům ROH (specifickým typem rekreací), které ROH pořádalo pod záštitou pionýrské organizace jednak za účelem plnohodnotného naplnění volného času dětí, jednak za účelem odlehčení pracujícím rodičům o letních prázdninách.

Poslední kapitolou této práce je závěr, jenž celou diplomovou práci shrnuje a odpovídá na výzkumné otázky; po něm následuje seznam pramenů a použité literatury.

2. Rozbor literatury a pramenů

Tato kapitola přiblíží dostupnou literaturu a prameny k tématu práce. Téma odborových rekreací nepatří na první pohled mezi oblíbené předměty výzkumů historiků či jiných sociálních vědců – možná je ještě příliš brzy psát historickou práci o této blízké a problematice minulosti. Přesto není nemožné nalézt o této problematice alespoň zmínky v knihách a sbornících. Zároveň lze najít i několik studentských prací vzniknuvších v posledních několika letech, jež se odborovým rekreacím v různých kontextech věnují. A nelze zapomenout ani na jedinou monografii k tomuto tématu, jež nám byla užitečnou oporou, a sice práci od Alžběty Čornejové s názvem *Dovolená s poukazem: odborové rekreace v Československu 1948 – 1968*⁸. Celkově lze říci, že množství a kvalita literatury jsou dostačující, ovšem je nutno brát velký zřetel na její hodnotící povahu (což platí zejména pro literaturu týkající se ROH a rekreací, jež vyšla před rokem 1989).

Tato práce obsahuje tři teoretické bloky: koncept volného času, ROH a odborové rekreace, přičemž první dva jsou jakýmsi úvodem k hlavnímu tématu – odborovým rekreacím. Problematika volného času je poměrně dobře známé a vědecky prozkoumané téma. K jeho uchopení jsme v této práci použili zejména sborník Alexandra Fazika⁹, v němž každá kapitola pojednává o jednotlivých aspektech tohoto fenoménu. Práce je velmi srozumitelná a přehledná a zároveň se věnuje i poměrně specifickým problémům volného času jako např. „průmyslu volného času“. Druhou stěžejní knihou k pochopení volného času, tentokrát již přímo v kontextu odborových rekreací, je monografie France a Knapíka¹⁰. Práce aplikuje nejrůznější přístupy ke studiu volného času na konkrétní případ Československa v 50. a 60. letech minulého století. Nabízí výčet možností a aktivit trávení volného času včetně rekreací nebo pionýrských táborů.

Studiu Revolučního odborového hnutí dobře posloužil text od Otakara

⁸ Čornejová, Alžběta, 2014, cit. d.

⁹ Fazik, Alexander. Průmysl volného času. In: *Čítanka: Sociologie volného času a cestovního ruchu: (výběr statí, textů a klíčových citací z děl pojednávajících o sociologii volného času a cestovního ruchu)*. Praha: Vysoká škola obchodní, 2011, s. 166 – 167. ISBN 978-80-86841-35-9.

¹⁰ Franc, Martin a Knapík, Jiří. *Volný čas v českých zemích 1957-1967*. Praha: Academia, 2013. 573 s. ISBN 978-80-200-2229-5.

Hrdličky¹¹. Tato poměrně úzká brožura nabízí vyčerpávající a systematický přehled vývoje odborového hnutí v Československu, a to od jeho vzniku až po první polistopadové roky. Je ovšem velmi patrné, že text byl vydán roku 1992, s čímž souvisí pomyslné distancování se od předlistopadové doby a její vysvětlení. Odborovému hnutí se dále okrajově věnují studie Lenky Kalinové zabývající se sociálními dějinami v socialistickém Československu¹². Historický kontext představuje několika svazková „učebnice“ Karla Kaplana¹³ nebo rozsáhlé zpracování ekonomických a sociálních dějin kolektivu autorů pod vedením Václava Průchy¹⁴ podrobně mapující časové období mezi lety 1945 – 1992.

Jedinou ucelenou odbornou monografií na téma odborových rekreací je již dříve zmíněná *Dovolená s poukazem* od Alžběty Čornejové, jež je detailní studií československých odborových rekreací založenou na podrobném studiu pramenů a dat. Publikaci předcházela diplomová práce na stejné téma, již Čornejové vedl profesor Jiří Pokorný, vedoucí Všeodborového archivu v Praze, v němž mimochodem pracuje i sama Čornejová. Další odbornou prací věnující se detailně problematice odborových rekreací jako takových jsou dvě závěrečné práce (bakalářská¹⁵ a diplomová¹⁶) studentky Dany Fůrstové, jež se tomuto tématu věnovala v kontextu orální historie. Obě zmíněné autorky se ovšem věnují pouze určitému časovému úseku vývoje odborových rekreací a nezahrnují do svých prací ani detailní rozbor proměn volného času v československém kontextu, ani ucelený historický přehled o ROH tak, jak se o to pokusíme my v naší práci.

¹¹ Hrdlička, Otakar. *K dějinám odborového hnutí v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. Praha: Nadace Friedricha Eberta, 1992, 57 s.

¹² Kalinová, Lenka. *K sociálním dějinám Československa v letech 1969-1989*. Praha: Vysoká škola ekonomická, Národohospodářská fakulta, 1999. 102 s. ISBN 80-7079-311-2.

Kalinová, Lenka. *Konec nadějí a nová očekávání: k dějinám české společnosti 1969-1993*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2012. 396 s. ISBN 978-80-200-2043-7.

¹³ Kaplan, Karel. *Československo v letech 1945-1948. 1. část*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 153 s. ISBN 80-04-25699-6.

Kaplan, Karel. *Československo v letech 1948-1953. 2. část, Zakladatelské období komunistického režimu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 146 s. ISBN 80-04-25700-3.

Kaplan, Karel. *Československo v letech 1967-1969. 4. část*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993. 81 s. ISBN 80-04-26142-6.

¹⁴ Průcha, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. Brno: Doplněk, 2009. ISBN 80-7239-147-X.

¹⁵ Fůrstová, Dana. *Dovolená v poválečné ČSR - rekreace v historické perspektivě*. Praha, 2012. Bakalářská práce. Univerzita Karlova. Fakulta humanitních studií. Vedoucí práce Pavel Mücke. 75 s.

¹⁶ Fůrstová, Dana. *Cestovní ruch a cestování v 70. a 80. letech 20. století z perspektivy občana ČSSR. Dovolená ROH*. Praha, 2015. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Fakulta humanitních studií. Vedoucí práce Pavel Mücke.

Použité tištěné prameny o odborových rekreacích a ROH pochází především ze Studijní knihovny odborů a Národní knihovny v Praze. Jedná se o různé stanovy, pokyny a nařízení, oficiální zprávy, knihy o odborové organizaci z pera Antonína Zápotockého¹⁷ atp. Prameny tvoří bohatý a zajímavý zdroj informací, jenž je v této práci nezastupitelný; přesto je třeba zvláště u tohoto druhu literatury dbát zvýšené opatrnosti při její interpretaci a vždy si uvědomovat kontext doby, v níž daný pramen vznikl, a účel, za nímž byl vytvořen. Např. brožura z roku 1975 *30 let rekreační péče ROH*¹⁸ vznikla v období normalizace, kdy bylo hlavním cílem obyvatelstvo normalizovat, unifikovat a také „uchlácholit“ nejrůznějšími pobídkami, jimiž byly i rekreace. Kniha nám tak na jednu stranu nabízí čísla a statistiky rekreací (a rekreatů) v proměnách času, na druhou stranu je třeba mít na paměti, že brožura chce mj. vyvolat větší zájem pracujících o rekreace, s čímž souvisí možné „pokroucení“ skutečnosti (dat).

V neposlední řadě jsme využili Archiv společnosti Škoda Auto, jenž nám ve svých fondech nabídl materiál o odborových rekreacích především v podobě nejrůznějších seznamů účastníků rekreací podniku Škoda toho či onoho turnusu, pokyny pro účastníky dané rekreace, zprávy tykající se stavu a finanční stránky jednotlivých zotavoven, jež byly ve správě podniku, fotografie zotavoven a rekreatů, oběžníky ROH, ale rovněž např. stížnosti na neplnění povinností pracovníků zotavoven nebo celkovou nízkou úroveň kvality pobytů. Archiv poskytuje opravdu velké množství informací, jež ovšem nejsou příliš systematicky a přehledně uspořádány, a tudíž je na první pohled obtížné z nich vytvořit ucelený obraz odborových rekreací ve škodovce. Je zřejmé, že odborové rekreace a ROH jsou věci minulosti a stojí dnes v pozadí vůči zkoumáním a bádáním, jež lépe zapadají do dnešního společenského nastavení s jeho poptávkou po „užitečných“ a „zpeněžitelných“ vědomostech – tak je např. věnována větší pozornost tématům jako proměna Škody Fabia v čase apod. Přesto byl pro nás tento archiv cenným zdrojem informací a do jisté míry je pro nás zmíněný fakt motivujícím prvkem

¹⁷ Zápotocký, Antonín. *Odborové hnutí a budování socialismu: budovat socialismus znamená lépe hospodařit: [referát z II. všeodborového sjezdu ROH]*. Praha: Práce, 1949. 53 s.

Zápotocký, Antonín. *Odbory v zemi socialismu: [dvacet let SSSR]*. Praha: Ústředna průmyslových svazů odborových, 1937. 23 s.

¹⁸ *30 let rekreační péče ROH*. Praha: Ústřední správa rekreační péče ROH, 1975. 51 s.

a určitou obhajobou předmětu naší práce, neboť nalézáme zcela zřetelnou „skulinu“, již je třeba probádat.

3. Koncept volného času a cestování

3. 1 Volný čas jako sociologická kategorie

Aby lidé mohli trávit své dovolené na odborových rekreacích ROH, museli mít dostatek volného času. Co to však je „volný čas“? Tuto otázku si pokládal již Aristoteles ve svém díle *Etika Nikomachova*. Vedle Aristotela se volným časem zabývali např. Seneca, stoikové, Tomáš Akvinský, utopisté a mnozí jiní. Důležité je pro nás zejména marxistické pojetí volného času. Marxisté vysvětlují volný čas paralelně s koncem předkapitalistické doby; tvrdí, že všechny předkapitalistické koncepce volného času se týkají pouze úzké skupiny obyvatel (otrokářů, feudálů, svobodných měšťanů atd.), avšak kapitalismus původně celistvý čas člověka štěpí na čas, kdy pracujeme, a na „volný čas“. Volný čas vytvořený kapitalismem je všeobecný, tj. týká se převážné většiny společnosti, a individuální, tj. člověk jím disponuje relativně samostatně na rozdíl od volného času v prvobytně pospolných společnostech.¹⁹ Volný čas stojí v protikladu k pracovnímu času, jež je člověk nucen prodávat, čímž je od něj odcizen.

Od 2. poloviny 20. století se konceptem volného času začala zabývat samostatná sociologická disciplína. Volný čas jako sociologická kategorie je vymezen velmi rozdílně; zde se pouze stručně podíváme na některé jeho definice z řad světových sociologů: T. Habermas chápe volný čas jako doplněk k práci; Warner jako „nepracovní čas“; Th. Veblen jako čistou dobu volna; G. Fridmann jako aktivní odpočinek; A. Silberman v něm vidí zotavení, rozptýlení a rozvíjení se; A. Ripert považuje za volný čas takovou činnost, jež je neplacená a poskytuje bezprostřední uspokojení jedince. Blíže se podíváme na definici jednoho z nejvýznamnějších sociologů volného času, Joffreyho Dumazediera, jenž vymezuje volný čas souborem činností, jimž se jedinec může oddávat zcela podle své libosti buď za účelem odpočinku či zábavy, nebo pro rozvoj své informovanosti, osobnosti, dobrovolné sociální účasti či svobodné tvůrčí schopnosti poté, kdy splnil všechny své povinnosti pracovní, rodinné a sociální.²⁰ Dumazedier užívá vedle volného času

¹⁹ Veselá, Jana. *Základy sociologie volného času*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Ekonomicko-správní fakulta, 1999. 80 s. ISBN 80-7194-187-5, str. 8.

²⁰ Tamtéž, str. 21.

ještě termín „čas polovolný“, jímž označuje činnosti, jež jsou částečně zaměřeny na nějaký zjištný cíl. Příkladem je chalupář, jenž pěstuje ovoce a zeleninu nejen pro sebe, ale částečně i na prodej. Znamená to, že v polovolném čase dělají lidé určité činnosti pro radost, ale zároveň z nich získávají finanční prostředky k uspokojování svých potřeb. Do této kategorie lze zařadit např. i péči o děti.²¹ Tento francouzský sociolog byl u nás v 60. letech²² minulého století patrně nejrespektovanějším a nejcitovanějším teoretikem volného času. Bylo tomu tak zejména pro jeho levicová východiska. Dumazedier i někteří čeští sociologové²³ z volného času vyčleňují jakoukoli činnost spojenou s bezprostředním pracovním prospěchem (zvyšování kvalifikace apod.) nebo s plněním závazků rodinných (účast na svatbách, pohřbech atd.), společenských (např. účast na politických či odborových schůzích) nebo duchovních (např. mše).²⁴ Základním kritériem volného času podle Dumazediera je tedy status dobrovolnosti u provádění dané činnosti. V této souvislosti mají československé odborové rekreace pracujících do jisté míry ambivalentní povahu. Z dostupných pramenů a literatury nelze usoudit, že by pracující někdo nutil na odborové rekreace jezdit. Zároveň však stejně jako např. účast na prvomájovém průvodu byly součástí socialistické koncepce společnosti. Můžeme jen spekulovat, do jaké míry byly svobodnou volbou a do jaké míry mohly být společenskou či politickou nutností. Ať je tomu jakkoli, pojetí volného času podle Joffreyho Dumazediera je pro naši problematiku odborových rekreací z nabízených možností nejpřínosnějším pohledem.

Volný čas mohl v masovém měřítku vzniknout až v industriální a post-

²¹Tamtéž, str. 13 – 14.

²² Určitý „rozkvět“ československé sociologie volného času můžeme vidět právě v průběhu 60. let minulého století, kdy se na toto téma rozpoutaly velmi živé diskuse, jež iniciovaly jak společenské změny, tak postupné zkracování pracovní doby, čímž se postupně zvyšoval objem volného času jako takového. Silný hlas mělo reformistické křídlo (B. Filipcová, R. Selucký, M. Švigová) české sociologie, jež se přiklábělo k francouzským levicově smýšlejícím sociologům (např. právě Dumazedierovi) a které kritizovalo ostré oddělování aktivního a pasivního trávení volného času a jednostranné vyzdvihovávání aktivních forem, jaké bylo vlastní sovětským badatelům a konzervativnějším českým autorům (zejména z řad ekonomů, např. A. Červinka). Velkou pozornost tématice volného času věnovali čeští badatelé i v dalších desetiletích. Práce ze 70. a 80. let minulého století však již mají většinou ideologicky mnohem rigidnější východiska a postrádají odvahu k formulování perspektiv vývoje a celkových koncepcí řešení jednotlivých otázek i celé problematiky. Do jisté míry to nepochybně souvisí se ztrátou vizí a perspektiv v celospolečenském kontextu tzv. normalizace. Franc, Martin a Knapík, Jiří. Volný čas 1957-1967: dobové diskuse a vymezení. *Dějiny - teorie - kritika* [online]. 2012, 9 (1) [cit. 10. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.dejinyteoriekritika.cz/Modules/ViewDocument.aspx?Did=283>.

²³ Srv. Filipcová, Blanka. *Člověk, práce, volný čas*. Praha: Svoboda, 1967. 155 s.

²⁴ Franc, Martin a Knapík, Jiří, 2013, cit. d., str. 59.

industriální době. Základním předpokladem jeho vzniku bylo zkracování pracovní doby, což zapříčinilo rozšíření mimopracovní sféry, jejíž součástí je i volný čas. Ten lze vymezit kvantitativně a kvalitativně. Z kvantitativního hlediska je volný čas segmentem mimopracovní doby, tj. doby, jež zbývá po odečtení činností, jež jsou spojovány se vztahem k povinnostem, tj. práci věnované k zajištění chodu domácnosti, nákupům, vaření, praní prádla, žehlení, přípravě pokrmů, osobní hygieně, zdravotní péči, spánku, cestě z práce a do práce, vyřizování záležitostí na úřadech, povinnostem občanským a společenským. Z kvalitativního hlediska je volným časem vše, co děláme dobrovolně, svobodně a se zájmem, vše, co nám přináší radost, potěšení a uspokojení.²⁵

Volný čas má i své specifické funkce: jedná se o odpočinek, jenž může být využit jak pasivně, tak aktivně – čas pro zábavu, koníčky, záliby a zájmy a prostor pro rozvoj osobnosti. V současné době máme v pracovní dny průměrně 3 – 4 hodiny volného času; o víkendech, svátcích a dovolených je to 5 a více hodin. Lidé ke svému volnému času přistupují rozdílně. Sociologové rozlišují pasivní, poloaktivní a aktivní postoj k volnému času a k různým druhům aktivit. Příkladem pasivního postoje je sledování televize, nejrůznější činnosti či události. „Poloaktivně“ tráví volný čas jedinec tehdy, jde-li do divadla, ale zároveň si po zhlédnutí představení vyhledá zajímavosti a informace o autorovi hry, hercích atp. Aktivním postojem se pak míní postoj činný, kdy určitou činnost pokládáme za důležitou, pravidelně ji děláme a vystupujeme v ní jako činní aktéři.²⁶

S rozvojem volného času souvisí i rozvoj „průmyslu volného času“. Průmysl volného času je bohatě strukturovaný systém materiálního zabezpečení volnočasových aktivit. Názorně to lze ukázat na kopané, jež vyžaduje celou řadu dílčích procesů a složek – je nutné hřiště, fotbalový míč a oblečení; vrcholoví fotbalisté využívají služeb výživových poradců, užívají speciální potravinové a výživové doplňky; distributoři prodávají vstupenky na sportovní utkání, jež přenáší televize, prodávají se upomínkové a propagační materiály. Nelze

²⁵ Fazik, Alexander. Fond volného času, jeho struktura a funkce. In: *Aktuální problémy volného času a cestovního ruchu*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov ve spolupráci s katedrou společenských věd Vysoké školy obchodní v Praze, 2013, s. 12 – 19. ISBN 978-80-7415-076-0, str. 12 – 13.

²⁶ Tamtéž, str. 15.

zapomenout ani na reklamu – existují obchodní řetězce s věcmi určenými výhradně pro volný čas jako knihkupectví, cykloobchody, hudebniny atp. Zprvu se průmysl volného času orientoval na zámožné vrstvy, v současnosti se čím dál častěji orientuje na masové akce pro všechny. S tímto fenoménem je ovšem spojen i nelegální obchod, sázky apod.²⁷

Jako u každého jevu objevuje se i ve vývoji volného času kromě kontinuity rovněž diskontinuita. V 60. letech se předpokládalo, že s růstem produktivity práce bude vzrůstat i sféra volného času jako prostoru pro strukturu volnočasových aktivit. Tato domněnka se ovšem nepotvrdila. Existují sociální skupiny jako např. vrstva malých podnikatelů, již mají volného času méně než jiné skupiny jako např. manažeři nebo lidé s vysokou kvalifikací. Robotizace a rozvoj informačních technologií dále zapříčiňují, že se mění povaha práce, jež se z duševního hlediska stává náročnější, ale rovněž zajímavější. V těchto případech pracovní činnosti takřka splývají s volnočasovými aktivitami. Práce je v obecném měřítku kreativnější. Lidé se ve svém volném čase snaží rozšiřovat své vědomosti četbou odborných publikací a přitom je to pro ně zábava, již naplňují svůj volný čas. Podobnou kategorií, kdy se volný čas překrývá s pracovním, je široká skupina nezaměstnaných, již absolvují ve svém volném čase nejrůznější rekvalifikační kurzy za účelem zlepšení své pozice na trhu práce.²⁸

3. 2 Vymezení cestovního ruchu a rekreace

S volným časem souvisí rovněž rozvoj cestovního ruchu. Stejně jako koncept volného času je i cestovní ruch spojen se vznikem moderní společnosti, v níž se v průběhu 19. a 20. století stal z cestovatele turista. Odpověď na otázku, jak se stal z cestovatele turista, dává vznik cestovní kanceláře Thomase Cooka, jenž v roce 1856 vytvořil „balíček“ obsahující možnost okružní jízdy po evropském kontinentu. Cook tak přeměnil aktivitu, jež byla dosud výsadou několika málo lidí, na masovou záležitost přístupnou široké veřejnosti. Cestování se z aktivity přeměnilo na komoditu. Cestovatel, pro něhož bylo cestování privilegiem a určitým zdrojem obživy, cestoval z objektivních důvodů, zatímco turista cestuje pro své potěšení.

²⁷ Fazik, Alexander, 2011, cit. d., str. 166.

²⁸ Fazik, Alexander, 2013, cit. d., str. 17–18.

Balíčkovými zájezdy jsou atraktivní složky dovolené nabízeny ostatním, již si zakoupením takové cesty zavazují někoho jiného, aby se postaral o jejich zábavu, bezpečí a zážitky.²⁹ Takovými „balíčky“ byly bezesporu i odborové rekreace.

Stručně definovat a vymezit cestovní ruch jako takový je problematické, neboť se jedná o velmi široký pojem zahrnující mnoho dílčích aspektů. Potřebu cestovat měli lidé odjakživa; v průběhu historie se však měnily důvody cestování, čímž se měnily a vyvíjely i definice cestovního ruchu. V současnosti vychází mnoho autorů z definice cestovního ruchu podle Světové organizace cestovního ruchu (United Nations World Tourism Organization, dále jen UNWTO), podle níž lze cestovní ruch definovat jako „[...]soubor činností osoby cestující na přechodnou dobu do místa mimo své běžné životní prostředí, a to na dobu kratší než je stanoveno (cesty do zahraničí 1 rok, domácí cesty půl roku), přičemž hlavní účel cesty je jiný než vykonávání výdělečné činnosti v navštíveném místě[...]“.³⁰

Cestovní ruch je mnohostranným odvětvím, jež zahrnuje celou řadu dílčích aspektů, jako jsou doprava, turistická zařízení poskytující ubytování a stravování, služby cestovních kanceláří a agentur, průvodcovské služby, turistické informační systémy a centra a další infrastrukturu či služby cestovního ruchu. Zkoumat cestovní ruch tak lze z několika odlišných hledisek, u nichž je nutno brát v potaz ekonomické, geografické, ekologické, politické, sociologické, psychologické a demografické aspekty. Cestovní ruch je tak ovlivněn množstvím odvětví, a naopak tato odvětví jsou ovlivňována cestovním ruchem.³¹

Rekreace³² je definována jako aktivita či soubor aktivit, jež jedinec vykonává za účelem odpočinku, regenerace, zábavy, relaxace atd., a to dobrovolně v rámci svého volného času. V případě rekreace tak není na rozdíl od cestovního ruchu nutno opustit místo bydliště. Konkrétně lze mezi rekreační činnosti zařadit četbu,

²⁹ Manová, Miroslava. Několik poznámek k sociologickému pojetí cestovního ruchu. In: *Aktuální problémy volného času a cestovního ruchu*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov ve spolupráci s katedrou společenských věd Vysoké školy obchodní v Praze, 2013, s. 146 – 153. ISBN 978-80-7415-076-0, str. 146 – 147.

³⁰ Malá, Vlasta. *Cestovní ruch: (vybrané kapitoly)*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 1999. 83 s. ISBN 80-7079-443-7, str. 11.

³¹ Hanáková, Petra. *Cestovní ruch osob se zdravotním postižením* [online]. Brno, 2014. [cit. 28. 4. 2015]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Ekonomicko-správní fakulta. Vedoucí práce Jiří Vystoupil. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/321527/esf_b/, str. 10 – 11.

³² Více o rekreacích jako takových v dalších kapitolách této práce.

pobyt na zahradě, kulturní aktivity, jakými jsou sledování televize, návštěva kina, divadla atd. Velmi často bývají v rámci rekreace zmiňovány také sportovní aktivity. Je však třeba připomenout, že co může být pro jednoho jedince rekreací, může být pro druhého nepříjemnou a nedobrovolnou aktivitou a v takovém případě pak nelze pokládat sport za rekreaci.³³ Rekreaci lze rozdělit na privatizovanou, jako je chataření, houbaření, jachting; určenou pro širokou veřejnost za peněžní úhradu, jako zájezdy pořádané cestovními kancelářemi či pobyty v hotelích; a nakonec služby v rámci vázaného cestovního ruchu³⁴ – vázaný cestovní ruch znamená, že jedinci své cesty absolvují pod hlavičkou určitých organizací (např. odborové)³⁵ a služby s nimi sjednané jsou zajišťovány na základě dohod uzavřených s poskytovateli předem.³⁶

Volný čas, cestovní ruch a rekreace jsou třemi pojmy, jež se často vzájemně překrývají. Jejich vzájemný vztah lze vysvětlit následovně: „Cestovní ruch vždy zahrnuje cestování, ale ne každé cestování je současně cestovním ruchem. Cestovní ruch zahrnuje rekreaci, ale ne každá rekreace je cestovním ruchem. Cestovní ruch se uskutečňuje ve volném čase, ale ne každý volný čas je věnován cestovnímu ruchu.“³⁷

3. 3 Trávení volného času v Československu

Poválečná evropská společnost bývá občas označována jako „společnost volného času“ (v komparaci s 19. stoletím coby stoletím práce). Tento pojem odráží situaci po druhé světové válce, kdy došlo po překonání akutních hospodářských problémů k celkovému zvýšení životní úrovně lidí, jež vedlo rovněž ke zvýšení objemu volného času. V Československu nastává tento jev s určitým zpožděním, přičemž komunistický režim měl tendence volný čas svých občanů značně organizovat za účelem vytvoření pomocí kulturního programu nového typu člověka.³⁸

³³ Lavická, Petra. *Aktivní a sportovní cestovní ruch* [online]. Brno, 2015. [cit. 28. 4. 2015]. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Přírodovědecká fakulta. Vedoucí práce Daniel Seidenglanz. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/358003/prif_m/, str. 15.

³⁴ Petrusek, Miloslav, Maříková, Hana a Vodáková, Alena. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. 2 sv. ISBN 80-7184-311-3.

³⁵ Pod vázaný cestovní ruch patří pouze typ výběrových rekreací, viz dále.

³⁶ Furstová, Dana, 2015, cit. d., str. 10.

³⁷ Lavická, Petra, 2015, cit. d., str. 15.

³⁸ Franc, Knapík, 2013, cit. d., str. 15 – 16.

Obecně převládala v Československu jednoznačná tendence a snaha režimu „vyvést“ trávení volného času ze soukromí do veřejných prostor a míst. Důkazem toho bylo pojmání nejrůznějších tradičních svátků a oslav. Prostřednictvím takto kolektivně trávených událostí se nenásilně, avšak systematicky distribuovala marxisticko-leninská ideologie, což bylo cílem státně plánovaného využití volného času.³⁹ Ukázkovým příkladem jsou ostatně samotné odborové rekreace. Požadavek „kulturního trávení volného času“ zcela přirozeně naplňovaly návštěvy nejrůznějších uměleckých představení, muzeí, galerií a kulturních akcí jak ve městech, tak na venkově. Zároveň se nevztahoval jen na dobu odpočinku po práci, ale i na rekreace v období dovolených. Vedle těchto individuálních aktivit lidí se o společně trávený čas staraly závodní kluby ROH vznikající již v předúnorovém období přímo na jednotlivých pracovištích, kde často absorbovaly předešlé zájmové spolky. Na platformě závodních klubů ROH působily již krátce po roce 1948 nejrůznější šachové kluby, divadelní soubory, kluby fotoamatérů, sběratelů všeho druhu, hádankářů, křížovkářů aj. Vedle Revolučního odborového hnutí byly založeny i jiné masové organizace starající se o volný čas obyvatel a ovlivňující jej. Patřily mezi ně např. pionýrská organizace, svaz žen, svaz tělesné výchovy aj.⁴⁰

Specifickým typem trávení volného času v Československu a zároveň oblíbenou alternativou odborových rekreací bylo chataření a chalupaření, jejichž předchůdcem byly tzv. letní byty známé v československém prostředí již z 2. poloviny 19. století.⁴¹ Kořeny českého chataření leží v meziválečném tramském hnutí, v jehož rámci byly vybudovány jednoduché dřevěné sruby. Na konci 50. let se pak v tomto trendu pokračovalo, přičemž masový rozvoj chataření nastal koncem 60. let a během normalizačního období. V této době se objevily přímo katalogy „ideálních chat“, z nichž bylo lze si vybrat libovolnou chatu dle svých snů. V socialistickém Československu takřka neexistovala možnost seberealizace v zaměstnání, jež bylo povinné, a tak se žilo pro chaty, pro páteční úniky ze stereotypního života jedince. Režim chataření zároveň podporoval v duchu

³⁹ Tamtéž, str. 17 a 22.

⁴⁰ Tamtéž, str. 28 – 29, 37 – 39.

⁴¹ Podrobněji viz Šoukal, Jirí. Dovolena na letním bytě. In *Kapitoly z dějin cestovního ruchu*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov ve spolupráci s katedrou společenských věd Vysoké školy obchodní v Praze, s. 115 - 132. ISBN 978-80-7415-065-4.

hesla „kdo zahradničí, ten nerebeluje“. Chaty byly stavěny z estetického hlediska ve velmi kvalitním prostředí s dobrou dostupností železniční sítě.⁴² Materiály, z nichž byly postaveny, se lišily dle individuálního vkusu a finančních možností daného „chataře“.⁴³ Vedle chataření existovalo ještě tzv. chalupaření. Programová náplň těchto dvou činností byla velmi podobná. Podstatnější rozdíl spočívá v povaze rekreační budovy: zatímco chaty byly menšími objekty stavěnými přímo a primárně za účelem „chataření“, rekreační chalupa byla objektem, jehož původní funkce (nejčastěji obytná či hospodářská) se změnila na rekreační až po určité době, např. bývalá stodola byla přestavěna na chalupu.

3. 4 Pracovní doba, státní svátky a zákonná dovolená v Československu

Politika volného času je bezprostředně spojena s postupným zkracováním pracovní doby. Do roku 1956 byla standardní pracovní doba v Československu 6 pracovních dní s celkem 48 hodinami. Ovšem od 2. poloviny 50. let, kdy došlo přijetím zákona č. 45/1956 Sb. ke zkrácení pracovní doby ze 48 na 46 hodin, lze přímo hovořit o programovém snižování pracovní doby pracujících.⁴⁴ Další zkracování pracovní doby nastalo až za dalších 10 let, kdy byl přijat nový zákoník práce jako zákon č. 65/1965 Sb., jenž nabyl účinnosti dne 1. 1. 1966. Nejvyšší přípustná hranice pravidelné pracovní doby se stále držela na 46 hodinách týdně, bylo však možno pracovní dobu zkrátit – např. pro zaměstnance mladší 16 let byla pracovní doba zakotvena ve výši 36 hodin týdně a mladiství starší 16 let, kteří směli pracovat v hornictví v podzemí při těžbě nerostů nebo při ražení tunelů a štol, neboť tyto práce byly nezbytné pro jejich přípravu na budoucí povolání, měli pracovní dobu vymezenou v délce maximálně 40 hodin týdně. Toto ustanovení o možnosti zkrácení pracovní doby zaváděla vyhláška Státní plánovací komise č. 62/1966 Sb., o zásadách pro zkracování pracovní doby a pro úpravu pracovních a provozních režimů. Vyhláška umožňovala zkrátit pracovní dobu na 42 hodin týdně zaměstnancům v těžbě uhlí, rud a keramických surovin, na báňských pracovištích

⁴² Vznikaly tzv. chatařské kolonie, jež lze ostatně vidět i dnes. Mnoho lidí v této tradici pokračovalo i po pádu železné opony a vlastnit chatu, kam se rodina uchýlí v době volna, je součástí české mentality i v 21. století.

⁴³ Blažková, Tereza, ed., Fialová, Dana, ed. a Matoušek, Václav, ed. *Individuální a masová rekreace v okolí velkých industriálních měst v 19. – 21. století*. Praha: Togga, 2014. 233 s. ISBN 978-80-7476-063-1., str. 53 – 54, 135.

⁴⁴ Franc, Knapík, 2013, cit. d., str. 18, 27, 75 – 79.

geologického průzkumu a v nepřetržitých výrobních provozech, jakož i v ostatních třísměnných provozech. Další zkrácení bylo možné ve dvousměnných provozech na 43 hodin týdně a u ostatních organizací na 44 hodin týdně. Dalším prováděcím předpisem, jenž umožňoval zkrácení pracovní doby, byla vyhláška Ministerstva práce a sociálních věcí č. 63/1968 Sb., o zásadách pro zkracování pracovní doby a pro zavádění provozních a pracovních režimů s pětidenním pracovním týdnem. Poslední úpravu pracovní doby provedla novela zákoníku práce č. 188/1988 Sb., s účinností od 1. 1. 1989, již byla pracovní doba stanovena na nejvýše 43 hodin týdně.⁴⁵

Celkové penzum volného času v Československu neovlivňovala jen pracovní doba, ale rovněž počet státních svátků (popř. dnů pracovního klidu) a zákonná dovolená pracujících. Zákon o úpravě svátkového práva z roku 1946 pracuje s 10 svátky a 6 památnými dny, pro něž měl platit režim nedělí. Změna nastala v roce 1951, kdy byl přijetím zákona č. 93/1951 Sb.⁴⁶, o státním svátku, o dnech pracovního klidu a o památných a významných dnech, výrazně omezen počet svátků spjatých s církevním kalendářem. Celkový počet dnů, kdy se nepracovalo z titulu oslav svátků, byl nově stanoven na 7 dní⁴⁷, což odpovídalo i rozsahu svátečních dní v Sovětském svazu.⁴⁸ V roce 1975 byl 28. říjen z dnů pracovního klidu vyjmut a byl přesunut pouze mezi „významné dny“.⁴⁹

Prvním sjednocujícím zákonem, jenž se týkal pracovní dovolené, byl zákon č. 82/1947 Sb.⁵⁰, jenž stanovoval nárok na dvoutýdenní základní dovolenou, přičemž existovaly výjimky, jimž se základní výměra dovolené zvyšovala o 1 až 2 týdny (např. zaměstnanci mladší 18 a starší 50 let, dlouhodobí pracovníci podniků atp.). Dovolená byla „nepřetržitá“ a pracovník si ji nemohl vybírat po dnech

⁴⁵ Martinková, Renata. Pracovní doba [online]. Brno, 2006. [cit. 2. 9. 2015]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta. Vedoucí práce Irena Píchová. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/60960/pravf_m/, str. 17 – 18.

⁴⁶ Zákon č. 93/1951 Sb. platil s několika novelizacemi až do roku 2000.

⁴⁷ Těmito dny byly: 9. květen (jediný státní svátek, ostatní dny měly status dní pracovního klidu s režimem nedělí), 1. leden, velikonoční pondělí, 1. květen, 28. říjen, 25. prosinec, 26. prosinec. Národní shromáždění republiky Československé 1951. Zákon č. 93/1951 Sb., o státním svátku, o dnech pracovního klidu a o památných a významných dnech [online]. Národní shromáždění republiky Československé 1951. [cit. 3. 9. 2015]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0587_00.htm.

⁴⁸ Franc, Knapík, 2013, cit. d., str. 78 – 79.

⁴⁹ Zákonem č. 56/1975 Sb., zákon, kterým se mění zákon č. 93/1951 Sb., o státních svátcích, o dnech pracovního klidu a o památných a významných dnech.

⁵⁰ Zákon č. 82/1947 Sb., o přechodné úpravě placené dovolené na zotavenou, účinný od 1. 1. 1947.

(i v pozdějších letech a po nejrůznějších novelizacích si musel vybrat za rok minimálně jeden týden dovolené v celku), jak to známe např. ze současné doby. K zásadnější změně a k navýšení dovolené o 1 kalendářní týden (tedy na 3 týdny základní dovolené)⁵¹ došlo až v roce 1984.⁵²

Podíváme-li se na tuto problematiku ze širší perspektivy, měli občané československého státu v daném období poměrně nadstandardně vysoký počet volných dní⁵³, v nichž se mohli věnovat zotavení od pracovních povinností či jiným volnočasovým aktivitám. S větším objemem volného času přirozeně vyvstává otázka jeho naplnění – nejvýraznější možností nabízenou státem jsou přitom právě společně trávené dovolené (rekreace) pracujících.

⁵¹ Zákon č. 111/1984, o prodloužení základní výměry dovolené na zotavenou a doplnění § 5 zákoníku práce, účinný od 1. 1. 1985.

⁵² Zbořilová, Ivana. Dovolená a význam jejího čerpání [online]. Brno, 2015. [cit. 1. 9. 2015]. Rigorózní práce. Masarykova univerzita. Právnická fakulta. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/53597/pravf_r/, str. 13 – 16.

⁵³ Např. v roce 1950 měli pracující průměrně 3 a půl týdne dovolené, zatímco v USA, Anglii, Belgii a Švýcarsku 6 dnů, v Nizozemí 4 až 6 dnů a ve Švédsku 12 dnů. Zbořilová, Ivana, 2015, cit. d., str. 13.

4. Revoluční odborové hnutí

4. 1 Vznik ROH a jeho rozvoj do roku 1948

Trvalou a neopominutelnou součástí dějin českého národa jsou již více než 100 let odbory.⁵⁴ V naší práci se zaměříme pouze na krátké časové období, a to léta 1945 – 1989, v nichž zažily odborové rekreace pod vedením Revolučního odborového hnutí (ROH) svůj zrod, vrchol i pád. ROH a jeho činnost v Československu v době socialismu je dodnes trnem v oku mnohým představitelům soudobého odborového hnutí.⁵⁵ Pro uvedení do kontextu odborových rekreací je nezbytné si tuto masovou a monopolní organizaci a s ní spojenou dobu v lehkých konturách představit.

Těsně před koncem druhé světové války se v Národní odborové ústředně zaměstnanecké (NOÚZ) zformovala Ústřední rada odborů (ÚRO), jež obdržela 6. května 1945 od České národní rady pověření k převzetí všech odborových organizací, skupin a spolků v českých zemích. Skutečnost, že ÚRO bylo právním nástupcem všech dosavadních odborových organizací, byla právně vyjádřena výnosem Ministerstva vnitra č. IV-3111-19/5-45 ze dne 19. května 1945. V zákoně č. 144/1946 Sb., o jednotné odborové organizaci z 16. května 1946 se již pro odbory používá známý název Revoluční odborové hnutí a ÚRO je zároveň považováno za jeho právního předchůdce. Podle tohoto zákona rovněž přechází veškerý majetek předchozích odborových organizací na ROH.⁵⁶

Odbory zaujímaly vedle státních orgánů významné postavení rovněž v institucionální základně sociální politiky. ROH v čele s ÚRO bylo jedinou jednotnou odborovou organizací. Tato myšlenka vycházela z Košického vládního programu, jenž ukládal mj. povinnost nadstranického charakteru veškerých masových organizací, jež tak neměly zastupovat zájmy jednotlivých politických

⁵⁴ Více viz Holubec, Stanislav. *Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době. Historicko-sociologická analýza*. Praha, 2008. Dizertační práce. Karlova Univerzita. Vedoucí práce Zdeněk Kárník.

⁵⁵ Srv. Pokorný, Jiří. Historie odborů [online]. ČMKOS. [cit. 25. 8. 2014]. Dostupné z: <http://www.cmkos.cz/o-nas/historie/158-3/historie-odboru>. a Hrdlička, Otakar, 1992, cit. d., str. 3.

⁵⁶ Historie odborového hnutí. Počátky odborů v českých zemích [online]. *Odborový svaz KOVO*. [cit. 19. 4. 2015]. Dostupné z: <http://www.oskovo.cz/os-kovo/historie-odboroveho-hnuti#1>.

stran, nýbrž lidu. ROH svým konceptem a náplní tuto podmínku splňovalo; šlo o obrovskou masovou organizaci, jež mobilizovala všechny pracující v zemi.⁵⁷

Odborové hnutí v ČSR bylo budováno na základě dobrovolného členství. Organizovalo všechny pracovníky bez ohledu na charakter jejich práce. Základní jednotkou byly odborové skupiny v jednotlivých závodech, dále pak místní, okresní a krajské odborové rady. Aby mohlo ROH plně uspokojit a zastupovat zájmy jednotlivých výrobních odvětví, bylo zřízeno 21 ústředních svazů, v jejichž čele stály ústřední výbory volené na svazových sjezdech. Funkce ve vedoucích odborových orgánech byly volené, a to podle pravidla vybrat „ty nejlepší a nejosvědčenější odborové pracovníky“. Koncem února 1946 mělo ROH více než 1,5 milionu členů a tento počet se postupem času rapidně zvyšoval.⁵⁸ Členem ROH mohl být podle jeho směrnic z roku 1963 „[...] každý pracující, který je na území Československé socialistické republiky v pracovním nebo učebním poměru v závodě nebo v jiném zařízení, nebo který studuje na vysoké škole [...]“. Člen ROH měl možnost účastnit se rozvoje hospodaření, kultury, řízení výroby a kontroly správy příslušného podniku.⁵⁹

Odborové orgány se reálně podílely na přípravě programových dokumentů a zákonů ze sociální oblasti (experti z řad odborů pracovali i na návrhu zákona o národním pojištění⁶⁰), účastnily se řešení pracovněprávních a dalších otázek a ve znárodněném sektoru přerůstala jejich opozice vůči podnikovému vedení ve spoluúčasť při rozhodování o hospodářských otázkách.⁶¹ Jako příklad jejich velkého vlivu lze uvést první měsíce po válce, kdy odborové organizace volaly po revolučním řešení poválečné situace. ROH sice přijalo Košický vládní program, avšak ve svých požadavcích šlo zanedlouho za něj v organizaci masových akcí na podporu co nejširšího znárodnění. Manifestacemi, psaním petic a vytvářením

⁵⁷ Čapka, František. *Odbory v českých zemích v letech 1918-1948*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 288 s. ISBN 978-80-210-4797-6, str. 161.

⁵⁸ *Zpráva o činnosti Revolučního odborového hnutí k I. všeodborovému sjezdu: Praha 19. – 22. IV. 1946*. Praha: Ústřední rada odborů, 1946. 446s., str. 12 – 13.

⁵⁹ *Stanovy ROH; Usnesení o závodních výborech*. Praha: Práce, 1963. 51 s., str. 6 – 7.

⁶⁰ Zákon o národním pojištění byl jedním z nejzásadnějších dokumentů předúnorové vlády; byl však přijat až jako zákon č. 99 v dubnu 1948. Návrh zákona předpokládal postupné sjednocení podmínek důchodového pojištění dělníků se státními a veřejnými zaměstnanci, již měli proti dělníkům jisté výhody. Zákon se tak snažil docílit zabezpečení téměř všech občanů v případech nemoci, mateřství, pracovních úrazů, invalidity, stáří či ztráty živitele. Průcha, Václav a kol., 2009, cit. d., str. 214 –215.

⁶¹ Průcha, Václav a kol., 2009, cit. d., str. 204.

rezolucí se mělo dospět ke znárodnění jak klíčových průmyslových podniků, tak také podniků menších a z jiných oborů; velké akce probíhaly rovněž na podporu znárodnění bank. Nálady nakloněné znárodnění byly tak silné, že Antonín Zápotocký v červnu 1945 konstatoval, že bez znárodnění není možné dělníky donutit pracovat. Dělníci byli ve svých činech podporováni jak odborovými organizacemi, tak závodními radami. Postavení závodních rad bylo vymezeno dekretem prezidenta republiky č. 104/1945 Sb., jenž byl přijat v rámci dekretů o znárodnění v říjnu 1945 (postavení odborů bylo uzákoněno až o rok později zákonem č. 144/1946 Sb.). Podle dekretu č. 104 měly být závodní rady⁶² přímo podřízeny odborům, což se postupně prosazovalo i v praxi. Jejich nejasné vymezení kompetencí přesto vyvolávalo vzrůstající spory po celý čas jejich společného fungování.⁶³

4. 2 ROH v letech 1948 až 1968

Po únoru 1948 nastal v sociální sféře rozsáhlý transformační proces, jenž svým průběhem ovlivňoval jednotlivé sociální skupiny v různých oblastech sociální sféry v nestejnou dobu a s různým účinkem. V letech 1949 – 1953 se zformovaly hlavní mechanismy nově budované sociální soustavy, pokračovaly vlastnické přesuny a přeměny v třídní a sociální struktuře společnosti.⁶⁴

Mezi první kroky poučovací politiky KSČ patřilo přijetí nové ústavy.⁶⁵ Tzv. květnová ústava z roku 1948 připisuje kontrolu nad hospodářstvím jednotným odborům, tedy ROH. O rok později, v květnu 1949, byl československým odborům na IX. sjezdu KSČ přidělen zcela konkrétní úkol, jenž zahrnoval tyto dílčí

⁶² Je dobré si blíže práva a povinnosti závodních rad přiblížit: z dekretu o závodních radách mj. vyplývá, že závodní rada má nárok na nejméně 10 % z čistého zisku závodu, přičemž tato částka je určena k budování a udržování zařízení „sloužících blahu všech zaměstnanců“ (např. ozdravovny, sportoviště, jeslí, knihovny atd.), určených pro volné chvíle a období dovolených pracujících. V každém podniku existovala vedle závodní rady i závodní skupina ROH, jež měla spojovat zaměstnance závodu a členy organizace s ostatními pracujícími (s ostatní členskou masou odborového hnutí). Odborová organizace byla plně nadřízena závodním radám. Tento fakt byl patrný i v přípravě voleb a při volbě kandidátů do závodních rad, kdy bylo vše výhradně v rukou odborů. (Výjimku představoval rok 1945, kdy závodní rady připravovaly volby do výborů závodních skupin v podniku.) Šmídmajer, Josef a Kohoutek, Jaroslav, ed. *Závodní rady a odborové hnutí*. Praha: Práce, 1947. 23s.

⁶³ Kalinová, Lenka. *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945-1969*. Praha: Academia, 2007. 363 s. ISBN 978-80-200-1536-5, str. 61 –64.

⁶⁴ Průcha, Václav a kol., 2009, cit. d., str. 592.

⁶⁵ K úplnému upevnění komunistické moci došlo až 14. června 1948, kdy byl po demisi prezidenta Edvarda Beneše postaven do čela státu dosavadní premiér a předseda vládnoucí KSČ Klement Gottwald. Jeho nástupcem ve vládě se stal odborový vůdce Antonín Zápotocký. Hrdlička, Otakar, 1992, cit. d., str. 34.

povinnosti: uplatňovat plný vliv na trvalé zvyšování produktivity práce v národním hospodářství, upevňovat vnitřní jednotu všech pracujících v duchu politiky KSČ, kooperovat s organizacemi mládeže a žen při výchově „nového socialistického člověka“, organizovat soutěže k předčasnému splnění plánů národního hospodářství a zavést nové metody práce, podporovat a zajišťovat státní sociální opatření pro zaměstnance, spolupracovat s odborovými ústřednami socialistických zemí i zemí tzv. třetího světa (pod vedením odborů SSSR). Toto usnesení KSČ prakticky způsobilo, že veškeré příští otázky sociální politiky byly ve výlučné kompetenci státu a jeho orgánů, jež měly odbory jen podporovat a samostatně se starat pouze o zaměstnanecké rekreace, bytovou politiku a zdravotnictví. Jakýkoli odpor formou stávků byl nepřipustný. Odbory tak zcela ztratily původní poslání obhájce zájmů pracujících. Jejich postavení mělo pouze formu „převodové páky“⁶⁶ politiky komunistické strany.⁶⁷ O splývání funkcí odborů a státních orgánů svědčila i skutečnost, že Antonín Zápotocký, v letech 1945 – 1951 předseda ÚRO, byl od roku 1948 současně předsedou vlády.⁶⁸

Odbory na úrovních svého působení podporovaly omezující opatření a zcela ustupovaly od obhajoby zájmů pracujících i v tradičních doménách odborových organizací, jako je mzdová agenda. Nijak neprotestovaly při jednáních o zpevnování norem, omezování vánočních příspěvků a dalších mimomzdových výhod. Samy naopak žádaly přísné tresty při nedodržování pracovní kázně, podporovaly zákaz stávek, nebránily porušování pracovního práva a neplnění dříve přijatých zásad o ochraně a bezpečnosti práce. Smířily se rovněž s neexistencí regulérního zákoníku práce a hlásily se k uplatnění přísných sankcí vůči fluktuujícím zaměstnancům.⁶⁹

Vedle výrazného omezení funkcí odborového hnutí se značně změnila vnitřní organizace odborů. Na II. všeodborovém sjezdu v prosinci 1949 byl přijat návrh, jenž vytváří krajské, okresní a městské odborové rady s početným administrativním aparátem.⁷⁰ V podnicích a závodech pak postupně nová vedení základních

⁶⁶ Oblíbené označení funkce odborů v tomto období (viz Kalinová, Kaplan, Hrdlička).

⁶⁷ Hrdlička, Otakar, 1992, cit. d., str. 34.

⁶⁸ Průcha, Václav a kol., 2009, cit. d., str. 593.

⁶⁹ Kalinová, Lenka, 2007, cit. d., str. 183 – 185.

⁷⁰ Masivnost a rozsáhlost administrativního aparátu je průvodním jevem komunistické vlády v ČSR, jenž způsobil ovládnutí prakticky všech aspektů lidského života byrokratickými prvky.

organizací odborů (závodní výbory, ZV) nahradila dřívější závodní rady. Při závodních výborech byly zřízeny komise, jež měly co nejúčinněji prosazovat politické záměry napříč svou zaměstnaneckou základnou, čemuž dopomáhalo rovněž vytvoření dílčích dílenských výborů a na nejnižší úrovni úsekoví důvěrníci. Důsledná propojenost jednotlivých jednotek a úrovní (shora dolů a naopak) odborového hnutí fungovala přesně po vzoru sovětských odborů a umožňovala tak precizní agitaci s prosazením svých zájmů a cílů. Počet odborových svazů byl stanoven direktivně a bez jakéhokoli přihlídnutí ke specifickým požadavkům jednotlivých odvětví hospodářského a společenského života. V roce 1953 bylo např. reorganizací vytvořeno 27 odborových svazů, jež však byly v letech 1959 – 1963 a 1967 zredukovány na pouhých 12 svazů.⁷¹ Závodní rady pak pozměňovacím návrhem zákona č. 104/1945 Sb., o závodních a podnikových radách z března 1948⁷² fakticky ztratily jakoukoli pravomoc.⁷³

Od únorového převratu až do začátku 50. let probíhala postupná likvidace pluralitního politického systému, vyvstávaly nejasnosti o vztahu nové vládnoucí garnitury k sociální politice, odborům, ale i k občanům. V ekonomické sféře se Československo dostalo do závažné nerovnováhy, již měla vyřešit měnová reforma⁷⁴. Její náhlé vyhlášení 30. května 1953 a tvrdost podmínek vyvolaly ve společnosti šok a vlnu nevole. Nastaly spontánní výstupy pracujících, jež v 1 291 závodech přerostly ve stávký. Reforma znamenala nejen znehodnocení úspor občanů, ale rovněž zvýšení životních nákladů o 15 %.⁷⁵ V tomto období měly odbory jasně určenou funkci „tlumiče“ občanských protestů a „vykladače“ oficiálních zdůvodnění.⁷⁶

Ekonomické problémy ovšem přetrvávaly i nadále a v prosinci 1962 byla

⁷¹ Hrdlička, Otakar, 1992, cit. d., str. 35.

⁷² Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé 1948 (4. zasedání). *Vládní návrh z 5. března 1948 (kterým se mění a doplňují některá ustanovení dekretu presidenta republiky ze dne 24. října 1945, č. 104 Sb. o závodních a podnikových radách)*.

⁷³ Kalinová, Lenka, 2007, cit. d., str. 186.

⁷⁴ Měnová reforma z roku 1953 znamenala „ožebračení obyvatelstva“ a měla skrýt státní bankrot za budování socialismu. Přistupovala k peněžnímu systému Československa jako k tabule rase, na níž aplikovala sovětský model. Nařizovala mj. výměnu hotovostních platidel z roku 1945 a dalších v poměru 1:5, a to u hotovosti do 300 Kčs, z čehož plynul zisk maximálně 60 nových Kčs, zbytek peněz v poměru 1:50. Chaloupecká, Kristýna. *Měnové reformy*. Brno, 2008. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Vedoucí práce Petr Mrkvyka. str. 50 –51.

⁷⁵ Průcha, Václav a kol., 2009, cit. d., str. 602 – 606.

⁷⁶ Hrdlička, Otakar, 1992, cit. d., str. 35.

KSČ na svém XII. sjezdu nucena přiznat závažnost hospodářské krize; vinu však obratně převedla na odborové hnutí. ROH bylo kritizováno za liberální postoje při realizaci plánování úkolů výroby a za zhoršení pracovní morálky zaměstnanců. ÚRO na tuto kritiku reagovalo na svém V. všeodborovém sjezdu v květnu 1963 přijetím opatření, jež měla zvýšit intenzitu práce v hospodářské sféře; dále pak bylo odhlasováno prohloubení činnosti výrobních porad v závodech a větší podpora socialistického soutěžení jakož i rozvoj rekreační péče pro silnější motivaci pracujících. I přes tyto pobídky a opatření vzrůstala stále více pasivita členů odborů, již byli značně nespokojeni s jejich fungováním a absencí jakýchkoli snah o zlepšení jejich pozice. Situace dospěla tak daleko, že k zaručení účasti členstva na schůzích bylo jejich konání přesunuto do pracovní doby pracujících. Obdobný jev nastával i v jiných socialistických organizacích, jakými byly sportovní kluby, ženské a mládežnické skupiny atp.⁷⁷ Vypjatá hospodářská a politická situace zaznamenala svůj vrchol v období tzv. Pražského jara v roce 1968.

4. 3 Pražské jaro a rok 1968

Po 20 letech komunistické vlády je tzv. Pražské jaro krátkým obdobím celospolečenského uvolnění a reformních myšlenek. Vedle ideologických proměn⁷⁸ ve vedení komunistické strany a větší informovanosti obyvatelstva způsobující jeho snazší aktivizaci (především pak kulturních elit, hospodářských pracovníků, odborových kolektivů i mnoha stranických organizací) a otevřenosti novým přístupům byly významným faktorem politických událostí v roce 1968 změny v postavení odborů, jež sdružovaly naprostou většinu ekonomicky aktivních obyvatel Československa. Odbory již nějakou dobu volaly po větší suverenitě a v tomto období byly tyto hlasy silnější než kdykoli předtím. Hlavními překážkami však byly existující povinnosti spojené s jejich funkcí „převodové páky od strany k masám“ a s tím související podřízení odborového vedení stranické nomenklatuře.

⁷⁷ Tamtéž, str. 37.

⁷⁸ Na přelomu let 1967 a 1968 se reformní hnutí dostávalo do rozporu s vedením politických orgánů. Tato situace se týkala jak komunistické strany a vlády, tak odborů a organizace mládeže. Řešení této politické krize se však stalo veřejnou záležitostí a změny v čele komunistické strany (do čela ÚV KSČ nastoupil 5. ledna 1968 reformně smýšlející Alexander Dubček) se odrazily i ve společenských organizacích. Vondrová, Jitka. Pražské jaro 1968. *Akademický bulletin AV ČR* [online]. 2008, 4. [cit. 19. 4. 2015]. Dostupné z: <http://abicko.avcr.cz/2008/4/04/prazske-jaro-1968.html>.

Tento fakt je úzce spjat s personálním složením vedoucích orgánů odborů, do nichž byli systematicky dosazováni méně schopní jedinci, zato však velmi loajální komunistické straně, což bylo klíčovým bodem kritiky z řad odborářů. Z toho důvodu byly odbory pod dvojitým tlakem – jednak musely plnit úkoly, jež jim zadala strana, jednak úkoly společenské organizace hájící zájmy čím dál více znepokojených pracujících, již si v roce 1967 a v lednu 1968 kladli velmi naléhavou otázku: „Na co máme odbory?“⁷⁹

Jelikož byly nálady v jednotlivých odborových svazích a organizacích velmi kritické, stačilo jen málo, aby se zvedla vlna nesouhlasu v podobě rezolucí⁸⁰, petic, dopisů apod. Jakýmsi médiem byl deník Práce, jenž se stal adresátem stovek dopisů a rezolucí rozněvaných odborových svazů, závodních organizací a jedinců, již ostře kritizovali minulou činnost odborů a jejich postavení ve společnosti. V zájmu demokratizace odborů rezoluce požadovaly, aby do všech volených orgánů odborů na všech úrovních byli vlastními odborovými organizacemi navrhováni a voleni ti nejschopnější a nejprogresivnější lidé namísto stávajících zvyklostí dosazovat na tyto pozice jedince podle pokynů vedení strany. V dopisech a rezolucích byl rovněž vysloven požadavek, aby ROH vytvořilo vlastní program, jenž zaujme zásadní stanoviska k postavení a úkolům odborů ve společnosti.⁸¹

Na 21. a 22. března 1968 bylo svoláno plénum ÚRO. Hned v úvodu byl odvolán předseda ÚRO Miroslav Pastyřík a jeho tajemníci (někteří podali demisi sami) a novým předsedou se stal Karel Poláček. Po změně vedení následovala bouřlivá diskuze, v níž se postupně vystřídali všichni členové ÚRO, již vyslovovali konkrétní svědectví o tom, že ROH nehájilo zájmy svých členů, ale bylo nástrojem KSČ. Závěry tohoto zasedání byly následující: byl vysloven požadavek na vypracování nového pojetí ROH, měla proběhnout revize dosavadních rozhodnutí a usnesení předsednictva, měla se provést rehabilitace neprávem odsouzených, ROH mělo účinně chránit práva pracujících atd.⁸²

V dubnu 1968 pak Akční program KSČ⁸³ formuloval ideu demokratického

⁷⁹ Kalinová, Lenka, 2007, cit. d., str. 314 – 316.

⁸⁰ Od března do listopadu bylo zasláno celkem 4 441 rezolucí. Kalinová, Lenka, 2007, cit. d., str. 318.

⁸¹ Tamtéž, str. 316 – 317.

⁸² Tamtéž, str. 319 – 320.

⁸³ Akční program KSČ byl přijat 5. dubna 1968 a měl nastolit „socialismus s lidskou tváří“.

vedení a správy podniků. Požadavek samostatnosti podniků byl v Akčním programu spojen s vytvářením podnikových rad. Projekt podnikových rad vzbudil u dělníků velký zájem (tato aktivita byla podporována i z řad studentů, uměleckých svazů a široké veřejnosti), přičemž od dubna 1968 se jejich zakládání a činnost dostaly do centra pozornosti odborů. Postavení podnikových rad mělo být upřesněno zákonem o podniku – konkrétně tento vládní návrh zákona počítal s nezávislostí podniků na centrálním řízení a s dalekosáhlou pravomocí rad, jež by volily ředitele, schvalovaly zásady podnikové hospodářské politiky a roční uzávěrku, rozhodovaly o rozdělení zisku a určovaly podíly na hospodářských výsledcích. V říjnu 1968 vláda doporučila pozastavení zakládání podnikových rad do schválení zákona, jež se předpokládalo v únoru 1969. Poměr k podnikovým radám se stal koncem roku 1968 a začátkem roku 1969 dělítkem mezi přívrženci a odpůrci reformních myšlenek a obrodného procesu 1. poloviny 1969. I přes příjezd vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 se zakládání podnikových rad nezastavilo. V lednu 1969 jich existovalo již 120 a zastupovaly více než 900 000 pracovníků. ROH sdružující přes 5 milionů členů vzdorovalo snahám o omezení své nedávno nabyté suverenity až do jara 1969.⁸⁴

4. 4 Období normalizace a revoluční rok 1989

Z mnoha dokumentů je zřejmé, že se sice odbory do obrodného procesu v roce 1968 zapojily mezi posledními, přesto v něm v jistém smyslu vydržely nejdéle.⁸⁵ O tomto faktu ostatně hovoří i výsledky VII. všeodborového sjezdu v březnu 1969, jenž se neochvějně hlásil k humánní, demokratické společnosti a přijal dříve připravené dokumenty odpovídající reformnímu období. Patřila k nim i navržená novelizace zákoníku práce, v němž se počítalo s existencí a dalším fungováním podnikových rad a větší pravomocí podniků a odborových organizací při projednávání kolektivních smluv, o nichž měli spolurozhodovat samotní pracovníci v podnicích. Dále se v podkladech sjezdu opakovalo právo na stávkou jakožto krajní řešení sporů mezi odbory a hospodářským vedením. Sjezd deklaroval, že odbory budou organizací uskutečňující vlastní program a „nepřipustí

⁸⁴ Průcha, Václav a kol., 2009, cit. d., str. 655 – 657.

⁸⁵ Kalinová, Lenka, 2007, cit. d., str. 331.

návrat k předlednovým poměrům“.⁸⁶ Sjezd nebyl vítězstvím normalizace, ale spíše její brzdou a ukázkou setrvávajícího odporu proti ní. Reálně se měsíc po jeho konání v souvislosti s dubnovou změnou ve vedení, kdy byl zvolen Gustáv Husák do čela KSČ, začala situace prudce měnit; přesto byla normalizace odborů stejně tak jako rušení podnikových rad spíše postupným procesem.⁸⁷

Po nástupu Gustáva Husáka následovalo období důsledné očisty celé komunistické strany od možných „škodlivých a kontrarevolučních živlů“ na všech stupních stranické struktury; jistou „očistnou“ fází v konečném důsledku prošla celá společnost se všemi svými jednotkami a institucemi odbory nevyjímaje.⁸⁸ Toto období, 70. a 80. léta 20. století, je všeobecně označováno jako tzv. normalizace.

Obecně lze normalizaci rozdělit do 3 fází: první fáze začíná v roce 1969 a končí poslaneckými volbami v roce 1971. Během těchto 2 let je proces normalizace a politické a společenské čistky, jež se dotkly téměř půl milionu obyvatel ČSSR, nejznatelnější a nejsilnější.⁸⁹ Odborového hnutí se proces „očisty“ dotkl až s určitým časovým odstupem přibližně od července 1969 do března 1971, kdy byli do nového vedení ÚRO dosazeni loajální a „nezatížení“ jedinci.⁹⁰ Vedle změn ve vedení byly obnoveny staré závazky a povinnosti odborů coby prodloužené ruky státu. Květnový sjezd KSČ v roce 1971 měl sloužit jako důkaz platnosti a stálosti myšlenek marxismu-leninismu v Československu. O rok později se konal v pořadí již VIII. všeodborový sjezd ROH, jenž odvolal všechna prohlášení, usnesení a nařízení týkající se reformního období 1968 – 1970⁹¹ a distancoval se od nich.⁹² V rámci příprav sjezdu byl předložen materiál nazvaný „Dlouhodobé úkoly ROH v sociální politice“, v němž byly centrálně vytyčeny hlavní otázky, jimiž se

⁸⁶ Kalinová, Lenka, 2012, cit. d., str. 55.

⁸⁷ Kalinová, Lenka, 2007, cit. d., str. 331.

⁸⁸ Hrdlička, Otakar, 1992, cit. d., str. 38.

⁸⁹ Balík, Stanislav et al. *Politický systém českých zemí 1848 – 1989*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2011. 178 s. ISBN 978-80-210-5438-7.

⁹⁰ V únoru 1970 byl do vedení dosazen Ján Piller, jehož v březnu (po celkové stabilizaci situace) nahradil Karel Hoffmann, bývalý ministr kultury a informací. Hrdlička, Otakar, 1992, cit. d., str. 38.

⁹¹ Mimo jiné byly znovuobnoveny narušené vztahy s odborovými jednotkami v SSSR a dalších socialistických republikách. Mezinárodní kooperace ROH se v podstatě omezovala na okruh příbuzných odborových organizací a ústředí, jež se sdružovaly ve Světové odborové federaci, v níž byly zastoupeny odbory tzv. socialistických republik a tzv. třetího světa (Asie, Afriky, Jižní Ameriky). Původně do této organizace patřily i západoevropské odborové skupiny, jež se však od ní v roce 1949 distancovaly a vytvořily Mezinárodní konfederaci svobodných odborů. Tamtéž, str. 35.

⁹² Tamtéž, str. 38.

měly odborové organizace zabývat.⁹³ Přijaté kroky měly zajistit opětovné zvýšení zájmu pracujících o hospodářské výsledky, přičemž byly nově propagovány motivační odměny v podobě rekreační péče⁹⁴, přidělu bytů, zahraničních cest a za inovativní a vynalézavou činnost i zvýšené peněžní ohodnocení. Zapojit maximální počet pracujících ze všech oborů lidské činnosti do jednotného Revolučního odborového hnutí⁹⁵ bylo cílem podobných opatření.⁹⁶ Tyto a jiné pobídky v podobě určitých výhod, sociálního a materiálního zabezpečení, jež společnost přijímala výměnou za svůj „odstup“ od politiky, lze nazvat jako „sociální kontrakt“. Jeho naplňování spolu s určitým „zamrznutím režimu“ lze již zařadit do druhé fáze normalizace, tj. do období od první čtvrtiny 70. let až po 2. polovinu 80. let. V této době byli lidé relativně spokojeni; v důsledku určité setrvačnosti ekonomického růstu předešlých let materiální úroveň obyvatelstva mírně rostla. Přesto se závěrem 80. let (třetí fáze normalizace) začala celá společnost vyvíjet dynamičtěji, než mohla vládnoucí skupina zvládnout – docházely mj. prostředky pro plnění sociálního kontraktu a k tomu vzrůstala informovanost obyvatelstva, k němuž se dostávalo čím dál více zpráv o větším blahobytu obyvatel sousedních nesocialistických států.⁹⁷ Komunistická strana hájila v této neudržitelné situaci velmi urputně status quo; přesto nezabránila propuknutí sametové revoluce v roce 1989.

V revolučním roce 1989 patřilo odborové hnutí mezi významné aktéry. Tento po dlouhá léta loajální partner komunistické strany hájil její zájmy, ovšem v situaci celospolečenského znepokojení obyvatel, projevujícím se zejména otevřenou podporou opozičních formací, jakými byla např. tzv. Charta 77, skupiny disidentů a v konečné fázi i vznik „Občanského fóra“, započal proces vnitřního rozkladu

⁹³ Kalinová, Lenka, 2012, cit. d., str. 88.

⁹⁴ VIII. všeodborový sjezd zdůraznil vzrůstající význam rekreační péče a přijal mnoho opatření k jejímu dalšímu rozvoji. Ze sjezdu vyplynuly tři zásadní závěry týkající se domácích výběrových rekreací: měla probíhat masivní výstavba nových zotavoven, stávající zotavovny měly být modernizovány a mělo nastat zkvalitnění obsahu a zdravotního účinku pobytů. Problém nevyhovujícího stavu zotavoven byl již dlouho velmi patrný. Více než 70 % objektů určených k rekreaci pracujících bylo starších 40 let, a tak během bylo „šesté pětiletky“ (1976 – 1980) modernizováno celkem 60 objektů za celkem 200 milionů Kčs a postaveno/zprovozněno celkem 6 nových zotavoven s 1 500 lůžky za dalších 215 milionů Kčs. Hybner, Ladislav. *Rozvoj rekreace ROH: kategorizace zotavoven a diferenciacce cen poukazů výběrové*. Praha: Práce, 1981, str. 4 – 9.

⁹⁵ Z dobrovolné organizace zaměstnanců se tak postupem času stala masová instituce, v níž bylo členství takřka povinné (sdružovala až 6,5 milionu pracujících) a nástup do zaměstnání byl automaticky spojován s podpisem vstupu do ROH. Hrdlička, Otakar, 1992, cit. d., str. 38 – 39.

⁹⁶ Hrdlička, Otakar, 1992, cit. d., str. 38 – 39.

⁹⁷ Balík, Stanislav, 2011, cit. d.

československého odborového hnutí, jež vedle historických změn v politice Sovětského svazu pod vedením Michaila Gorbačova způsobily rovněž v posledních několika letech provedené neodborné a nešetrné zákroky KSČ do ekonomiky, mzdové a sociální politiky země. Listopadové události donutily ÚRO provést změny ve vedení, avšak v duchu dřívějších zvyklostí čekalo na pokyny „shora“, tj. od ÚV KSČ. Mezitím se odboráři stále více přidávali k demonstrujícím studentům a vytvářeli tzv. stávkové výbory, jež měly zajistit klidnou politickou, společenskou a odborovou přestavbu. Ze zástupců těchto výborů vzniklo 24. listopadu 1989 zastřešující Celostátní sdružení stávkových výborů, jehož původním posláním bylo zabránit případným represím proti účastníkům celonárodní dvouhodinové generální stávky konané 27. listopadu 1989. Po jejím úspěšném proběhnutí a politických změnách z prosince téhož roku již nic nebránilo tomu, aby toto nově vzniklé odborové sdružení, zastřešující na konci roku 1989 přibližně 6 000 stávkových odborů z jednotlivých závodů, začalo připravovat ustavující sjezd nových československých odborů.⁹⁸

⁹⁸ Hrdlička, Otakar, 1992, cit. d., str. 40 – 41.

5. Odborové rekreace v Československu

Socialistická vláda Československa se chtěla o pracujícího člověka starat stejnou měrou nejen během jeho pracovních povinností, ale rovněž během jeho volného času. Tuto funkci měly zastávat odborové rekreace. Jak praví jedno staré české přísloví: „zahálka kazí morálku“; proto se komunistický režim velmi důsledně staral o volný čas svých pracujících. Aktivity, do nichž byli rekreanti zapojeni, měly jednak prohloubit jejich vztah k práci, k vlasti a k ostatním pracujícím, jednak upevnit rodinné vztahy a celkově blahodárně působit na formování socialistického způsobu života.⁹⁹ Vedle politicko-výchovného charakteru programové náplně rekreací ROH, jež byla podstatně zaměřena na propagaci socialistického způsobu života a socialistického vztahu k práci, sledoval režim hromadně organizovanou dovolenou ještě jeden, mnohem důležitější cíl, a sice proniknutí do všech sfér lidského života, soukromí a volný čas nevyjímaje, a tím si své občany udržet stále na očích. Tento zájem stát maskoval výhodami a materiálními výdobytky (např. již zmiňovaný sociální kontrakt), za něž měli být lidé náležitě vděční.¹⁰⁰

5.1 Poválečné odborové rekreace

Počátky odborové kolektivně trávené rekreace pracujících v Československu jsou spjaty s koncem druhé světové války, kdy se vedoucím odborovým orgánem stala ÚRO a byl založen jednotný odborový svaz, ROH. Je nutno říci, že společně trávené dovolené pracujících probíhaly na československém území již před rokem 1945¹⁰¹, v naší práci se ovšem budeme zajímat pouze o období mezi lety 1945

⁹⁹ Mazačová, Naděžda. *Výklad k zásadám vlády ČSSR a ÚRO k plánovitému a efektivnímu rozvoji podnikové rekreace*. Praha: Práce, 1982, str. 4.

¹⁰⁰ Bzenecká, Lucie. *Bavit se jako "tenkrát" – Co bychom měli vědět o komunismu, ale bojíme se zeptat* [online]. Praha, 2010. [cit. 2. 9. 2015]. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Fakulta humanitních studií. Vedoucí práce Yasar Abu Ghosh. 80 s. Dostupné online: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/71237/?lang=en>, str. 16 – 17.

¹⁰¹ Předchůdcem odborových rekreací na českém území byla rozsáhlá rekreační akce pod vedením zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Své kroky opíral o sjednocené odbory, tedy Národní odborovou ústřednu zaměstnanců (NOÚZ), jež byla od roku 1941 plně v područí okupantů. Heydrich inicioval přeměnu prvotřídních hotelů na rekreační střediska. Pobyty byly určeny pro dělníky nejprve ze zbrojovek a později i pro ostatní. Celou akci svazovala přísná pravidla a nařízení. Pobyty byly týdenní a rekreat je nemohl opustit předčasně. Zotavovací akce začínaly nejčastěji v květnu a končily v září. Dělníci byli vybíráni obdobně jako později pod hlavičkou ROH, tj. o tom, kdo bude vybrán, rozhodovaly závodní výbory společně s vedením závodů. Každý podnik měl určeny přesné kvóty, kolik zaměstnanců může ročně poslat na rekreaci. Z výše uvedených atributů je zřejmé, že Heydrichovy rekreace byly velmi podobné rekreacím pořádaným ROH. Nejpodstatnější rozdíl však byl v tom, že ROH chtělo na své dělníky ideologicky působit i během rekreačních pobytů, zatímco Heydrich chtěl dělnictvo odpolitizovat. Čornejová,

až 1989.

Zatímco v kapitalistických zemích byla dovolená luxusem, jež si velká část společnosti nemohla dovolit, v socialistické společnosti bylo umožněno jezdit na rekreace i dělnické třídě.¹⁰² V případě Československa bylo „právo na rekreaci“ zahrnuto v Košickém vládním programu schváleném v roce 1945. Rekreční péče otevřená širokému okruhu pracujících se stala v Československu součástí velkých ekonomicko-sociálních a politických přeměn vyplívajících ze vzrůstající síly dělnického hnutí po druhé světové válce. Od samého začátku byly rekreace příkladem uplatnění funkce odborů jakožto „školy výchovy, školy komunismu“, o čemž svědčí rovněž jejich silný politický aspekt odrážející sociálněpolitické koncepce komunistické strany.¹⁰³ Rekreace měly zároveň přispívat k odpočinku a regeneraci pracujících, a to formou dlouhodobých i krátkodobých pobytů v klimaticky vhodném a zdraví prospěšném prostředí, dále pak k upevnění jejich zdraví a posílení pracovní schopnosti.¹⁰⁴ Socialistická koncepce rekreací byla v souladu s filosofickými myšlenkami, jež měly svůj původ v romantismu 18. století. Ty vycházely z pojetí člověka jako biologického druhu, jemuž nejvíce svědčí pobyt v jeho přirozeném prostředí, tedy v přírodě, zatímco umělá civilizace a s ní související technický pokrok jsou prostředím, jež ho vede k zániku. Ačkoli je toto pojetí v jistém smyslu nadsazené, je zde patrná snaha udržet rekreace a rekreační činnosti v přímém kontaktu s přírodou, třebaže se některé aspekty rekreací přesunuly do zvláštních staveb (společenské místnosti, kulturní domy, sportoviště apod.).¹⁰⁵

Československé odbory a jejich předáci usilovali po skončení války o znárodnění všech velkých a malých továren a podniků.¹⁰⁶ Vedení odborů cíleně získávalo rekreační objekty v atraktivních lokalitách, kam měly před druhou světovou válkou přístup jen majetnější vrstvy. Úroveň zotavoven byla různá, od chatek po hotely s rozličnou potřebou obnovy a modernizace.¹⁰⁷ Z Dvouletého

Alžběta, 2014, cit. d., str. 57 – 61.

¹⁰² Bzenecká, Lucie, 2010, cit. d., str. 15.

¹⁰³ *30 let rekreační péče ROH*, 1975, cit. d., str. 2 – 3.

¹⁰⁴ Mazačová, Naděžda, 1982, cit. d., str. 4.

¹⁰⁵ Blažková, Tereza a kol., 2014, cit. d., str. 164.

¹⁰⁶ Čornejová, Alžběta, 2014, cit. d., str. 66 – 69.

¹⁰⁷ Fürstová, Dana, 2012, cit. d., str. 17.

plánu cestovního ruchu, jenž byl přijat v roce 1946, vyplývá, že velká řada získaných objektů pro rekreaci je v desolátním stavu, přičemž stát bral jako svou povinnost postarat se o tyto objekty a zároveň zvýšit celkovou úroveň vnitřního vybavení objektů a služeb.¹⁰⁸ Výše zmiňovaný Košický vládní program definoval místa pro odborové rekreace následovně: „Jako místa léčení, odpočinku a dovolené stanou se pracujícím lidu měst i venkova dostupné lázně, sanatoria a ozdravovny všeho druhu. Do služeb zdraví a odpočinku našeho lidu budou postaveny zámky, letoviska a paláce[...]“¹⁰⁹

V roce 1945 byl dekretem prezidenta republiky přijat zákon o závodních radách. Nedílnou součástí kompetencí závodních rad bylo zastupování hospodářských, sociálních a kulturních zájmů pracujících a dozor nad dodržováním předpisů o ochraně práce. V rámci této agendy měly rady za úkol zakládat a spravovat společná zařízení, instituce a jednotky daného závodu včetně závodních zotavoven, chat, kulturních domů atp.¹¹⁰ O rok později, při přípravě tzv. dvouletky, se objevila výběrová forma odborové rekreace pracujících a jejich rodin. Rekreace byly zcela pod záštitou odborových orgánů a pracující se jich mohli účastnit na základě přiděleného poukazu. Udělení poukazu na výběrovou rekreaci bylo od samého počátku projevem odměny za vynikající práci.

Obecně byly rekreace určeny účastníkům, již byli vybráni podle stanovených kritérií – zdravotních, sociálních, později spíše výkonnostních. Bezprostředně po válce byly pobyty organizovány ÚRO, poté ROH; nejčastěji se nazývaly buď „zotavovací akce, zotavená, nebo rekreace“. Účastníci rekreace (rekreanti) byli ubytováni v zotavovnách, kde se zotavovali po válečných útrapách a těžké práci, již vykonávali při obnově země.¹¹¹ Mezi lety 1945 – 1948 se zatím nedá hovořit o rekreacích jako o masových akcích, jako tomu bylo později. Na rekreace jezdili zprvu ti odboráři, již byli válkou zasaženi nejvíce, jako byli vězni z věznic a koncentračních táborů. V roce 1945 organizovaly odbory ve spolupráci s vládou

¹⁰⁸ *Dvouletý plán cestovního ruchu*. Praha: Studijní ústav cestovního ruchu, 1946, str. 6 – 7.

¹⁰⁹ *Košický vládní program: Program nové Československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků*. Praha: Svoboda, 1975, str. 12.

¹¹⁰ Čapka, František, 2008, cit. d., str. 159 – 160.

¹¹¹ Furstová, Dana, 2012, cit. d., str. 17.

zotavovací akce určené pro navrátilce z koncentračních táborů a raněné vlastence.¹¹² V rámci ÚRO vzniklo za tímto účelem zvláštní „oddělení pro zotavovací akce“, jež bylo přímo podřízeno Ústřední kulturní komisi, pod jejímž dohledem vznikla v září 1945 Komise pro zotavení pracujících.¹¹³ V následujícím roce pak byla zotavená určena především mládeži trpící nemocemi z nedostatečné výživy a přezaměstnaným pracovníkům.¹¹⁴ Po roce 1947 odborové hnutí nově zavedlo tzv. nedělní rekreace¹¹⁵ a akci Lázně – zdraví pracujícím.¹¹⁶

5.2 Poúnorové odborové rekreace

Organizování rekreací se zásadně kvalitativně i kvantitativně změnilo po roce 1948. Původně probíhaly rekreace ve smluvených podnicích, po roce 1948 přešly zotavovny a další objekty pod správu ROH, jež vytvořilo speciální orgán (Ústřední rekreační oddělení ROH, později Ústřední správa rekreační péče (ÚSRP) ROH), jenž se staral o agendu odborových rekreací.¹¹⁷ Letní zotavené byly nově rozděleny na domácí a zahraniční a děti již nemohly jezdit do zotavoven jako v prvních letech po válce spolu s rodiči¹¹⁸ – matkám s dětmi od 1 roku do 6 let byly vyhrazeny 3 zotavovny.

Odborové rekreace se vyvinuly do 3 relativně odlišných typů. ÚRO pořádala a spravovala výběrové rekreace, jednotlivé podniky organizovaly závodní (podnikové) rekreace. Dětem pak byly určeny především pionýrské rekreace¹¹⁹, jejichž zřizovatelem byl buď podnik, nebo ústředí ROH.¹²⁰

Výběrová rekreace byla organizována centrálně ÚSRP ROH a byla ze 75 % dotována z centrálních zdrojů samotných odborů. Výběr účastníků probíhal

¹¹² Přesně se jednalo celkem o 4 417 odborářů, již strávili na 14 zotavovnách (920 lůžek) celkem 84 000 rekreačních dnů. *30 let rekreační péče ROH*, 1975, cit. d., str. 8.

¹¹³ Nárok na dovolenou k zotavení neměli lidé, kteří se během okupace přihlásili k německé národnosti. Dalšími „negativními účastníky“ rekreací byli pracovníci z řad nižších sociálních vrstev, kteří před zotavenými upřednostňovali spíše proplacení nevyužitých dnů dovolené. Fürstová, Dana, 2015, cit. d., str. 16.

¹¹⁴ Fürstová, Dana, 2015, cit. d., str. 15.

¹¹⁵ Nedělní rekreace byly cestami vlakem po okolí Prahy, Brna a Ostravy. Tamtéž, str. 16.

¹¹⁶ Tamtéž.

¹¹⁷ Čornejová, Alžběta, 2014, cit. d., str. 69.

¹¹⁸ Výběrová rodinná odborová rekreace byla znovu oficiálně uvedena v platnost 11. 10. 1960. Fürstová, Dana, 2015, cit. d., str. 19.

¹¹⁹ Pionýrské tábory jsou názorným příkladem jednoznačné tendence socialistické vlády v Československu generačně oddělit formy trávení volného času, tj. rekreace určené pro dospělé a rekreace určené pro děti. Franc, Knapík, 2013, cit. d., str. 40.

¹²⁰ Fürstová, Dana, 2015, cit. d., str. 52.

celorepublikově podle Směrnic předsednictva ÚRO. Výběrová rekreace byla ve své podstatě výjimečná, neboť byla kvalifikována jako věcná dávka nemocenského pojištění, a tudíž na ni ze zákona neexistoval žádný nárok.¹²¹ Podle destinací se výběrové rekreace dělily na domácí a zahraniční¹²². Nejčastějším dopravním prostředkem, jímž rekreanti na rekreace jezdili, byl autobus, dále pak vlak či letadlo. Provoz ve výběrových zotavovnách byl rozdělen na sezónní a mimosezónní, přičemž hlavní sezóna byla vždy od Vánoc do konce března (zimní rekreace) a od poloviny června do poloviny září (letní rekreace). Rekreční pobyty byly jednotýdenní až dvoutýdenní.¹²³

Druhý typ rekreací, podniková rekreace, byl organizován na úrovni základní odborové organizace ROH (ZO ROH), tj. odborovým orgánem jednotlivých podniků, a vyvolení rekreanti byli vybíráni pouze z celkového počtu zaměstnanců závodu. Výše příspěvku byla většinou součástí vyjednaných kolektivních smluv a lišila se závod od závodu. Dostat se na takovou rekreaci bylo mnohem pravděpodobnější než účastnit se rekreace výběrové, jež byla teoreticky určena jen pro ty „nejlepší z nejlepších“.¹²⁴

Posledním a specifickým typem rekreací byly pionýrské tábory. Ty byly určeny výhradně dětem a mládeži a nejčastěji je organizovalo ROH. Zájem státu podporovat rozvoj dětských táborů, jež probíhaly v období letních prázdnin, se setkával s potřebami rodičů. Zároveň tak stát vytvářel ideální podmínky pro ideové působení na mládež nenucenou formou a způsoby.¹²⁵

Začátkem 50. let se podmínky výběru účastníků rekreací zpřísnily poté, co byl jejich výběr podřízen směrnicím odborů. Počet účastníků domácí výběrové rekreace vzrostl za 7 let od roku 1945 ze 4 417 na 302 924 lidí. Tento vzrůstající trend nevydržel dlouho a během měnové reformy roku 1953 se mírně zpomalil. To ovšem nelze říci o odborových dovolených v zahraničí, jež neměly o zájem

¹²¹ Bzenecká, Lucie, 2010, cit. d., str. 17.

¹²² Počátky zahraniční rekreace byly položeny v roce 1946, kdy odborová organizace byla zmocněna sjednávat dohody a spolupracovat s odbory a organizacemi sociální turistiky v zahraničí. Ve stejném roce jelo 10 československých odborářů do Bulharska a stejný počet bulharských odborových členů se zotavoval v Jevanech. Durmanová, Marie. Některé problémy odborové rekreace jako specifického fenoménu cestovního ruchu. *Journal of Tourism and Services*. Praha: VŠO, 2010, str. 12 – 23.

¹²³ Fürstová, Dana, 2015, cit. d., str. 52.

¹²⁴ Bzenecká, Lucie, 2010, cit. d., str. 17.

¹²⁵ Franc, Knapík, 2013, cit. d., str. 287 – 288.

pracovníků nouzi. Počet účastníků zahraničních rekreací narůstal od roku 1953¹²⁶ plynule a nepřetržitě¹²⁷, přičemž účast kulminovala v první polovině 70. let. Důvodů může být hned několik: prvním z nich je rok 1961, kdy dochází k nárůstu zahraničních rekreací zakoupením 9 980 rekreačních pobytů do SSSR, Albánie, Bulharska a Rumunska od cestovní kanceláře Čedok; další příčinou je např. dokončení rekreačního střediska v Jugoslávii v roce 1966.

Podíváme-li se na zahraniční rekreace v číslech, od roku 1971 do roku 1975 jezdilo do zahraničí přibližně 40 000 rekreatantů ročně.¹²⁸ Dalo by se očekávat, že ve společenském klimatu a sociálních podmínkách období normalizace, se komunistický režim bude snažit svým občanům nabídnout pro rekreace co nejlepší podmínky. Z údajů o ústředně řízené výběrové rekreaci ROH a jejím vývoji však vyplývá pouze to, že se zvyšoval počet obyvatel účastnících se rekreací jak domácích, tak zahraničních; aktivní účast státu v tomto směru by se však měla projevit zejména nárůstem počtu zotavoven a lůžek v nich, nicméně tyto údaje zůstávají od začátku 60. let až do roku 1975 v podstatě nezměněny.¹²⁹ V roce 1975, 30 let od prvních odborových rekreací, prošlo všemi zotavovacími akcemi více než 8 milionů lidí¹³⁰, k čemuž je třeba přičíst dalších několik milionů rekreatantů ze závodních rekreací.¹³¹ Každoročně se za podpory ROH a socialistického československého státu podařilo umožnit pobyt více jak 3 400 000 členů ROH a jejich rodinným příslušníkům. Toto číslo tvoří v roce 1981 přibližně 22 % všech obyvatel tehdejší ČSSR a, nepočítáme-li dětské tábory, téměř 43 % z celkového počtu odborářů.¹³²

Rekreační péče v 70. letech je, co se týče právních úprav, ve znamení přijaté Koncepce komplexního rozvoje rekreační péče ROH do roku 1980¹³³; v roce 1985

¹²⁶ Do roku 1952 nebyl počet účastníků zahraničních rekreací vůbec sledován.

¹²⁷ Fürstová, Dana, 2015, cit. d., 17.

¹²⁸ *30 let rekreační péče ROH, 1975*, cit. d., str. 8 – 9.

¹²⁹ V roce 1960 bylo pro rekreaty k dispozici 114 zotavoven s celkem 12 985 lůžky, přičemž rekreačních dnů bylo 2 666 000 a rekreujících 260 000. O 15 let později bylo celkem 100 zotavoven s 12 652 lůžky, rekreačních dnů bylo 4 131 161 a celkový počet rekreatantů činil 445 143 lidí. Tamtéž, str. 8.

¹³⁰ Odborových rekreací se účastnili nejprve samotní odboráři a postupem času byl pobyt na těchto akcích umožněn i jejich rodinným příslušníkům.

¹³¹ *30 let rekreační péče ROH, 1975*, cit. d., str. 1 – 3.

¹³² Hybner, Ladislav, 1981, cit. d., str. 3 – 4.

¹³³ Na základě závěrů 14. sjezdu komunistické strany a 8. všeodborového sjezdu z roku 1972 přijala 6. plenární schůze ÚRO v říjnu 1973 zmiňovanou koncepci. Fürstová, Dana, 2015, cit. d., 52.

byla vydána pod dohledem odborníků publikace věnující se rajonizaci cestovního ruchu, jež zpracovala plán rozvoje cestovního ruchu a rekreací s výhledem do roku 2000.¹³⁴

¹³⁴ Tato studie navazuje na podobnou práci z roku 1965 a je určena především odborníkům a pracovníkům zabývajícím se touto problematikou. Napomáhá k lepšímu uchopení a pochopení územního plánování a rajonizace země. V jednotlivých kapitolách se lze dočíst informace týkající se kategorizace jednotlivých oblastí (s výčtem a definicemi konkrétních míst) a metodiky rajonizace samotné. Viz Dohnal, Václav, ed. aj. *Rajonizace cestovního ruchu ČSR*. Praha: Merkur, 1985. 167 s.

6. Výběrové rekreace ROH

Odborové rekreace se postupem času vyvinuly do tří relativně odlišných typů. Byly to výběrové ústředně řízené rekreace (domácí a zahraniční), závodní rekreace a pionýrské rekreace. V této kapitole se budeme věnovat prvnímu zmíněnému typu.

6.1 Domácí výběrové rekreace

Centrálně řízená a organizovaná výběrová rekreace tvořila v předlistopadovém Československu základní složku odborových rekreací. Za velmi výhodných finančních podmínek poskytovala možnost trávení volných dní na turisticky poměrně zajímavých místech ať už v Československu, nebo okolních (většinou rovněž socialistických) státech. Již od začátku svého fungování se koncepčně dělila na výběrové rekreace domácí a zahraniční.¹³⁵

Domácí výběrové rekreace byly zahájeny 4. února 1946 v celkem 14 zotavovnách ve Špindlerově mlýně a jen do dubna téhož roku se jich zúčastnilo 4 409 pracujících. Hlavní překážkou rozvoje domácí výběrové rekreace byl zprvu značný nedostatek potřebných ubytovacích kapacit pro rekreanty. ROH vlastnilo začátkem roku 1946 jen 953 lůžek. Z toho důvodu požádalo ÚRO Fond národní obnovy o přidělení některých konfiskovaných objektů v Čechách a na Moravě. O dva roky později spravovaly odbory již 120 konfiskátů, ovšem pouze 8 z nich bylo schopno plnohodnotného provozu. V této situaci se prezidium ÚRO 5. dubna 1948 usneslo, že rekreační pobyty pracujících budou vyčleněny z působnosti Ústřední kulturní komise a že bude vytvořeno samostatné Ústřední rekreační oddělení s odpovídajícím personálním a materiálním vybavením. Do tohoto nově vzniklého orgánu byla začleněna i správa samotných rekreačních objektů. Počáteční funkcí Ústředního rekreačního oddělení ÚRO bylo přebírání a včleňování znárodněných objektů a konfiskátů do systému zotavoven pro výběrové rekreace, přičemž nejvyššího počtu spravovaných objektů se dosáhlo na jaře 1950, kdy ROH vlastnilo nebo spravovalo celkem 160 rekreačních středisek s přibližně 500 objekty. 20. října 1956 svěřila ÚRO veškerou agendu týkající se rekreací nově vzniklému

¹³⁵ Jankovský, Milan. *Výběrová rekreace ROH: instrukčně met. pokyny pro odborové orgány a funkcionáře*. Praha: Práce, 1985, str. 5.

orgánu – Ústřední správě rekreační péče ROH (ÚSRP ROH), jejímž posláním bylo organizování, řízení a uskutečňování tuzemských a zahraničních výběrových rekreací ROH, dále měla metodicky vést pionýrskou rekreaci ROH a rovněž poskytovat metodickou pomoc závodním rekreacím.¹³⁶

Již od samých počátků byly výběrové rekreace především odměnou pro pracující za vynikající výkony (třebaže se dále zohledňovalo rovněž zdravotní a sociální hledisko). Účastníky rekreací vybíraly závodní rady po dohodě se závodní skupinou ROH, a to podle směrnic vydaných ministerstvem sociální péče. Kritéria výběru byla postupně upravována a modifikována – bezplatná rekreace byla poskytována významným pracovníkům, jubilantům práce a odborářům pracujícím v náročných provozech, ostatním pak byla určena snížená rekreační sazba poukazů. V případě, že nebyla kapacita zotavoven naplněna, mohli se rekreovat i pracující, již obecná kritéria výběru nespĺňovali – ti platili od roku 1947 ceny „lidové rekreace“¹³⁷, přičemž poukaz na lidovou rekreaci stál 1 250 Kčs; u pobytů v lázeňských střediscích bylo navíc nutno zaplatit lázeňský poplatek v hodnotě 200 Kčs.¹³⁸ V roce 1947 se to v rámci letních rekreací týkalo těchto lázní: Lázně Luhačovice, Karlovy Vary, Mariánské Lázně a Františkovy Lázně.¹³⁹

Vybraný rekreatant získal tzv. poukaz, jenž ho opravňoval k účasti na dané rekreaci. Výběrové rekreace byly spolu s poukazy dotovány jak z členských příspěvků ROH, tak z příspěvků od státu. Získání poukazu nebylo samozřejmostí – jen pro představu připadal v roce 1970 jeden poukaz na domácí rekreaci na 18 odborářů. Z hlediska geopolitického rozdělení na českou a slovenskou část země byly poukazy rozdělovány v poměru 7:3.¹⁴⁰ V prvních letech rekreací platilo, že na ně jezdili skutečně jen ti, co si to zasloužili. Výběrový charakter si rekreace zachovaly i později, neboť ROH nedisponovalo takovým počtem lůžek v zotavovnách, jenž by uspokojil poptávku všech pracujících. Závodní skupiny ROH, jež rekreaty vybíraly, obdržely od své krajské odborové rady poukazy, jež

¹³⁶ Durmanová, Marie, 2010, cit. d., str. 16, 18.

¹³⁷ Tamtéž, str. 16 – 17.

¹³⁸ Čornejová, Alžběta, 2014, cit. d., str. 72 – 76.

¹³⁹ Archiv společnosti Škoda Auto. Fond Závodní rady 1945 – 1954, krabice č. 4, složka č. 23: Sociálně-zdravotní péče/rekreace a p. 1945-1951. *Letní zotavení pracujících v r. 1947*. V Mladé Boleslavi 27. 8. 2014.

¹⁴⁰ Fürstová, Dana, 2015, cit. d., str. 54.

rozdaly vybraným rekreantům podle směrnic schválených ministerstvem sociální péče a ministerstvem financí. Zákaz rekreace platil pro „fluktuující pracovníky“, a naopak se upřednostňovali ti uchazeči, již na podobné akci nebyli, a dále ti, již byli alespoň rok řádnými členy ROH se zaplacenými členskými příspěvky. Jak již bylo řečeno, bezplatný pobyt na rekreacích náležel nejlepším pracovníkům a zasloužilým odborářům daného závodu.¹⁴¹ V roce 1947 jelo např. z mladoboleslavské Škodovky na výběrovou dovolenou v turnusu od 18. 7. celkem 22 zaměstnanců, z nichž 19 bylo mužů. Ceny poukazů, jež museli za pobyt zaplatit, byly následující: 17 poukazů v hodnotě 600 Kčs, 3 poukazy za cenu 250 Kčs a po jednom poukazu za 900 Kčs a 850 Kčs.¹⁴²

Cena poukazu se odvíjela od několika kritérií. Určovala ji sezónnost daného pobytu¹⁴³, délka pobytu, požadovaný počet lůžek v pokoji a kategorie zotavovny, přičemž existovaly celkem 3 kategorie rekreačních zotavoven: do první kategorie byly zařazeny novostavby a plně modernizované objekty, jež byly zároveň v nejatraktivnějších lokalitách. Pokoje takových zotavoven disponovaly kompletním hygienickým vybavením (koupelna/sprcha, toalety) a budovy jako takové měly dostatečné prostory a vybavení pro kulturní, společenské a sportovní vyžití rekreantů. Patřily sem například hotel Morava v Tatranské Lomnici (místo, kde se mj. odehrával děj filmu s Jaroslavem Marvanem „Anděl na horách“), Dům rekreace Praha, Dům rekreace Bratislava aj. Do druhé kategorie byly zařazeny zotavovny běžné úrovně služeb a vybavení. Byly to spíše nezmodernizované budovy, jež se však stále nacházely ve velmi atraktivních lokalitách. Do této kategorie spadalo nejvíce rekreačních objektů a představovala těžiště materiální základny. Ve třetí kategorii pak byly objekty s nižším standardem služeb, jenž se projevoval mj. větším počtem vícelůžkových pokojů, menší vybaveností budov a prostorem pro kulturní a sportovní vyžití a polohou v méně atraktivních lokalitách. Tato kategorie tvořila v roce 1980 přibližně 10 % lůžkové kapacity

¹⁴¹ Čornejová, Alžběta, 2014, cit. d., str. 72 – 76.

¹⁴² Archiv společnosti Škoda Auto. Fond Závodní rady 1945-1954, krabice č. 4, složka č. 23: Sociálně-zdravotní péče/rekreace a p. 1945 – 1951. *Seznam účastníků rekreace ÚRO turnus od 17. 8. 1947*. Mladá Boleslav, 1947.

¹⁴³ Příklad vymezení sezóny v roce 1981: v 1. pololetí, 1. – 12. směna, tj. 4. 1. – 28. 3.; ve 2. pololetí, 23. – 28. směna, tj. 7. 6. – 26. 9. a 51. – 52. směna, tj. 20. 12. – 2. 1. 1982. Poukazy na sezónní rekreace byly pro plátce řádově o 40 až 80 Kčs dražší (za týden). Hybner, Ladislav, 1981, cit. d., str. 23.

zotavoven. Rozdělení zotavoven do kategorií a s tím související diferenciací cen poukazů tedy vyjadřovaly rozdílné prostředí, stav objektů, jejich vybavenost a tím i rozdílnou kvalitu daného pobytu.¹⁴⁴

Zvláštním typem výběrových rekreací byly tzv. kádrové rekreace, na něž se poukazy přidělovaly výhradně za „mimořádné zásluhy a pracovní úsilí, přispívající k plnění rozhodujících politicko-organizačních úkolů orgánů nebo pracovního kolektivu.“¹⁴⁵ Na domácí kádrovou rekreaci se poskytoval poukaz jednou ročně (buď na letní, nebo zimní), na zahraniční¹⁴⁶ jednou za dva roky (rekreace do Itálie byla možná pouze jednou za 5 let). Jmenovitě byla kádrová rekreace poskytována aktivním členům a kandidátům orgánů odborů, členům a kandidátům revizních komisí odborů, předsedům a tajemníkům odborových rad a svazů na nejruznějších profesních úrovních, vedoucím oddělení a jejich zástupcům, vedoucím odborů a úseků, ředitelům správ a zařízení ROH, vedoucím krajských správ nemocenského pojištění a zasloužilým funkcionářům odborových orgánů. Navrhnout pracovníka na rekreaci mohl určený vedoucí funkcionář (pracovník závodu), následně ho schvaloval příslušný vyšší odborový orgán (např. sekretariát ÚRO schvaloval členy a kandidáty ÚRO atp.). Přidělené poukazy byly nepřenosné, a nemohl-li se pracovník z nejruznějších důvodů rekreace zúčastnit, musel poukaz vrátit. Objednané poukazy hradil zásadně ten orgán, jenž je objednal, a zároveň mohl podle stupně zásluh po vybraném rekreantovi požadovat určitý minimální účastnický poplatek. Poukazy na kádrové výběrové rekreace byly distribuovány v rámci běžných turnusů výběrových rekreací.¹⁴⁷

Výběrové rekreace se všeobecně vyznačovaly především vysokou úrovní poskytovaných služeb. Počet účastníků domácích výběrových rekreací měl značně vzestupné tendence: v roce 1945 jelo na rekreaci necelých 5 000 odborářů, v roce 1949 jich bylo již přes 200 000 a v roce 1979 takřka půl milionu.¹⁴⁸ Obecné atributy

¹⁴⁴ Tamtéž, str. 11 – 13, 17.

¹⁴⁵ *Zásady zahraniční a domácí kádrové rekreace ROH*. Praha: ROH, 1983, str. 1.

¹⁴⁶ Zatímco jednotlivým funkcionářům a vedoucím pracovníkům vybraných pro domácí kádrovou rekreaci mohla být přiznána kádrová rekreace i pro jejich rodinné příslušníky (manžel/manželka a děti), v případě zahraniční výběrové kádrové rekreace do nesocialistických států a na Kubu tato možnost neexistovala, čímž se stát snažil minimalizovat riziko emigrace byť ve „vlastních“ řadách.

¹⁴⁷ *Zásady zahraniční a domácí kádrové rekreace ROH*, 1983, cit. d., str. 1 – 8.

¹⁴⁸ Tato čísla se týkají domácích výběrových rekreací. Zahraničních výběrových rekreací se každoročně

výběrových rekreací jsou následující: mnohotvárnost a organizovanost jejich forem, komplexnost, dobrý až vysoký standard poskytovaných služeb ve stravování a ubytování a rovněž příznivé podmínky pro mnohostranné sportovní, kulturní a společenské vyžití rekreatantů. Výběrové rekreace probíhaly časově ve dvou obdobích: zima/jaro a léto/podzim. Pobyty trvaly zásadně jeden nebo dva týdny. Zatímco v prvních letech rekreací jezdili do zotavoven výhradně jen jednotliví pracovníci, později s nimi mohli jet i jejich příbuzní včetně dětí¹⁴⁹, což však neplatilo o zahraničních rekreacích do nesocialistických zemí, kam mohl i nadále pouze samotný pracovník.¹⁵⁰ Pobyt dětí v zotavovných v prvních letech rekreací byl zcela zakázán a později nedoporučován. Skutečné rodinné dovolené v zotavovných byly na zkoušku pořádány až v roce 1960.¹⁵¹ ÚRO dále organizovala zotavovací akce pro „pracující mládež“ – ty byly určeny svobodným jedincům ve věku od 18 do 21 let, cena poukazu v tomto případě byla 200 – 400 Kčs a zahrnovala pobyt, stravu (až do roku 1953 bylo stravování zajišťováno formou potravinových lístků), dopravu a pojištění. Hodnotu poukazu nemusel rekreatant hradit nutně celou sám, existovaly alternativní cesty – např. v případě nemajetného zaměstnance hradila cenu poukazu správa podniku, dále pak, jak již bylo řečeno, přispívaly na pobyty samotné orgány ROH nebo závodu.¹⁵²

Každý pobyt měl přesnou programovou náplň. Jak domácí, tak zahraniční zotavovny měly pro své rekreatanty na celou dobu jejich pobytu připraven program, jenž byl pod záštitou příslušného programového referenta a skládal se z nejrůznějších společenských, kulturních, sportovních či tělovýchovných aktivit; organizovaly se besedy, výlety, vycházky a přednášky. Ústřední správa rekreační péče vysílala do zotavoven kulturní soubory, poskytovala instruktory plavání a lyžování. Vše bylo zajištěno tak, aby byl rekreatant maximálně spokojen.¹⁵³ Konkrétní programovou náplň rekreačních pobytů tvořily pohybově rekreační

účastnil menší počet rekreatantů, a to z důvodu přísnějších pravidel pro výběr a složitější dostupnosti míst. Zahraniční výběrové rekreace měly kromě odpočinku pracující třídy ještě jiný cíl: rekreatanti byli posíláni zejména do spřátelených socialistických zemí, čímž plnili internacionální poslání. Hybner, Ladislav, 1981, cit. d., str. 3 – 5.

¹⁴⁹ *30 let rekreační péče ROH*, 1975, cit. d., str. 9 – 10.

¹⁵⁰ *Zásady zahraniční a domácí kádrové rekreace ROH*, 1983, cit. d., str. 2.

¹⁵¹ Čornejová, Alžběta, 2014, cit. d., str. 72 – 76.

¹⁵² Tamtéž.

¹⁵³ Jankovský, Milan, 1985, cit. d., str. 28.

činnosti (rekreační sporty, turistika, míčové hry, běh, kondiční cvičení, minigolf aj.), kulturní a společenské činnosti (koncerty různých hudebních žánrů, vystoupení nejrůznějších umělců a promítání filmů, společenské večery s tancem, kolektivní hry aj.), poznávací a vzdělávací akce (exkurze, výlety, prohlídky památek a seznamování se se zvyklostmi daného kraje, besedy a diskuse aj.), zdravotnická osvěta (přednášky a besedy věnované otázkám správného stravování, zdravého životního stylu, hygieny atp.) a v neposlední řadě rovněž programy pro děti (sportovní výcvik a soutěže, hry, výtvarná výchova a soutěže lidové umělecké tvořivosti aj.).¹⁵⁴

6. 2 Zahraniční výběrové rekreace

Téhož roku, kdy byly zahájeny domácí výběrové rekreace, byly rovněž položeny základy zahraniční rekreace ROH. Podle zákona č. 144/1946 Sb., o jednotné odborové organizaci byla jednotná odborová organizace zmocněna „v rámci svých úkolů sjednávat i udržovat styk a spolupráci s podobnými hnutími a organizacemi v jiných státech a se zařízeními mezinárodními“¹⁵⁵. Uchazeči o poukaz opravňující k účasti na zahraniční odborové rekreaci museli procházet přísnou selekcí – hledali se mezi „nejuvědomělejšími a nejaktivnějšími členy“, již byli zároveň i naprosto státně spolehliví a oddaní lidově demokratickému socializujícímu zřízení. Kromě dospělých vyjížděla na zahraniční rekreace rovněž „pracující mládež“. Rodinní příslušníci vyjížděli na tento typ dovolené pouze výjimečně a jednalo se zejména o manžele nebo manželky (příp. druhy a družky) vybraných zaměstnanců, a to pouze pod podmínkou, že tento pobyt nutně potřebují ze zdravotních důvodů; účast dětí byla vyloučena.¹⁵⁶

Stejně jako domácí výběrové rekreace byly i zahraniční dotovány částečně z fondů ÚRO; cena poukazu byla diferencována vedle sezónnosti a kategorie

¹⁵⁴ Hybner, Ladislav, 1981, cit. d., str. 7 – 8.

¹⁵⁵ Zákon č. 144/1946 Sb., o jednotné odborové organizaci [online]. Profesní informační systém ČKAIT. [cit. 10. 11. 2015]. Dostupné z: <http://www.profesis.cz/parser/go/76694d514d666d6f32554d434b382f6356514f746d4b65456b726841314935377774776b3572584b4251393648506a5358375235314a395a514841434c4d5446>.

¹⁵⁶ Čornejová, Alžběta. *Odborové rekreace v Československu v 50. a 60. letech 20. století*. Praha, 2011. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Pedagogická fakulta. 156 s. Vedoucí práce Jiří Pokorný, str. 54.

ubytování rovněž podle konkrétní země.¹⁵⁷ Poplatky za ně byly přirozeně vyšší než za rekreace domácí. Společné financování ministerstva sociální péče, sociálního pojištění a ÚRO nestačilo na to, aby se pobyt v zahraničí poskytoval zcela bez poplatku ze strany rekreanta nebo za symbolickou částku. Pro zaměstnance vyznamenaných závodů a pracovníky ve ztížených pracovních podmínkách se celková cena pobytu pohybovala v rozmezí 1 600 – 1 900 Kčs, ostatní za pobyt platili přibližně 2 200 – 2 500 Kčs. Pracující mládež ve věku 18 – 21 let platila 500 – 800 Kčs. Tyto částky účastníci neplatili v plné výši sami, nýbrž jim měl na dovolenou přispívat jejich zaměstnavatel, a pokud zaměstnavatel nemohl uhradit rekreaci v plné výši, platil „nekrytou část“ zaměstnanec.¹⁵⁸

Vedle příslušného poukazu bylo pro cestu do zahraničí nutno vyřídit určité administrativní náležitosti (např. vybavit si platný cestovní pas na ministerstvu vnitra, později ministerstvu zahraničních věcí atd.), jež byly často významnou překážkou k vlastní cestě.¹⁵⁹ Po roce 1948 se stát snažil o minimální propustnost hranic; obyvatele vnímal především jako pracovní sílu, jejíž ztrátou by byl znatelně ekonomicky oslaben. Určité uvolnění nastalo po smrti Stalina a odhalení „kultu osobnosti“, kdy se v letech 1954 – 1955 počet turistů přijíždějících do Československa i z něj vyjíždějících zvýšil přibližně o čtvrtinu. Veškeré soukromé i hromadné výjezdy do západních (kapitalistických) zemí organizovala výhradně cestovní kancelář Čedok¹⁶⁰. Podle zákona o cestovních dokladech z roku 1965 nebyl cestovní doklad vydán, pokud byl občan trestně stíhán, pravomocně odsouzen nebo jeho cesta nebyla v souladu se státními zájmy. Do spřátelených socialistických zemí (členové RVHP) se cestovalo o poznání jednodušeji než do zemí ne-socialistických (a Jugoslávie), v jejichž případě byly vedle cestovního pasu třeba tzv. „výjezdní

¹⁵⁷ Jankovský, Milan, 1985, cit. d., str. 18.

¹⁵⁸ Výjimku tvořili sociálně slabí občané, jimž byly poplatky zaplacený úplně. Čornejová, Alžběta, 2011, cit. d., str. 53.

¹⁵⁹ Např. pro cestu do maďarské Budapešti v roce 1950 museli mít účastníci následující doklady: osvědčení o československém státním občanství, platný občanský průkaz, potvrzení okresního bezpečnostního velitelství, že není námitek proti cestě do zahraničí; muži, již se narodili v letech 1910 – 1925, museli mít s sebou navíc vojenské doklady. Archiv společnosti Škoda Auto. Fond Závodní rady 1945 – 1954, krabice č. 4, složka č. 23: Sociálně-zdravotní péče/rekreace a p. 1945 – 1951. *Pokyny pro účastníky týdenního zájezdu ROH do Budapešti v prosinci 1950*. Praha, 1950.

¹⁶⁰ Účastníkům zájezdů vybavovala doklady buď přímo cestovní kancelář, nebo museli na krajské pasové a vízové správě navíc doložit potvrzení o koupi zájezdu (poukazu). Fürstová, Dana, 2015, cit. d., str. 43.

doložky¹⁶¹. Součástí žádosti pro vydání doložek byl souhlas zaměstnavatele, souhlas okresní vojenské správy¹⁶²; pro cestu do kapitalistického státu a Jugoslávie také devizový příslib¹⁶³ nebo pozvání cizince, jenž hradil výlohy žadatele. Veškerá pravidla pro cesty se v jednotlivých obdobích lišila podle aktuální politické situace.¹⁶⁴

Začátky odborářské zahraniční dovolené byly velmi skromné – v roce 1946 odjíždělo do Bulharska 10 československých rekreatantů a stejný počet bulharských odborářů se zotavoval 4 týdny v Jevanech. Ve stejném roce přijelo rovněž 22 anglických horníků a 145 jugoslávských učňů, jejichž pobyt však byl dlouhodobější.¹⁶⁵ Počet účastníků zahraniční rekreace se konstantně zvyšoval – v roce 1953¹⁶⁶ jich do zahraničí vycestovalo 668, v roce 1975 téměř 58 000¹⁶⁷ a roku 1979 jich jen pro představu vycestovalo téměř 71 000.¹⁶⁸ Nárůst byl zapříčiněn jednak zakoupením 9 980 rekreačních pobytů do SSSR, Albánie, Bulharska a Rumunska od Čedoku (v roce 1961), jednak výstavbou rekreačního střediska v Bečiči v Jugoslávii (roku 1966) a jednak nákupem rekreačních pobytů za devizy v Bulharsku, Rumunsku a SSSR od roku 1970.¹⁶⁹ Výběrová zahraniční rekreace ROH byla součástí jednoho ze základních ideologických pilířů československých odborů, a sice prohlubování internacionality mezi pracujícími socialistických států.¹⁷⁰

Podle formální organizace existovalo několik různých typů¹⁷¹ výběrové

¹⁶¹ Hanzlíková, Eva. Cestování v dobách socialismu. *Memo: časopis pro orální historii* [online]. 2011, 1 (1)[cit. 10. 12. 2015]. Dostupné z: <https://dspace.zcu.cz/bitstream/handle/11025/6130/Hanzlikova.pdf?sequence=1>.

Podrobněji Rychlík, Jan. *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012. 178 s. ISBN 978-80-7285-149-2.

¹⁶² Muži s brannou povinností ve věku 18 – 60 let museli před cestou do zahraničí odevzdat vojenskou knížku. Fürstová, Dana, 2015, cit. d., str. 43.

¹⁶³ Devizový příslib byla skutečnost, že stát prodal danému jednotlivci na cestu valuty, přičemž vyhověl přibližně 4 % žádostí žadatelů. Hanzlíková, Eva, 2011, cit. d., str. 45.

¹⁶⁴ Fürstová, Dana, 2015, cit. d., str. 42 – 43.

¹⁶⁵ Durmanová, Marie, 2010, cit. d., str. 16.

¹⁶⁶ Počet účastníků zahraniční výběrové rekreace nebyl do roku 1953 sledován. *30 let rekreační péče ROH*, 1975, cit. d., str. 8.

¹⁶⁷ Tamtéž, str. 8 – 9.

¹⁶⁸ Hybner, Ladislav, 1981, cit. d., str. 15.

¹⁶⁹ *30 let rekreační péče ROH*, 1975, cit. d., str. 8 – 9.

¹⁷⁰ V menším měřítku umožňovala našim odborářům, aby se seznámili se životem a prací pracujících na Západě. Tamtéž, str. 15.

¹⁷¹ Lze rovněž rozlišovat zahraniční rekreace přímo podle samotné náplně na pobytové (nejčastěji pobyt u moře), turistické, kulturní, lodní, léčebné nebo výměnné. Nejjednodušší dělení rekreací je podle charakteru

zahraniční rekreace ROH. První z nich byla tzv. výměnná (bezdevizová), jež se sjednávala na základě dohod mezi ROH a sesterskými odborovými organizacemi jiných socialistických zemí (SSSR, NDR, Maďarsko, Polsko, v menší míře také Bulharsko, Jugoslávie, Rumunsko a Mongolsko). Pobyty byly nejčastěji 14denní, přičemž se účastníci spadající pod tu či onu odborovou organizaci dané země mezi sebou jednoduše „vyměnili“. Program pak byl pro obě skupiny obdobný – účastníci navštívili významná místa z hlediska rozvoje odborového hnutí daného státu, nevynechali ani známé turistické atrakce a v případě ČSSR byl ustáleným standardem několikadenní pobyt v Praze. Druhým typem byly pobyty v rekreačních zařízeních v Jugoslávii a lodní zájezdy po Dunaji rekreační lodí Družba. V Jugoslávii byla vybudována celkem 3 zásadní odborová rekreační střediska – zotavovna Praha v Bečići, hotel Plav Horizont u Tivatu a bungalovy na ostrově Hvar –, kde trávilo ročně svou dovolenou přes 13 000 československých rekreujících. Odborovou lodí Družba podnikali pracující týdenní zájezdy z Bratislavy do Budapešti s důrazem na kulturní a historické památky hlavního města tehdejší Maďarské lidové republiky. Poslední specifickou formou zahraniční výběrové dovolené byly zájezdy sjednávané odbory se samotnými cestovními kanceláři v jednotlivých zemích.¹⁷²

Pro účastníky všech zahraničních výběrových rekreací byly zajišťovány obdobné služby jako v případě domácích rekreací. Odborová organizace, příp. cestovní kancelář, zajišťovaly rekreačním ubytování, stravu, dopravní, zdravotnické i programové služby¹⁷³. Rekreační objekty v zahraničí byly rovněž vybaveny jídelnami, společenskými místnostmi, kulturními a sportovními potřebami. Podle smlouvy mezi ÚSRP a konkrétním zahraničním partnerem se pro československé účastníky organizovaly nejrůznější exkurze, výlety, procházky spojené s prohlídkami pamětihodností a památek, besedy o navštívené zemi nebo o postavení a úkolech jejího odborového hnutí. S každou skupinou vycestoval

úhrady nákladů za poskytované služby v zahraničí, v takovém případě se rekreace dělí na bezdevizové (výměnné) a rekreace za devizovou úhradu. Jankovský, Milan, 1985, cit. d., str. 15.

¹⁷² 30 let rekreační péče ROH, 1975, cit. d., str. 15 – 18.

¹⁷³ Nebylo možné, aby si účastníci rekreací organizovali vlastní program a případné mimořádné výjimky musely být vždy povoleny vedoucím zájezdu. Jankovský, Milan, 1985, cit. d., str. 31.

rovněž její „vedoucí“, jenž měl celou agendu péče o rekreanty na starosti.¹⁷⁴

¹⁷⁴ Tamtéž, str. 29 – 30.

7. Závodní rekreace ROH

Provozovatelem závodní rekreační péče o zaměstnance byla zpravidla základní odborová organizace (ZO ROH)¹⁷⁵. K rekreačním pobytům se využívaly objekty a zařízení¹⁷⁶, jež jednotlivé podniky pořizovaly podle svých potřeb a hospodářských možností, přičemž se musely řídit vyhláškou č. 122/1960 Sb., o poskytování prostředků a o uhrazování nákladů na činnost základních organizací ROH v organizacích státního socialistického sektoru z roku 1960. Podle oddílu III. této vyhlášky se na zabezpečení a úhradě závodní rekreace podílely závody, základní organizace ROH a samotní uživatelé. Vyhláška dále upravovala problematiku pořizování rekreačních zařízení jako takových (včetně jejich úprav, nájmu, vybavení atp.). Všechny tyto investice si měl každý závod hradit jednak ze svých vlastních prostředků a příspěvků do podnikového fondu od pracujících¹⁷⁷, jednak ze všech obdobných a jiných fondů¹⁷⁸ jako např. z financí z brigád.¹⁷⁹

S povinnostmi souvisela i práva, a tak měly závodní rekreace, na rozdíl od výběrových rekreací, na starosti v první řadě jednotlivé podniky a ZO ROH. Pořízená (nebo spravovaná) rekreační zařízení byla určena téměř výlučně pro pracující daného podniku, jejich rodinné příslušníky¹⁸⁰, popř. pracující z družebních podniků a institucí.¹⁸¹ Jednalo se nejčastěji o chaty, sruby a stanové tábory, jež byly

¹⁷⁵ Zcela samostatně se starala o své zaměstnance Československá lidová armáda, jež měla svou vlastní instituci, která byla známá pod zkratkou VOLAREZA (Vojenská rekreační a lázeňská zařízení). Čornejová, Alžběta, 2011, cit. d., str. 48.

¹⁷⁶ Podle vyhlášky č. 90/1972 Sb. se za rekreační zařízení považovala rekreační střediska (zděné jednopatrové či vícepatrové budovy), chaty (horské dřevěné chaty, chalupy, sruby apod.), stanové tábory a pionýrské tábory. Jiřinec, Egon. *Financování kulturních, rekreačních a jiných zařízení v podniku*. Praha: Práce, 1975, str. 26.

Zotavovna musela svou vybaveností splňovat určitý rozsah služeb: režimové služby (ubytování a strava), doplňkový prodej pro rekreanty (prodej kávy, cukru, nealkoholických nápojů apod.), využití doby pro rekreanty (školení, školy v přírodě apod.) a služby pro průchozí hosty. Veverková, Hana, ed. *Závodní rekreace ROH*. Praha: Práce, [1963, na tit. listu chybně] 1964, str. 51 – 52.

¹⁷⁷ Aby i menší a střední podniky mohly posílat své zaměstnance na závodní rekreace, doporučovalo se pořizovat zařízení tzv. sdruženým způsobem, tj. podílem více závodů na výstavbě a správě zotavovny. Závodům, jež neměly zotavovny ani chaty, bylo lze umožnit pořádat rekreace alespoň ve stanových táborech. Odlišnost typů rekreačních zařízení a jejich úroveň byla dána rozsahem potřeb a ekonomickými možnostmi daného podniku a odborové organizace. Tamtéž, str. 8 – 9.

¹⁷⁸ Např. z fondu kulturních a sociálních potřeb, z fondu výstavby; zařízení pořízená z těchto fondů byla národním majetkem. Jiřinec, Egon, 1975, cit. d., str. 27 – 28.

¹⁷⁹ Veverková, Hana, 1964, cit. d., str. 7.

¹⁸⁰ Rodinná rekreace s dětmi však byla spojena s několika obtížemi: vzhledem k tomu, že v zotavovnách byla většinou jen jedna společenská místnost, přítomnost dětí, jež se smály, byly hlučné při hrách a pokřikovaly na sebe, nebyla vždy u všech rekreujících vítána, což mohlo vést k drobným rozepřím a nepříjemnostem. Tamtéž, str. 20.

¹⁸¹ Franc, Knapík, 2013, cit. d., str. 39 – 40.

ve vlastnictví příslušného podniku¹⁸² nebo byly „zapůjčeny“ jiným závodem nebo odborovou organizací. Rekreatanti byli navrženi rekreační komisí a schváleni na členské schůzi základní odborové organizace daného podniku. Pobyty trvaly kratší dobu – zpravidla se jednalo o víkend nebo o pobyty v délce 6 – 8 dní. O dopravu rekreatantů do zotavoven se staraly konkrétní závody. Později se již žádný výběr rekreatantů neprováděl¹⁸³ a odborové orgány zajišťovaly pouze distribuci poukazů.¹⁸⁴

Sekretariát ÚRO schválil v únoru 1961 „zásady pro řízení a provádění závodní rekreace“, jimiž se při zajišťování závodní rekreace povinně řídily jak závodní výbory ROH, tak základní odborové organizace. Lidé, již pomáhali při realizaci rekreace¹⁸⁵, podstupovali různá školení, jež měla zajistit zvyšování kvality závodní dovolené.¹⁸⁶ Práci zaměstnanců závodních rekreačních zařízení upravovaly zvláštní směrnice a pokyny, podle nichž byli tito zaměstnanci s danou odborovou organizací v klasickém pracovněprávním vztahu se všemi právy a povinnostmi z toho plynoucími. Zaměstnanec uzavíral pracovní smlouvu (popř. dohodu o provedení práce či dohodu o pracovní činnosti) se všemi základními náležitostmi, jak je známe dnes. Ve smlouvě nechybělo místo výkonu práce, druh činnosti, den nástupu do práce, mzdové ohodnocení atd.; navíc zde platila podmínka o nutnosti stravování zaměstnance v daném rekreačním zařízení. Mzda zaměstnance se odvíjela od zařazení do příslušné tarifní třídy, jež byly ohodnoceny podle náročnosti práce a výkonné funkce.¹⁸⁷

Růst zájmu o závodní rekreace byl pozvolný. Poměrně velký skok nastal až v 60. letech, kdy v roce 1961 této možnosti rekreace využilo přibližně 630 000

¹⁸² Nejvíce rekreačních objektů vlastnil preferovaný svaz zaměstnanců v hornictví, kterému např. v 50. letech náleželo hned 9 zotavoven. Čornejová, Alžběta, 2011, cit. d., str. 45.

¹⁸³ Ostatně jistou „volnost“ ve výběru uvádí v rozhovoru i pan Josef Bezděk, jenž se takto účastnil letní rekreace. „Vždycky v létě došel oběžník s volnými místy na jednotlivých zotavovnách i od jiných podniků a ty sis jen vybrala a jela. Takhle jsem byl v roce 1978 v Beskydech na týden na lyžovačce. Zaplatil jsem tehdy 175 Kčs a bylo to.“ Rozhovor s panem Josefem Bezděkem, narozeným 3. 11. 1953, ze dne 9. 9. 2015.

¹⁸⁴ Čornejová, Alžběta, 2014, cit. d., str. 97 – 99.

¹⁸⁵ Orientační příklad základního personálního obsazení rekreačního zařízení s rozsahem služeb odpovídajících zotavovně I. kategorie a kapacitou do 80 lůžek: vedoucí, administrativní pracovník na poloviční úvazek, provozář, dva kuchaři a dvě pomocné síly v kuchyni, dva pracovníci obsluhy (výčepu), dvě pokojské, jedna uklízečka, jeden topič (údržbář) a jeden programový referent. Rerychová, Božena. Pracovníci podnikového rekreačního zařízení. Praha: Práce, 1985, str. 41.

¹⁸⁶ Čornejová, Alžběta, 2011, cit. d., str. str. 47.

¹⁸⁷ Rerychová, Božena, 1985, cit. d., str. 3, 7, 9.

zaměstnanců; o 4 roky později to bylo zhruba 1 133 000 lidí.¹⁸⁸ Se zvyšujícím se počtem účastníků docházelo k tomu, že ne všichni zaměstnanci se dostali na dovolenou v turisticky zajímavých sezónních měsících, zatímco v tzv. nesezónních měsících nemohly některé zotavovny naplnit kapacitu. Pracovníkům pak příslušní vedoucí rekreací vysvětlovali výhody rekreace v červnu nebo září, přičemž mezi jejich hlavní argumenty patřila např. možnost „příjemnější“ turistiky spojená s příznivějšími teplotami.¹⁸⁹ Podíváme-li se blíže na kapacitu, jíž zotavovny disponovaly, v roce 1960 to bylo téměř 71 000 lůžek, v roce 1981 už více než čtvrt milionu v 9 342 rekreačních objektech po celé ČSSR¹⁹⁰. Zároveň byly v oblasti závodní a podnikové rekreace rovněž rekreační základny v zahraničí, a to zejména v Bulharsku, Rumunsku a Jugoslávii. V roce 1981 představovala jejich celková kapacita více než 7 000 lůžek v pevných objektech a téměř 18 000 lůžek ve stanových táborech.¹⁹¹

Závodní rekreace měly lidem poskytnout především „pobyť na zdravém vzduchu, vhodné stravování a bydlení“. Velký důraz byl kladen zejména na kulturní využití volného času na rekreacích¹⁹². Nebyli zde stálí kulturní referenti jako na rekreacích výběrových, přesto měli rekreační mnoho možností kulturního a sportovního¹⁹³ vyžití. Vedle standardního vybavení v podobě knihoven¹⁹⁴, televizorů¹⁹⁵ a sportovišť se i zde konaly nejrůznější besedy, přednášky

¹⁸⁸ V roce 1981 se na území ČSSR pod hlavičkou odborové organizace v jejich ubytovacích či stravovacích zařízeních rekreovalo více než 2,5 milionu pracujících se svými rodinami; v zahraničních rekreačních zařízeních to bylo více než 71 000 lidí. Durmanová, Marie, 2010, cit. d., str. 20.

¹⁸⁹ Čornejová, Alžběta, 2011, cit. d., str. str. 47.

¹⁹⁰ V závodních zotavovnách se uskutečňovaly rovněž dětské, potažmo žákovské, rekreace nebo se zde pořádaly pionýrské tábory pro děti.

¹⁹¹ Durmanová, Marie, 2010, cit. d., str. 20.

¹⁹² Na závodních rekreacích si rekreační volili své zvláštní komise, jež po skončení pobytu napsaly ředitelství svazu zprávu, v níž hodnotily průběh a organizaci proběhnuvší dovolené. Čornejová, Alžběta, 2011, cit. d., str. 46.

¹⁹³ Stálíci sportovní odborové výchovy byly ranní rozcvičky, jež měly být „lehkým, radostným a osvěžujícím zahájením každého dne“. Měly se konat na příhodném místě nejlépe před snídaní. Jejich obsahovou náplní bývalo 8 až 10 lehkých cviků k procvičení všech svalů; závěrem rozcvičky mohla zaznít i „veselá píseň“. Veverková, Hana, 1964, cit. d., str. 18.

¹⁹⁴ Na čtení měli rekreační v zotavovnách často mnohem více času, než při zaměstnání a plnění dalších povinností; o to více byl kladen důraz na složení závodních knihoven v zařízení na jejich ideovou nebo kvalitativní složku. Vedle knih byly rekreačním nabízeny i noviny a časopisy, přičemž tisk musel i na rekreaci plnit svou roli „informátora, agitátora a organizátora“, a proto nesměl chybět denní tisk stranický, odborový a mládežnický, přičemž vedoucí pracovníci knihoven každodenně upozorňovali na „závažné články“. Tamtéž, str. 11 – 13.

¹⁹⁵ V zotavovnách se vedle sledování televizního programu promítaly rovněž celovečerní nebo krátké filmy (v některých případech i diafilm), a to opět s výchovným apelem na rekreační. Tamtéž, str. 13 – 14.

a představení. Konkrétní program byl z velké části obstaráván samotnými rekreanty. Zotavovny měly svůj vlastní vnitřní řád¹⁹⁶, jež museli rekreanti dodržovat. Ten se týkal především stravování, hygieny a společně trávených chvil. Součástí kulturního programu byla stejně jako u výběrových rekreací názorná agitace¹⁹⁷ v podobě nejrůznějších plakátů, nástěnek, hesel a výstavek vystavených za účelem zachování „odborářského rázu“ zotavovny.¹⁹⁸ Všeobecně se dá říci, že závodní rekreace nebyly tak vysoce „proorganizované“, jako tomu bylo u rekreací výběrových.¹⁹⁹

Podnikové rekreace měly ze sociologického hlediska velmi ambivalentní povahu. Na jedné straně se posilovala psychologická identifikace s konkrétním podnikem a zároveň mohli zaměstnanci ze stejného podniku lépe najít společnou a pro všechny atraktivní volnočasovou aktivitu. Na druhou stranu setkávání se v době volna a dovolených se svými spolupracovníky mohlo časem vést k tzv. ponorkové nemoci a pracovník si často nemohl odpočinout od zavedených stereotypů a hierarchických vztahů v podniku. Jde-li o lokality určené k podnikovým rekreacím, byl jejich výběr podstatně chudší²⁰⁰ než v případě rekreací výběrových. Na jedné straně tak mohli rekreanti, již jezdili stále na stejná místa, časem více splynout s prostředím a vytvořit si v něm až domácké podmínky pobytu. Zároveň však mohli cítit určitý omezující pocit až „ochuzení“ v komparaci s výběrovými rekreacemi. Poslední ambivalentnost lze spatřovat ve faktu, že podnikové rekreace s jistou pravidelností umožňovaly trávení dovolené s vlastní rodinou (či alespoň s manželkou/manželem), což silně narušovalo kolektivní pojetí rekreací, kdy se rodiny spíše uzavíraly do sebe, popř. se vytvářely skupinky několika spřátelených párů.²⁰¹ Zároveň tento jev často napomáhal vytvoření pevných mezilidských vztahů, jež přetrvávaly dlouhé roky.

¹⁹⁶ Tzv. domácí řád byl vypracováván na základě dohody mezi závodním výborem a vedoucím rekreačního zařízení. Zahrnoval několik základních bodů: rekreační zařízení bylo socialistickým vlastnictvím, tedy společným majetkem všech členů odborové organizace a podle toho se k němu měl i každý chovat; měl jasně vymezovat, místa a fungování dané zotavovny (např. komu má rekreant nahlásit svou návštěvu nebo která místnost má jakou funkci); dále připomínal zásady slušného chování, hygieny a čistoty atp. Tamtéž, str. 23 – 24.

¹⁹⁷ Veškerý program a projevy agitace (jejich intenzita) závisely na dané politické situaci v zemi.

¹⁹⁸ Veverková, Hana, 1964, cit. d., str. 10 – 20.

¹⁹⁹ Franc, Knapík, 2013, cit. d., str. 342.

²⁰⁰ Aby se přece jen zaměstnancům daného podniku nabídla větší škála míst, existovala možnost vyměnit si v rámci stejného odborového svazu část lůžkové kapacity nebo celou zotavovnu. Čornejová, Alžběta, 2011, cit. d., str. str. 47.

²⁰¹ Franc, Knapík, 2013, cit. d., str. 340 – 342.

Na závěr této kapitoly se zaměříme na zvláštní typ podnikových „rekreací“: jednodenní či vícedenní zájezdy za památkami či k vodě. Rovněž tyto akce byly organizovány odborovými organizacemi na jednotlivých pracovištích.²⁰² Tento typ závodních rekreací si blíže představíme prostřednictvím dvou výpovědí našich informátorů. Paní Eva Štrýglová se v roce 1981 spolu s několika svými kolegy a kolegyněmi účastnila tří denního podnikového zájezdu do Berlína a Drážďan. „Spali jsme v kempu za Berlínem. Všechno bylo zadarmo od podniku a nepotřebovali jsme žádný jiný doklad než pas. Bylo to moc fajn, viděli jsme tu berlínskou věž a muzeum zlata v Drážďanech. Vymyslely jsme si to my ženský z fabriky, protože jsme chtěly hlavně za německý hranice. V té době jsme měly všechny malé děcka a tam byly levný a kvalitní boty pro ně, jo a nesmím zapomenout na Vofalor²⁰³, ten byl prostě povinnost dovézt domů.“²⁰⁴ O důležité iniciativě v pořádání závodních zájezdů z řad samotných zaměstnanců svědčí i rozhovor s panem Josefem Bezděkem, jenž rovněž potvrzuje obchodní stránku zájezdů. „Asi v roce 1982 jsem jel do Ruska na podnikový zájezd. To jsem dělal na domovní správě. Bylo to na tři dny a jeli jsme tam autobusem. Cestou tam jsme se zastavili na Slovensku v Michalovci – tam měl náš vedoucí rodinu, tak se tam chtěl podívat. Pak jsme jeli už do Užhorodu. Bydleli jsme v obrovském hotelu s výtahem, no prostě tvrdej Západ. Program byl takový klasický – vycházky po městě a vinárna. To si pamatuju, že jsme už neměli dost peněz na zaplacení, tak jsem prodal riflovou bundu. To se tam dělalo normálně, s tím jsi tam i jela, protože sis mohla vyměnit v bance 100 rublů na hlavu jako kapesný²⁰⁵ a to bylo často málo.“²⁰⁶

²⁰² Franc, Knapík, 2013, cit. d., str. 342.

²⁰³ Vofalor byla značka aviváže.

²⁰⁴ Rozhovor s paní Evou Štrýglovou, narozenou 23. 12. 1957, ze dne 9. 9. 2015, archiv autorky.

²⁰⁵ Ubytování, doprava a strava byly hrazeny podnikem.

²⁰⁶ Rozhovor s panem Josefem Bezděkem, narozeným 3. 11. 1953, ze dne 9. 9. 2015, archiv autorky.

8. Závodní rekreace v mladoboleslavské automobilce Škoda

Škodovy závody v Plzni a ASAP (Akciová společnost pro automobilový průmysl) v Mladé Boleslavi²⁰⁷ patřily v Československu mezi první tzv. národní podniky, znárodněné během „první vlny“ na podzim roku 1945²⁰⁸. V roce 1946 byly automobilové závody v Mladé Boleslavi restrukturalizovány pod novým jménem AZNP, tedy „Automobilové závody, národní podnik“, a současně nastalo oddělení AZNP od Škodových závodů v Plzni.²⁰⁹ Znárodněním podniku nastala změna ve výrobě a přistoupilo se na centrálně plánovanou metodu výroby²¹⁰, což mělo přispívat k její větší mechanizaci a tím i k větší konečné produkci závodu.²¹¹ AZNP Škoda se se všemi svými pobočnými závody staly monopolním výrobcem osobních automobilů v Československu.²¹²

Těsně před koncem druhé světové války se v Národní odborové ústředně zaměstnanecké zformovala Ústřední rada odborů (ÚRO), jež 6. května 1945 obdržela od České národní rady pověření k převzetí všech odborových organizací, skupin a spolků v českých zemích; roku 1946 bylo ustanoveno jednotné Revoluční odborové hnutí, jež převzalo veškeré povinnosti a práva odborových organizací

²⁰⁷ O vznik společnosti Škoda se před 120 lety zasloužili její zakladatelé, Václav Laurin a Václav Klement, již svou firmu založili ve městě Jungbunzlau v Čechách, tedy v dnešní Mladé Boleslavi. Vše začalo již v roce 1894, kdy si vyučený knihkupec Václav Klement stěžoval na nekvalitní zpracování svého nového jízdního kola, čímž započala jeho vlastní opravárenská činnost, za jejímž účelem se v prosinci 1895 spojil s vyučeným strojním zámečnickem Václavem Laurinem. O čtyři roky později začali již vyrábět jízdní kola s přídavným motorem, tzv. motocyklety. Tyto motocykly brzy získaly velkou popularitu a oblibu a rovněž několik závodních ocenění. Svůj první plně funkční automobil představila společnost v roce 1905 pod názvem „Voiturette A.“ Jeho úspěch zajistil firmě stabilní pozici na rychle se rozvíjícím mezinárodním automobilovém trhu. V roce 1925 došlo ke sloučení společnosti se Škodovými závody v Plzni, což znamenalo mj. konec značky Laurin & Klement. Historie společnosti [online]. *Škoda Auto a. s.* 2015. [cit. 19. 11. 2015]. Dostupné z: <http://cs.skoda-auto.com/company/history/company-history>.

²⁰⁸ Jen pro zajímavost uvedeme, že v květnu roku 1945 byl závod masivně bombardován, přičemž byla úplně zničena montáž vozů s brzdou, nářadovna, část dílen, částečně byla zasažena rovněž jídelna a závodní ordinace lékaře. V bezprostředních několika následujících letech byly tyto prostory obnoveny, a dokonce byl závod několikrát přestavěn a rozšířen o další dílčí prostory a závody. Archiv společnosti Škoda Auto. Fond AZNP, krabice č. 123 (1962 – 1967), složka: *Vznik závodu a jeho přestavby*. Mladá Boleslav, 1962.

²⁰⁹ Škoda auto Historie [online]. *Škoda muzeum*. [cit. 19. 11. 2015]. Dostupné z: <http://museum.skoda-auto.cz/documents/cs/sk-skoda-auto-history.pdf>.

²¹⁰ Pro představu od roku 1946 až do konce roku 1951 se jako osobní vůz vyráběl pouze vůz Škoda 1102 s celkovou produkcí více než 70 000 prodaných vozů. Jiné typy vozů byly pro tento čas vyřazeny z výroby. Podíváme-li se na celkovou produkci podniku AZNP během prvních deseti let po válce, v roce 1945 se vyrobily 2 osobní automobily, v roce 1946 již 1 202, na začátku 50. let 18 000 aut a v roce 1956 více než 25 000 osobních automobilů, přičemž jednotlivé závody AZNP např. v Kopřivnici, Kvasinách ad. vyráběly navíc traktory, autobusy nebo nákladní automobily. *Vznik závodu a jeho přestavby*, cit. d., str. 4 – 6.

²¹¹ *Vznik závodu a jeho přestavby*, cit. d., str. 4.

²¹² Veselá, Dana. *Vývoj a proměny reklamy firmy Škoda Auto* [online]. Praha, 2006 [cit. 18. 12. 2015]. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Fakulta humanitních věd. Vedoucí práce Josef Fulka. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zpp/detail/54503>, str. 32.

v jednotlivých závodech a podnicích, mezi něž patřil mj. rozvoj bytové výstavby, zajišťování závodního stravování, dopravy do zaměstnání, zdravotní péče a kultura; dále spravovalo nemocenské pojištění, stavělo kulturní a jiná zařízení, organizovalo zájmovou činnost a rovněž zajišťovalo agendu pořádání odborových rekreací.²¹³

Kořeny dělnického hnutí v podniku sahají do roku 1906, v němž po velké zaměstnanecké stávce vznikl oficiální dělnický výbor a byla sepsána první kolektivní smlouva.²¹⁴ Stejně jako v době od roku 1906, tak i po druhé světové válce a po vzniku ROH byla práce v podniku značně fyzicky náročná, neboť automobilka spadala do odvětví těžkého průmyslu, a odborové rekreace tak sloužily jako příjemný benefit ze strany podniku, jež nabízel svým zaměstnancům. Právě proto, že škodovka byla jedním z největších národních podniků v Československu, disponovala rozsáhlou sítí závodních zotavoven, jež přestože obecně měly závodní zotavovny nižší kvalitu služeb než odborové zotavovny pro výběrové rekreace, byly jak na velmi vysoké úrovni, tak se nacházely také na relativně lukrativních místech (např. kemp škodovky v Bulharsku).

Provozovatelem závodních rekreací byl sám závodní výbor, jenž určoval rovněž rozsah služeb pobytu (zotavovny) a spolu se základní odborovou organizací se staral o jeho spolufinancování. K rekreačním pobytům se využívala zařízení, jež podle svých možností pořizovaly a vybavovaly závody. Některé podniky získaly objekty odsunem Němců po druhé světové válce, jiné si je samy postavily. V případě národního automobilového podniku v Mladé Boleslavi tomu nebylo jinak – ten převzal do své správy po roce 1945 dvě chaty v Krkonoších: Petrovu boudu a Kolberovu lesní chatu. Obě chaty potřebovaly řadu stavebních úprav, přičemž hůře na tom byla tzv. Kolberka. Zpráva ze 7. 8. 1947 uvádí sumu 832 440 Kčs, jež měla být použita na stavební úpravy chaty.²¹⁵ Získat oba objekty do své správy nebylo jednoduché. Existuje dochovaná korespondence mezi závodem a vedení ÚRO o příslibení chat závodu, tzn. jejich nezačlenění do plánu rekreačních zařízení,

²¹³ Archiv společnosti Škoda Auto. Fond AZNP, krabice č. 172 (1945 – 1989), složka: *ROH AZNP MB – brožura*. 1981.

²¹⁴ Archiv společnosti Škoda Auto. Fond AZNP, krabice č. 123 (1962 – 1967), složka: *Vznik závodu a jeho přestavby*. MÁSLÍK, Jiří. *Dělnické hnutí v AZNP MB 1985 – 1918*. Hradec Králové, 1967, str. 90.

²¹⁵ Archiv společnosti Škoda Auto. Fond Závodní rady 1945 – 1954, krabice č. 4, složka č. 23: *Sociálně-zdravotní péče/rekreace a p. 1945 – 1951. Aktová noticka: Petrova bouda*.

jež by ÚRO využívala pro výběrové rekreace.²¹⁶ Tzv. Kolberka byla zčásti zděnou, zčásti srubovou chatou s 20 zařízenými pokoji; přesto se jí podnik po jejím přislíbení a následném získání snažil opět navrátit do správy ÚRO. „Neúnosné náklady“ na renovaci a přizpůsobení chaty k rekreačním účelům a pro potřeby rekreatů byly nad rámec možností závodu, jenž se jí dva roky po získání zřekl.²¹⁷

Celkově byly první roky pořádání závodních rekreací poněkud rozpačité, a to z obou stran. V archivu se dochoval dopis od zaměstnanců závodu, již si velmi stěžovaly na služby a stravu v jedné z nabízených zotavoven. V dopisu se přímo píše, že „[...] dne 22. června se několik zaměstnanců, členů ROH, účastnilo závodní rekreace pracujících v Krkonoších, přičemž všichni účastníci předčasně přerušili tuto zotavovací akci z důvodu naprostého nedostatku stravy a špatné úpravy. Zaměstnanci přijeli skutečně rozhořčení, že ještě dnes mohou být takovýmto způsobem vykořisťováni pracující [...]“²¹⁸

Jeden ze základních rozdílů mezi výběrovou a závodní rekreací spočíval v menším počtu lůžek v závodních zotavovnách. V roce 1947 měl podnik AZNP pro své zaměstnance ze tří závodů (včetně Mladé Boleslavi) celkem pět vhodných zotavoven s celkovou kapacitou 300 osob, přičemž v případě hromadné dovolené všech závodů by nutná kapacita dosahovala až 600 volných lůžek. Vedení podniku proto doporučovalo jednotlivým závodům, aby si své celozávodní dovolené naplánovaly v odlišných termínech, čímž by bylo dosaženo spokojenosti všech.²¹⁹ Celkový zájem závodu o své zaměstnance byl patrný i v podpoře „Podpůrného spolku halěřového dělníků AZNP, závodu Mladá Boleslav“. Tento spolek byla organizace zaměstnanců s účelem podporovat členy spolku a jejich rodinné příslušníky v období nouze nebo finančně náročných situacích jako byla např. nemoc, úraz, narození dítěte, invalidita nebo úmrtí v rodině. Členové spolku přispívali určitým finančním obnosem, z něhož se pak podle předem daných

²¹⁶ Archiv společnosti Škoda Auto. Fond Závodní rady 1945 – 1954, krabice č. 4, složka č. 23: Sociálně-zdravotní péče/rekreace a p. 1945 – 1951. *Zpráva ve věci Kolberkův lesní dům a Petřeovka*. Mladá Boleslav, 1947.

²¹⁷ Archiv společnosti Škoda Auto. Fond Závodní rady 1945 – 1954, krabice č. 4, složka č. 23: Sociálně-zdravotní péče/rekreace a p. 1945 – 1951. *Cestovní zpráva z Kolberky*. Mladá Boleslav, 1949.

²¹⁸ Archiv společnosti Škoda Auto. Fond Závodní rady 1945 – 1954, krabice č. 4, složka č. 23: Sociálně-zdravotní péče/rekreace a p. 1945 – 1951. *Věc: rekreace pracujících*. Mladá Boleslav, 1947.

²¹⁹ Archiv společnosti Škoda Auto. Fond Závodní rady 1945 – 1954, krabice č. 4, složka č. 23: Sociálně-zdravotní péče/rekreace a p. 1945 – 1951. *Situační zpráva z 6. 3. 1947*. Mladá Boleslav, 1947.

pravidel hradil bohatý systém podpor, v němž nechyběly ani zvláštní příspěvky na rekreaci.²²⁰

Podíváme-li se blíže na konkrétní zotavovny, jež mohl podnik AZNP v rámci závodní rekreace svým zaměstnancům nabídnout, zjistíme, že např. v roce 1981 disponoval poměrně bohatou nabídkou možných pobytů. Prvním z nich byl stanový tábor v Bulharské lidové republice, jenž byl umístěn nedaleko známého Slunečního pobřeží. Tábor byl vybaven stany s dřevěnými podlahami a podsadami, jehož součástí byla rovněž plně vybavená kuchyňka včetně vařiče a elektrické lednice. Na místo se rekreanti dopravovali autobusem nebo letadlem a kapacita jednoho turnusu byla 260 rekreantů. Tento stanový tábor mohli využívat rovněž zaměstnanci pobočných závodů AZNP Vrchlabí, Kvasiny atp. Další možností bylo rekreační středisko Světlanka, jež ležela nedaleko Rokytnice nad Jizerou v Krkonoších. Chata disponovala 86 lůžky a patřila mezi nejstarší podnikové zotavovny. Přímo v Rokytnici nad Jizerou pak mohli rekreanti využít 29 lůžek pro svou letní nebo zimní dovolenou na typické krkonošské chalupě s názvem Sněženka. Pro své zaměstnance a jejich děti spravoval podnik v roce 1981 celkem tři pionýrské tábory, a sice tábor Jiskřička ve Sloupu v Čechách, Družba v Nedamově nebo tábor Mladá směna v Jetřichovicích.²²¹

Závěrem této kapitoly je třeba zmínit, že podnik AZNP Mladá Boleslav a jeho místní odborová organizace se od samého začátku poměrně poctivě věnovaly rovněž péči o děti svých zaměstnanců; lze to vidět jednak na každoročně pořádaných závodních pionýrských táborech, jež podnik spravoval a organizoval, jednak např. na dohodě z roku 1974 uzavřené mezi Socialistickým svazem mládeže, ROH a vedením podniku závodu AZNP, jež hovoří o silnější spolupráci mezi těmito orgány, jež měla směřovat „[...] ke zvýšení podílu mládeže na výstavbě a řízení společnosti a k zajištění pomoci mládežnické organizace při socialistické výchově mladé generace a její přípravě pro život v rozvinuté socialistické společnosti.“ Dohoda se zaměřovala na následující témata: oblast ideově-výchovné činnosti,

²²⁰ Archiv společnosti Škoda Auto. Fond Závodní rady 1945 – 1954, krabice č. 4, složka č. 24: Haléřový spolek dělníků. *Haléřový spolek*. Mladá Boleslav.

²²¹ Archiv společnosti Škoda Auto. Fond AZNP, krabice č. 172 (1945 – 1989), složka: *ROH AZNP MB – brožura*. 1981.

oblast pracovní iniciativy mládeže, oblast pomoci pionýrské organizaci a oblast zájmové činnosti mládeže.²²²

²²² Archiv společnosti Škoda Auto. Fond AZNP, krabice č. 172 (1945 – 1989), složka: *Dohoda o spolupráci*. Mladá Boleslav, 1973, str. 2.

9. Pionýrské tábory ROH

Pionýrské rekreace ROH lze chápat především jako tzv. pionýrské tábory, jež vznikaly na platformě Pionýrské organizace Československého svazu mládeže (odtud také získaly název)²²³, jež byla založena v roce 1949. Od samého počátku byla koncipována jako organizace zastřešující volný čas dětí a mládeže²²⁴, v jejichž správné výchově měla pomáhat školám. Pionýr i škola měly stejný cíl, avšak Pionýr ho měl dosáhnout prostřednictvím „atraktivnějších“ metod v podobě nejrůznějších besed, literárních večerů, prázdninových táborů, karnevalů, shromáždění, exkurzí atd. Vedle snahy vést děti k „společensky užitečné práci“ byl velký důraz kladen na pohybovou aktivitu dětí (tělesnou výchovu, sport a zejména turistiku). Pionýrské tábory, nejčastější forma letní dětské rekreace, měly zaplnit volný čas dětí o letních prázdninách. Zájem státu podporovat rozvoj dětských táborů se zde setkával s nutností, jelikož velká část rodičů, jež musela i o prázdninách pracovat, možnost poslat děti na několikátýdenní tábor často vítala. Československý stát si na základě vhodně komponovaného programu vytvářel podmínky pro ideové a výchovné působení na mladou generaci, což je rovněž jedním z důvodů pro jejich pozdější masové organizování.²²⁵

Ve vztahu k pořádání pionýrských táborů bylo z hlediska odborové péče o děti a mládež²²⁶ rozhodující 9. září 1955²²⁷, kdy vláda schválila usnesení, na jehož základě spadaly pionýrské tábory především do péče ROH. Odborová organizace

²²³ Vznik pionýrské organizace ČSM se sice datuje do roku 1949, ale jejím předchůdcem jsou Pionýrské oddíly Junáka, jež vznikly již v 2. polovině 40. let 20. století. Pionýr a Junák byly stěžejními organizacemi věnujícími se volnému času dětí a mládeže před rokem 1989. Pionýr. 1999 *Historické ohlednutí za pionýrským hnutím (názor České rady Pionýra)* [online]. Pionýr: 1999 [cit. 10. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.pionyr.cz/o-pionyru/historie/ohlednuti99>.

Junák (a český skauting) byl mezi lety 1948 – 1989 dvakrát zakázán. Oficiálním důvodem zákazu byly „nedostatky ve výchově“ dětí. Ovšem již od počátku se spekulovalo o tom, že skaut stál v cestě vzniku Pionýru, jakožto přímo řízené dětské organizaci KSČ, jež již od roku 1949 chtěla vytvořit mládežnickou organizaci podle sovětského vzoru. Po zákazu Junáka (poprvé v roce 1951) byly prováděny povinné přepisy dětí do Pionýra. Krásný, Vladan. Letní dětské tábory jako fenomén mimoškolní výchovy [online]. Zlín, 2013 [cit. 2015-12-10]. Bakalářská práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. Fakulta humanitních studií. Vedoucí práce Alena Plšková. Dostupné z: <http://theses.cz/id/npv2ly/>, str. 22.

²²⁴ Zotavovací akce pro děti pořádaly i jiné organizace než Pionýr a ROH např. Ministerstvo vnitra nebo Český červený kříž. ROH organizující dětské rekreace však co do počtu dětí získalo jednoznačnou převahu. Čornejová, Alžběta, 2011, cit. d., str. 69.

²²⁵ Franc, Knapík, 2013, cit. d., str. 167 – 169, 374.

²²⁶ Tábory jako formu prázdninového vyžití mohla využít také učňovská mládež a pracující dorost. Franc, Knapík, 2013, cit. d., str. 383.

²²⁷ Od této doby se také tábory začaly označovat jako odborové rekreace určené pro děti, přičemž svou organizací a programem v mnohém napodobovaly právě odborové rekreace pro dospělé.

měla „[...] pomáhat rodině, škole a pionýrské organizaci ČSM v tom, aby z našich dětí vyrůstali zdraví, vzdělaní a všestranně zdatní lidé, budoucí hospodáři a budovatelé komunismu“. Pionýrské rekreace neměly sloužit pouze k rekreaci a utužení zdraví dětí, ale měly dětské participanty vést rovněž k větší „[...] družnosti, dobrovolné kázni, samostatnosti, rozvíjení iniciativy a tvořivosti, učit se úctě k práci a socialistickému vlastnictví“.²²⁸ Organizátorem pionýrských táborů bylo nově ROH, zřizovatelem a provozovatelem byly závodní výbory nebo krajské výbory odborových svazů. Ve stejném roce 1955 se podle záznamů ÚSRP zúčastnilo letního pobytu na pionýrských táborech 25 000 dětí. Pro srovnání v roce 1957 to bylo již 120 000 dětí a začátkem 60. let již více jak 300 000 dětí.²²⁹

Tábory trvaly zpravidla 20 dní²³⁰ a byly určeny zejména pro děti ve věku od 7 do 14 let²³¹, jež se po příjezdu na místo dále rozdělovaly do jednotlivých věkových skupin. První skupinu tvořily děti od 7 do 9 let, druhou od 9 do 11 let a poslední děti od 11 do 14 let, přičemž v této skupině bylo již zajištěno oddělené ubytování pro chlapce a dívky. Aby dítě mohlo jet na letní pionýrský tábor pořádaný pod hlavičkou odborové organizace²³², muselo splňovat několik základních kritérií. V první řadě se vybírali takoví žáci, již neměli jinou možnost zotavení a zároveň se tyto prázdniny neúčastnili podobné akce. V druhé řadě se pak přihlíželo k jejich výsledkům a chování ve škole, iniciativě v pionýrské organizaci a celkovému zdravotnímu stavu. Konečné slovo měl závodní výbor, jenž bral v úvahu rovněž řádné členství a plnění povinností rodičů v odborové organizaci.²³³ Vedle výše zmíněných kritérií existovalo ještě jedno obecné pravidlo související s výběrem a skladbou dětí na pionýrských táborech, kdy od roku 1955 namísto dřívějších

²²⁸ Frischerová, Edita, ed. a kol. *Pionýrské tábory ROH: [sborník]*. Praha: Práce, 1957, str. 3 – 4.

²²⁹ Čornejová, Alžběta, 2011, cit. d., str. 69 – 86.

²³⁰ Finanční stránka táborů byla pro rodiče spíše příznivá. Např. v roce 1957 nesměl pobyt pro žáka překročit částku 500 Kčs, přičemž 250 Kčs činil režijní příspěvek od odborových svazů, 100 Kčs dával závodní výbor a zbylou část platili rodiče dítěte. Tamtéž.

²³¹ Do pionýrských táborů ROH byly přednostně vysílány děti z průmyslových a městských oblastí, jež podle dobové literatury potřebovaly upevnit své zdraví na zdravém vzduchu nejvíce. Frischerová, Edita, 1957, cit. d., str. 4.

²³² Zvláštním typem byla podniková pionýrská rekreace. Podniková pionýrská rekreace se rovněž řídila směrnicemi, jež byly vydány ROH, avšak lišila se např. ve výběru a „prověřování“ dětí na tábor, kdy často nebylo třeba žádného dalšího doporučení atp., neboť podnikoví odboroví funkcionáři své zaměstnance již dobře znali (nebo alespoň znát měli). Rovněž vedoucími a některými dalšími pracovníky se stávali zaměstnanci daných podniků, někdy i rodiče dětí, jež se konkrétní pionýrské rekreace zúčastnily, což přispívalo k celkové „rodinnější atmosféře“ tábora. Čornejová, Alžběta, 2011, cit. d., str. 69 – 86.

²³³ Tamtéž.

školních pionýrských skupin jezdily děti nově na tábory provozované podnikem, u něhož byl zaměstnán alespoň jeden z rodičů.²³⁴ V praxi se tak na pionýrských táborech pořádaných odborovou organizací nescházeli převážně spolužáci z jedné školy či oboru, ale děti spolupracovníků daného podniku. Skutečnost, že děti nebudou na táboře „nikoho znát“, v nich často mohla vyvolávat nechuť na tábory jezdit i jiné nepříjemné pocity. Ostatně tuto skutečnost potvrdila ve své výpovědi i paní Lenka Pekrová, jež přiznala, že při své první účasti na pionýrském táboře (v 8 letech, celkem navštívila letní pionýrský tábor třikrát) byla tím jediným, co ji „drželo nad vodou“, účast její o dva roky starší sestry na stejném táboře.²³⁵

Přísným kritériím výběru a přípravě podléhali i pracovníci pionýrských táborů. Hlavní vedoucí pionýrského tábora vybíral provozovatel tábora, jímž byl většinou pedagogický pracovník s mnohaletou zkušeností z této funkce nebo několikaletou praxí oddílového vedoucího. Vedle hlavního vedoucího tábora, jehož charakter osoby často předznamenával míru ideologičnosti v táboře, plnili významné funkce ještě tzv. oddíloví vedoucí, jimiž byli většinou studenti škol s pedagogickým zaměřením, již na pionýrském táboře vykonávali zároveň školou požadovanou praxi, přičemž v letech 1958 – 1960 školy dokonce vyžadovaly, aby si jejich studenti absolvující táborovou praxi psali na následující den písemnou přípravu. Měli-li zájem o práci oddílového vedoucího lidé, již neměli s touto činností žádné zkušenosti, byli zařazováni k oddílu nejprve jako praktikanti, podobně jako ti, již nedosáhli věku 18 let. Každý vedoucí oddílu prošel jednodenní či dvoudenní přípravou, jež probíhala před zahájením tábora a byla jeho provozovatelem zaměřena na seznámení vedoucích s programem, materiálním zabezpečením tábora, věkovým složením dětí účastnících se tábora, seznámení s ostatními pracovníky tábora a poučení o povinnostech vedoucího oddílu.²³⁶

Pionýrské tábory ROH byly koncipovány jako místa „[...] radostného oddechu i místa poučení“.²³⁷ Tomu byl přizpůsoben jak denní řád tábora, tak jeho

²³⁴ Franc, Knapík, 2013, cit. d., str. 378.

²³⁵ Rozhovor s paní Lenkou Pekrovou, narozenou 23. 2. 1978, ze dne 20. 11. 2015, archiv autorky.

²³⁶ Dobešová, Aneta. *Letní tábory totality a dneška z pohledu vedoucího* [online]. České Budějovice, 2014. [cit. 10. 12. 2015]. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Vedoucí práce Richard Macků. Dostupné z: <http://theses.cz/id/n5vol6/>, str. 16.

²³⁷ *Pionýrské tábory ROH o hlavních prázdninách v roce 1956: [Směrnice pro organizaci pionýrských táborů]*. Praha: ROH, 1956, str. 6.

každodenní program. Od počátku 60. let postupně docházelo ke změnám úkolů, jež měl dětský pionýrský tábor ROH plnit, s čímž pochopitelně souvisel jeho konkrétní program. Od opatrovnické a „vykrmovací“²³⁸ úlohy prvních pionýrských táborů ROH, pořádaných v letech 1950 – 1957, dospěl jejich programový vývoj až k akceptování myšlenky pravého skautského života v přírodě²³⁹. Každý pionýrský tábor musel důsledně dodržovat daný táborový plán²⁴⁰ a harmonogram, čímž každodenní život v táborech určitým způsobem spíše než chvílky volna navozoval školní atmosféru. Denní táborové řady byly pro všechny pionýrské tábory ROH prakticky stejné. Odlišnosti mohly nastat až v konkrétních přístupech vedoucích a jejich schopnostech v hledání zajímavých námětů pro činnost se svým oddílem, ovšem vždy v rámci denního řádu tábora. Ten byl pro celý tábor jednotný: skládal se z budičku, ranní hygieny, rozevičky, snídaně, nástupu, času pro dopolední program, oběd, času pro odpolední program, večere a večerky. Součástí náplně dopoledního/odpoledního programu²⁴¹ byly nejrůznější hry, soutěže, celotáborové akce nebo vycházky do okolí²⁴²; volba aktivit byla zcela na vedoucích, již se pro své svěřence snažili vymyslet aktivity co nejzajímavější a nejzábavnější.²⁴³

Přestože byl základní program v táborech stejný, postupem času bylo možné najít pionýrské tábory, jež se svou tematikou od jiných lišily, resp. zdůrazňovaly určitý konkrétní prvek standardních táborových prvků. Na tomto místě přiblížíme několik z nich. Prvním typem byly tzv. putovní tábory, určené pro děti od 11 let. U takto starých dětí se již předpokládaly jisté zkušenosti nasbírané opakovanými

²³⁸ „Vykrmovací“ funkce táborů, tedy snaha o to, aby děti na závěr tábora měly určitý příbytek na váze, byla podporována a prosazována zejména v návaznosti na strádání a hlad spojený s druhou světovou válkou a dobou bezprostředně následující. Více viz Klimentová, Maryna a Moravec, Radim. *Stravování a hygiena v pionýrských táborech ROH*. Praha: Práce, 1959. 270 s.

²³⁹ Přesto byl důraz na přírodu a s tím spojená zotavená na zdravém vzduchu rovněž součástí základních aspektů pionýrského hnutí.

²⁴⁰ Táborový plán musel být předem připravený kolektivem daného tábora a následně dán ke schválení závodnímu výboru. Tento postup měl zajistit „zajištění všech politických a materiálních podmínek“. *Pionýrské tábory ROH o hlavních prázdninách v roce 1956*, 1956, cit. d., str. 6 – 7.

²⁴¹ Vedoucí mohli čerpat inspiraci pro zaplnění volného času dětí z nejrůznějších příruček či knih, jež se tomuto tématu bohatě věnovaly. Více např. Polomis, Karel. *Pionýrské tábory ROH. D.1., Pracovní činnost na táboře*. Praha: Práce, 1985.

²⁴² V rozhovoru si paní Eva Prudilová vzpomněla na výlet do blízkého Velkého Meziříčí (tábor se konal v obci Uhřínov) nebo na návštěvu nedalekého rybníka. „Sem tam jsme šli do rybníka, který byl za kopcem, hned u tábora. Na to jsme se vždycky těšili, jediný problém byl v tom, že ten rybník byl tak metr hluboký a z toho bylo půl metru bahno. To pak bylo koupáníčko.“ Rozhovor s paní Evou Prudilovou, 2015, narozenou 11. 8. 1976, ze dne 20. 11. 2015, archiv autorky.

²⁴³ Dobešová, Aneta, 2014, cit. d., str. 17 – 18.

návštěvami táborů či turistických oddílů. Putovní tábory se začaly více prosazovat zejména v 1. polovině 60. let a existovala i jejich odnož v podobě putovních motoristických táborů. Dále existovaly např. „branné tábory“ a rekreace na mezinárodních táborech (konaných v zahraničí), na něž jezdily spíše děti stranických prominentů a vysokých státních funkcionářů. Mezi mezinárodními tábory byl pomyslnou nejvyšší „metou“ luxusně vybavený sovětský tábor v Artěku na Krymu²⁴⁴. Obecně lze ovšem říci, že centrální odborové orgány prosazovaly spíše zásadu, aby děti poznávaly zejména svou vlastní zemi.²⁴⁵

Pionýrské tábory byly ve své době²⁴⁶ vyhledávanou a oblíbenou možností, jak naplnit prázdninový čas dětí. Velmi obecně lze říci, že jimi od poloviny 50. let prošla podstatná část dětské populace v Československu. Zajímavé je, že v případě dětských táborů je možné více než kdekoli jinde připustit patrný rozpor v oficiálním obrazu tábora a žitou realitou, a to zejména v oblasti indoktrinace dětí. Paní Eva Prudilová, jež se v 80. letech účastnila celkem tří pionýrských táborů, nepociťovala podle své výpovědi kromě ranního nástupu pod pionýrskou vlajkou a oslovení „soudruhu/soudružko“ na táboře žádné známky ideologického tlaku ze strany vedoucích oddílů či někoho jiného. Zároveň sama připouští, že „[...] když v něčem žiješ jako dítě každý den, tak to vůbec nevnímáš [...]“.²⁴⁷

²⁴⁴ Tento dětský tábor byl vybudován na sovětském poloostrově Krym v blízkosti Černého moře. Ačkoliv v době jeho vzniku v roce 1925 byl určen pouze pro děti postižené tuberkulózou, stal se z něho legendární socialistický mezinárodní pionýrský tábor, jenž svou „mohutností“ předčil všechny dosud známé dětské tábory ve světě. Jeho zakladatelé se snažili o vybudování dětského tábora, v němž se budou rekreovat zejména děti z politicky prověřených rodin, přičemž ročně ho navštívilo až 27 000 dětí jak ze Sovětského svazu, tak z ostatních spřátelených zemí. Artěk patřil k jakési výkladní skříni sovětského režimu a měl rovněž zásadní význam pro utváření podoby dětských táborů ve všech státech socialistického bloku. Dobešová, Aneta, 2014, cit. d., str. 8 – 9.

²⁴⁵ Franc, Knapík, 2013, cit. d., str. 380 – 382.

²⁴⁶ Je nutno podotknout, že velkou oblibu zažívají pionýrské tábory rovněž v současnosti: pionýr je i dnes organizací snažící se nabídnout dětem prázdninový pobyt v přírodě, leč v dnešní době počítačových her a internetu jsou často z této „nabídky“ nadšenější spíše rodiče, než samotné děti.

²⁴⁷ Rozhovor s paní Evou Prudilovou, narozenou 11. 8. 1976, ze dne 20. 11. 2015, archiv autorky.

10. Závěr

Odborové rekreace představují specifický historický fenomén 2. poloviny 20. století. Předpokladem odborových rekreací je existence volného času a infrastruktury (sítě zotavoven a rekreačních objektů). Volný čas lze nejnázne vymezit jako opositum k času pracovnímu. V práci jsme zmínili několik různých přístupů k volnému času a několik jeho definic, přičemž pro nás a československé sociology volného času, zabývající se tímto tématem v 60. letech minulého století a reálně žijící v období rozkvětu odborových rekreací, je nejpřínosnějším pohledem koncept levicově smýšlejícího francouzského sociologa Joffreyho Dumazediera, jenž definoval volný čas jako soubor činností, jimž se na základě dobrovolnosti a libovolnosti člověk z nejrozličnějších důvodů (kvůli odpočinku, zábavě, rozvoji své osobnosti apod.) věnuje poté, co splnil všechny své povinnosti spojené s prací, rodinou či společností (sociální povinnosti). Masový rozvoj volného času nastal až s nástupem industriální a post-industriální společnosti a zároveň je spojen rovněž se zkracováním pracovní doby a s nárůstem objemu volného času. V případě československého prostředí nastává významnější prodlužování volného času v důsledku volných sobot a nedělí a prodlužování doby dovolených přibližně od druhé poloviny 60. let.

Stejně jako volný čas je předpokladem odborových rekreací i existence sítě zotavoven a rekreačních objektů pod správou ROH. ROH bylo po roce 1946 v Československu jedinou možnou odborovou organizací zaštiťující a ochraňující práva pracujících, resp. taková byla jeho původní myšlenka. Fakticky se ovšem po únoru 1948 a nástupu KSČ do čela státu stalo ROH tzv. převodovou pákou strany, jejímž prostřednictvím komunistický režim mobilizoval a organizoval všechny zaměstnance a pracující v zemi. ROH plnilo celou řadu funkcí a jednou z nich bylo právě pořádání odborových rekreací. Po válce získalo ROH ať již v důsledku odsunu německých obyvatel státu, nebo prostřednictvím znárodnovacích akcí celou řadu objektů, jež využívalo k pořádání rekreačních pobytů (některé dalo do správy jednotlivým podnikům coby závodní zotavovny). Tyto objekty (např. chaty, ubytovací komplexy či hotely) se často nacházely v turisticky vyhledávaných lokalitách, čímž se pro pracující staly zajímavou možností trávení volného času.

Vedle odpočinku a času pro regeneraci měly rekreace důležitou politickou a výchovnou funkci; jednak měly v období tzv. normalizace v 70. letech 20. století naplňovat „sociální kontrakt“ mezi pracujícími a režimem, jednak během různých besed, exkurzí a přednášek, jež byly nedílnou součástí rekreačních pobytů, napomáhaly k utváření ideologického obrazu režimu.

Společným rysem výběrových a závodních rekreací i pionýrským táborem byla určitá snaha zajistit pracujícím nebo jejich dětem plnohodnotný odpočinek a zotavení. Podstatné rozdíly pak lze vidět především mezi výběrovou a závodní rekreací (pionýrské tábory jsou samostatnou kategorií rekreací). Výběrové rekreace byly centrálně organizovány a pořádány ÚSRP ROH a byly určeny především zasloužilým a nejlepším pracovníkům. Byly to rekreace „za odměnu“, na něž bylo poměrně obtížné získat poukaz, a větší šanci než na výběrovou rekreaci měli pracující na účast na závodní rekreaci pořádané konkrétním podnikem. Výběrové rekreace se odlišovaly rovněž kvalitou poskytovaných služeb v zotavovnách (plná penze s pestřejší stravou, bohatší programová náplň, kvalitnější vybavení pokojů apod.), jež velmi převyšovala kvalitu závodní zotavovny, zároveň byly situovány převážně v turisticky velmi zajímavých lokalitách a měly větší lůžkovou kapacitu. Oproti tomu závodní rekreace byly organizovány na úrovni základní odborové organizace ROH, tedy odborovým orgánem příslušného podniku. Závodní zotavovny měly skromnější vybavení a byly hrazeny především z fondů daného podniku. S tím souvisí i určitá „domáctější“ atmosféra závodních rekreací a menší programová striktnost. Posledním typem rekreací byly pionýrské tábory organizované ROH (nebo samotnými podniky), jež byly určeny dětem a mládeži odborářů. Jejich smysl spočíval v organizaci volného času dětí, dále je měly naučit kolektivnímu způsobu života a v neposlední řadě je měly o letních prázdninách zaměstnat, aby rodiče mohli v klidu vykonávat své zaměstnání.

Druhá otázka práce se dotýkala proměn jednotlivých typů rekreací v čase. Rekreace se měnily souběžně s politickými změnami v zemi. Bezprostředně po válce byly rekreace novým způsobem trávení volného času. Zájem o ně z řad pracujících postupně vzrůstal, až přerostl v masovou záležitost. S nárůstem zájmu souvisí rovněž snaha režimu o zkvalitnění služeb v zotavovnách a rekreačních

střediscích nebo navýšení lůžkové kapacity zotavoven. Změny se odehrávaly rovněž v určité přístupnosti rekreací a přisnosti výběru rekreatantů. Zatímco v 50. letech nebylo možné si na výběrovou rekreaci vzít své potomky a celý pobyt byl striktně centrálně organizován, v pozdějších letech už děti na rekreace jezdit mohly a např. v případě závodních rekreací se rozdělování poukazů opravňujících k pobytu stalo již jen formalitou.

Dále jsme zjistili, jakou roli v organizaci rekreací zastávalo samotné ROH. Bezpochyby mělo ROH větší úlohu v organizování a pořádání výběrových rekreací. V tomto případě ÚSRP ROH přímo získávalo a spravovalo jednotlivé zotavovny; odborové orgány v podnicích či institucích navrhovaly a schvalovaly jednotlivé pracovníky k získání poukazu. Závodní rekreace pak spadaly do agendy nižších odborových celků v podobě základních organizací ROH. Přesto je patrné, že všechny tři typy rekreací musely více či méně plnit formální stanovy a nařízení vydaná ROH.

Poslední otázkou práce byly proměny trávení volného času v Československu po druhé světové válce až do listopadu 1989. Všeobecně se dá říci, že se bývalý režim zpočátku snažil „vyvést“ trávení volného času ze soukromí do veřejných prostor a míst. Příkladem toho byly veřejně a kolektivně oslavované státní svátky a významné dny nebo samotné pořádání společných dovolených pracujících prostřednictvím odborových rekreací. Od striktně kolektivního trávení volného času se nicméně postupně upouštělo, což lze v případě odborových rekreací pozorovat na tom, že např. během 50. let nebylo možné, aby na odborovou rekreaci jel manželský pár společně (o účasti dětí ani nemluvě), kdežto naproti tomu koncem 60. let a během 70. a 80. let bylo možné jet na odborovou rekreaci jako na rodinnou dovolenou (trávit volný čas na rekreaci s dětmi a celými rodinami bylo zcela běžné). Zvláštním typem naplnění volného času bylo chataření a chalupaření, jež zaznamenaly masový rozvoj především v období tzv. normalizace v 70. a 80. letech minulého století.

Celkovým záměrem práce bylo popsat základní trendy, směry a proměny československých odborových rekreací v letech 1945 – 1989; mimoto zahrnuje rovněž kapitolu věnující se konceptu volného času a podrobný historický popis

existence a fungování ROH jako takového. V neposlední řadě je třeba říci, že nabízí historický exkurz do fungování a organizování odborových rekreací v jednom z nejznámějších a nejvýznamnějších československých průmyslových podniků, Škody Mladá Boleslav.

Nelze říci, že by téma odborových rekreací bylo u badatelů a studentů „tématem oblíbeným“. Domníváme se, že to může vypovídat o faktu, že je těžké psát o tak blízké minulosti, nebo se člověk může bát určitého osobního hodnotového soudu, jenž by mohl být nepříjemným skrytým průvodcem jeho díla. Přesto je třeba mít na paměti, že rekreace jsou významným specifíkem naší země, o němž toho stále víme velmi málo a jež si jednoznačně zaslouží více naší pozornosti. Téma odborových rekreací je zajímavé rovněž z hlediska studia orální historie, neboť lidé, již by mohli být pamětníky a jejichž výpovědi by tak mohly sloužit jako pramen bádání, stárnou a umírají. Nejvhodnější čas pro studium odborových rekreací je rovněž z tohoto důvodu, domníváme se, právě nyní.

Prameny

Archivní

Archiv společnosti Škoda Auto

Fond Závodní rady 1945 – 1954, krabice č. 4, složka č. 23: Sociálně-zdravotní péče/rekreace a p. 1945 – 1951. *Letní zotavení pracujících v r. 1947*. Mladá Boleslav, 1947.

Fond Závodní rady 1945 – 1954, krabice č. 4, složka č. 23: Sociálně-zdravotní péče/rekreace a p. 1945 – 1951. *Seznam účastníků rekreace ÚRO turnus od 17. 8. 1947*. Mladá Boleslav, 1947.

Fond Závodní rady 1945 – 1954, krabice č. 4, složka č. 23: Sociálně-zdravotní péče/rekreace a p. 1945 – 1951. *Pokyny pro účastníky týdenního zájezdu ROH do Budapešti v prosinci 1950*. Praha, 1950.

Fond Závodní rady 1945 – 1954, krabice č. 4, složka č. 23: Sociálně-zdravotní péče/rekreace a p. 1945 – 1951. *Aktová notička: Petrova bouda*. Mladá Boleslav, 1945.

Fond Závodní rady 1945 – 1954, krabice č. 4, složka č. 23: Sociálně-zdravotní péče/rekreace a p. 1945 – 1951. *Stavební úpravy na Kolberově lesní chatě*. Mladá Boleslav, 1947.

Fond Závodní rady 1945 – 1954, krabice č. 4, složka č. 23: Sociálně-zdravotní péče/rekreace a p. 1945 – 1951. *Situační zpráva z 6. 3. 1947*. Mladá Boleslav, 1947.

Fond Závodní rady 1945 – 1954, krabice č. 4, složka č. 23: Sociálně-zdravotní péče/rekreace a p. 1945 – 1951. *Cestovní zpráva z Kolberky*. Mladá Boleslav, 1949.

Fond Závodní rady 1945 – 1954, krabice č. 4, složka č. 24: Haléřový spolek dělníků. *Haléřový spolek*. Mladá Boleslav.

Fond Závodní rady 1945-1954, krabice č. 4, složka č. 23: Sociálně-zdravotní péče/rekreace a p. 1945 – 1951. *Věc: rekreace pracujících*. Mladá Boleslav, 1947.

Fond AZNP, krabice č. 123 (1962 – 1967), složka: *Vznik závodu a jeho přestavby*. Mladá Boleslav, 1962.

Fond AZNP, krabice č. 123 (1962 – 1967), složka: Vznik závodu a jeho přestavby. MÁSLÍK, Jiří. *Dělnické hnutí v AZNP MB 1985 – 1918*. Hradec Králové, 1967.

Fond AZNP, krabice č. 172 (1945 – 1989), složka: *Dohoda o spolupráci*. Mladá Boleslav, 1973.

Fond AZNP, krabice č. 172 (1945 – 1989), složka: *ROH AZNP MB* – brožura. 1981.

Osobní

Rozhovor s panem Jaroslavem Věžníkem, narozeným 27. 3. 1933, ze dne 10. 12. 2015, archiv autorky.

Rozhovor s panem Josefem Bezděkem, narozeným 3. 11. 1953, ze dne 9. 9. 2015, archiv autorky.

Rozhovor s paní Evou Štrýglovou, narozenou 23. 12. 1957, ze dne 9. 9. 2015, archiv autorky.

Rozhovor s paní Evou Prudilovou, narozenou 11. 8. 1976, ze dne 20. 11. 2015, archiv autorky.

Rozhovor s paní Lenkou Pekrovou, narozenou 23. 2. 1978, ze dne 20. 11. 2015, archiv autorky.

Tištěné

30 let rekreační péče ROH. Praha: Ústřední správa rekreační péče ROH, 1975. 51 s.

Dvouletý plán cestovního ruchu. Praha, Studijní ústav cestovního ruchu, 1946. 23 s.

FRISCHEROVÁ, Edita, ed. a kol. *Pionýrské tábory ROH: [sborník]*. Praha: Práce, 1957. 98 s.

HYBNER, Ladislav. *Rozvoj rekreace ROH: kategorizace zotavoven a diferenciací cen poukazů výběrové*. Praha: Práce, 1981. 27 s.

JANKOVSKÝ, Milan. *Výběrová rekreace ROH: instrukčně met. pokyny pro odborové orgány a funkcionáře*. Praha: Práce, 1985. 97 s.

JÍŘINEC, Egon. *Financování kulturních, rekreačních a jiných zařízení v podniku*. Praha: Práce, 1975. 158s.

KLIMENTOVÁ, Maryna a MORAVEC, Radim. *Stravování a hygiena v pionýrských táborech ROH*. Praha: Práce, 1959. 270 s.

Košický vládní program: Program nové Československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků. Praha: Svoboda, 1975. 35 s.

Pionýrské tábory ROH o hlavních prázdninách v roce 1956: [Směrnice pro organizaci pionýrských táborů]. Praha: ROH, 1956. 23 s.

POLOMIS, Karel. *Pionýrské tábory ROH*. D.1. Pracovní činnost na táboře. Praha: Práce, 1985.

RERYCHOVÁ, Božena. *Pracovníci podnikového rekreačního zařízení*. Praha: Práce, 1985.

Směrnice pro pionýrské tábory ROH. Praha: ROH-Ústř. správa rekreační péče, 1959. 19s.

Stanovy ROH; Usnesení o závodních výborech. Praha: Práce, 1963. 51s.

ŠMÍDMAJER, Josef a KOHOUTEK, Jaroslav, ed. *Závodní rady a odborové hnutí*. Praha: Práce, 1947. 23s.

VEVERKOVÁ, Hana, ed. *Závodní rekreace ROH*. Praha: Práce, [1963, na tit. listu chybně] 1964. 194 s.

Zákon č. 56/1975 Sb., kterým se mění zákon č. 93/1951 Sb., o státním svátku, o dnech pracovního klidu a o památných a významných dnech [online]. In: *Sbírka zákonů*. Československá socialistická republika 1975. [cit. 1. 9. 2015]. Dostupné z: http://www.epravo.cz/_dataPublic/sbirky/archiv/sb17-75.pdf.

ZÁPOTOCKÝ, Antonín. *Odborové hnutí a budování socialismu: budovat socialismus znamená lépe hospodařit: [referát z II. všeodborového sjezdu ROH.* Praha: Práce, 1949. 53 s.

ZÁPOTOCKÝ, Antonín. *Odbory v zemi socialismu: [dvacet let SSSR].* Praha: Ústředna průmyslových svazů odborových, 1937. 23 s.

Zásady zahraniční a domácí kádrové rekreace ROH. Praha: ROH, 1983. 8 s.

Zpráva o činnosti Revolučního odborového hnutí k I. všeodborovému sjezdu: Praha 19. – 22. IV.1946. Praha: Ústřední rada odborů, 1946. 446 s.

Elektronické

Vládní návrh z 5. března 1948, kterým se mění a doplňují některá ustanovení dekretu presidenta republiky ze dne 24. října 1945, č. 104 Sb. o závodních a podnikových radách [online]. Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé 1948 (4. zasedání). [cit. 18. 4. 2015]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1064_00.htm.

Zákon č. 111/1984, o prodloužení základní výměry dovolené na zotavenou a doplnění § 5 zákoníku práce.

Zákon č. 144/1946 Sb., o jednotné odborové organizaci [online]. Profesní informační systém ČKAIT. [cit. 10. 11. 2015]. Dostupné z: <http://www.profesis.cz/parser/go/76694d514d666d6f32554d434b382f6356514f746d4b65456b726841314935377774776b3572584b4251393648506a5358375235314a395a514841434c4d5446>.

Zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce [online]. MPSV, Archiv právních norem. [cit. 12. 12. 2015]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/ppropo.php?ID=z65_1965o.

Zákon č. 82/1947 Sb., o přechodné úpravě placené dovolené na zotavenou.

Zákon č. 93/1951 Sb., o státním svátku, o dnech pracovního klidu a o památných a významných dnech [online]. Národní shromáždění republiky Československé 1951. [cit. 3. 9. 2015]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0587_00.htm.

Literatura

BALÍK, Stanislav et al. *Politický systém českých zemí 1848 – 1989*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2011. 178 s. ISBN 978-80-210-5438-7.

BLAŽKOVÁ, Tereza, ed., FIALOVÁ, Dana, ed. a MATOUŠEK, Václav, ed. *Individuální a masová rekreace v okolí velkých industriálních měst v 19. – 21. století*. Praha: Togga, 2014. 233 s. ISBN 978-80-7476-063-1.

BZENECKÁ, Lucie. *Bavit se jako "tenkrát" – Co bychom měli vědět o komunismu, ale bojíme se zeptat* [online]. Praha, 2010. [cit. 2. 9. 2015]. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Fakulta humanitních studií. Vedoucí práce Yasar Abu Ghosh. 80 s. Dostupné online: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/71237/?lang=en>.

ČAPKA, František. *Odbory v českých zemích v letech 1918 – 1948*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 288 s. ISBN 978-80-210-4797-6.

ČORNEJOVÁ, Alžběta. *Dovolená s poukazem: odborové rekreace v Československu 1948–1968*. Praha: Academia, 2014. 250 s. ISBN 978-80-200-2363-6.

ČORNEJOVÁ, Alžběta. *Odborové rekreace v Československu v 50. a 60. letech 20. století*. Praha, 2011. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Pedagogická fakulta. 156 s. Vedoucí práce Jiří Pokorný.

DOBEŠOVÁ, Aneta. *Letní tábory totality a dneška z pohledu vedoucího* [online]. České Budějovice, 2014. [cit. 10. 12. 2015]. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Vedoucí práce Richard Macků. Dostupné z: <http://theses.cz/id/n5vol6/>.

DOHNAL, Václav, ed. aj. *Rajonizace cestovního ruchu ČSR*. Praha: Merkur, 1985. 167 s.

DUFKOVÁ, Kateřina. *Dovolená ve filmu v letech 1948 – 1960* [online]. 2014. [cit. 28. 4. 2015]. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Denisa Nečasová. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/350301/ff_m/.

DURMANOVÁ, Marie. Některé problémy odborové rekreace jako specifického fenoménu cestovního ruchu. *Journal of Tourism and Services*. Praha: VŠO, 2010, str. 12 – 23.

FAZIK, Alexander. Fond volného času, jeho struktura a funkce. In: *Aktuální problémy volného času a cestovního ruchu*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov ve spolupráci s katedrou společenských věd Vysoké školy obchodní v Praze, 2013, s. 12 – 19. ISBN 978-80-7415-076-0.

FAZIK, Alexander. Průmysl volného času. In *Čítanka: Sociologie volného času a cestovního ruchu: (výběr statí, textů a klíčových citací z děl pojednávajících o sociologii volného času a cestovním ruchu)*. Praha: Vysoká škola obchodní, 2011, s. 166 – 167. ISBN 978-80-86841-35-9.

FILIPCOVÁ, Blanka. *Člověk, práce, volný čas*. Praha: Svoboda, 1967. 155s.

FRANC, Martin a KNAPÍK, Jiří. Volný čas 1957 – 1967: dobové diskuse a vymezení. *Dějiny – teorie – kritika* [online]. 2012, 9 (1) [cit. 10. 12. 2015].

Dostupné z:

<http://www.dejinyteoriekritika.cz/Modules/ViewDocument.aspx?Did=283>.

FRANC, Martin a KNAPÍK, Jiří. *Volný čas v českých zemích 1957 – 1967*. Praha: Academia, 2013. 573 s. ISBN 978-80-200-2229-5.

FÜRSTOVÁ, Dana. *Cestovní ruch a cestování v 70. a 80. letech 20. století z perspektivy občanu ČSSR. Dovolená ROH*. Praha, 2015. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Fakulta humanitních studií. Vedoucí práce Pavel Mücke.

FÜRSTOVÁ, Dana. *Dovolená v poválečné ČSR – rekreace v historické perspektivě*. Praha, 2012. Bakalářská práce. Univerzita Karlova. Fakulta humanitních studií. Vedoucí práce Pavel Mücke. 75 s.

GOTTLIEB, Miroslav. Několik poznámek a námětů k fenoménu novodobé turistiky a rekreace. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*. Praha: 1966, 2 (2), s. 291 – 295.

HANÁKOVÁ, Petra. *Cestovní ruch osob se zdravotním postižením* [online]. Brno, 2014. [cit. 28. 4. 2015]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Ekonomicko-správní fakulta. Vedoucí práce Jiří Vystoupil. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/321527/esf_b/.

HANZLÍKOVÁ, Eva. Cestování v dobách socialismu. *Memo: časopis pro orální historii* [online]. 2011, 1 (1)[cit. 10. 12. 2015]. Dostupné z: <https://dspace.zcu.cz/bitstream/handle/11025/6130/Hanzlikova.pdf?sequence=1>

Historické ohlednutí za pionýrským hnutím (názor České rady Pionýra) [online]. Pionýr: 1999. [cit. 10. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.pionyr.cz/o-pionyru/historie/ohlednuti99>.

Historie odborového hnutí. Počátky odborů v českých zemích [online]. *Odborový svaz KOVO*. [cit. 19. 4. 2015]. Dostupné z: <http://www.oskovo.cz/os-kovo/historie-odboroveho-hnuti#1>.

Historie společnosti [online]. *Škoda Auto a. s.* 2015. [cit. 19. 11. 2015]. Dostupné z: <http://cs.skoda-auto.com/company/history/company-history>.

Historie. Srpen 68 [online]. *ČMKOS*. [cit. 19. 4. 2015]. Dostupné z: <http://www.cmkos.cz/o-nas/historie/3849-3/srpen-68>.

HOLUBEC, Stanislav. *Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době. Historicko-sociologická analýza*. Praha, 2008. Dizertační práce. Univerzita Karlova. Vedoucí práce Zdeněk Kárník.

HRDLIČKA, Otakar. *K dějinám odborového hnutí v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. Praha: Nadace Friedricha Eberta, 1992. 57 s.

CHALUPECKÁ, Kristýna. *Měnové reformy*. Brno, 2008. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Vedoucí práce Petr Mrkývka.

KALINOVÁ, Lenka. *K sociálním dějinám Československa v letech 1969 – 1989*. Praha: Vysoká škola ekonomická, Národohospodářská fakulta, 1999. 102 s. ISBN 80-7079-311-2.

KALINOVÁ, Lenka. *Konec nadějí a nová očekávání: k dějinám české společnosti 1969 – 1993*. Praha: Academia, 2012. 396 s. ISBN 978-80-200-2043-7.

KALINOVÁ, Lenka. *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945 – 1969*. Praha: Academia, 2007. 363 s. ISBN 978-80-200-1536-5.

KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945 – 1948. 1. část*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 153 s. ISBN 80-04-25699-6.

KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948 – 1953. 2. část, Zakladatelské období komunistického režimu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 146 s. ISBN 80-04-25700-3.

KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1967 – 1969. 4. část*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993. 81 s. ISBN 80-04-26142-6.

KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. 211 s. ISBN 978-80-7419-031-5.

KOSINOVÁ, Kristýna. *Cestování před sto lety, aneb, Všude dobře, doma nejlépe: rozvoj českého turismu v kontextu světových výstav ve druhé polovině devatenáctého století*. Praha: Dokořán, 2011. 222 s. ISBN 978-80-7363-384-4.

KRÁSNÝ, Vladan. *Letní dětské tábory jako fenomén mimoškolní výchovy* [online]. Zlín, 2013. [cit. 10. 12. 2015]. Bakalářská práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. Fakulta humanitních studií. Vedoucí práce Alena Plšková. Dostupné z: <http://theses.cz/id/npv2ly/>.

Latin search results for: „creo“. In: *Latdict* [online]. 2015. [cit. 10. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.latin-dictionary.net/search/latin/creo>.

Latin search results for: „recreatio“. In: *Latdict* [online]. 2015. [cit. 10. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.latin-dictionary.net/search/latin/recreatio>.

LAVICKÁ, Petra. *Aktivní a sportovní cestovní ruch* [online]. Brno, 2015. [cit. 28. 4. 2015]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta. Vedoucí práce Daniel Seidenglanz. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/358003/prif_m/.

MALÁ, Vlasta. *Cestovní ruch: (vybrané kapitoly)*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 1999. 83 s. ISBN 80-7079-443-7.

MANOVÁ, Miroslava. Několik poznámek k sociologickému pojetí cestovního ruchu. In *Aktuální problémy volného času a cestovního ruchu*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov ve spolupráci s katedrou společenských věd Vysoké školy obchodní v Praze, 2013, s. 146 – 153. ISBN 978-80-7415-076-0.

MARTINKOVÁ, Renata. *Pracovní doba* [online]. Brno, 2006. [cit. 2. 9. 2015]. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Právnická fakulta. Vedoucí práce Irena Píchová. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/60960/pravf_m/.

MAZAČOVÁ, Naděžda. *Výklad k zásadám vlády ČSSR a ÚRO k plánovitému a efektivnímu rozvoji podnikové rekreace*. Praha: Práce, 1982. 78 s.

PETRUSEK, Miloslav, MAŘÍKOVÁ, Hana a VODÁKOVÁ, Alena. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. 2 sv. ISBN 80-7184-311-3.

POKORNÝ, Jiří. Historie odborů [online]. *ČMKOS*. [cit. 25. 8. 2014]. Dostupné z: <http://www.cmkos.cz/o-nas/historie/158-3/historie-odboru>.

PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992*. Brno: Doplněk, 2009. ISBN 80-7239-147-X.

RYCHLÍK, Jan. *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012. 178 s. ISBN 978-80-7285-149-2.

ŠAFR, Jiří a PATOČKOVÁ, Věra. Trávení volného času v České republice ve srovnání s evropskými zeměmi. *Naše společnost* [online]. 2010, 8 (2) [cit. 19. 4. 2015]. s. 21 – 27. Dostupné z: <http://cvvm.soc.cas.cz/2010-2/traveni-volneho-casu-v-ceske-republice-ve-srovnani-s-evropskymi-zememi>.

Škoda auto Historie [online]. *Škoda muzeum*. [cit. 19. 11. 2015]. Dostupné z: <http://museum.skoda-auto.cz/documents/cs/sk-skoda-auto-history.pdf>.

ŠOUKAL, Jiří. Dovolená na letním bytě. In *Kapitoly z dějin cestovního ruchu*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov ve spolupráci s katedrou společenských věd Vysoké školy obchodní v Praze, s. 115 - 132. ISBN 978-80-7415-065-4.

VESELÁ, Dana. *Vývoj a proměny reklamy firmy Škoda Auto* [online]. Praha, 2006 [cit. 18. 12. 2015]. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Fakulta humanitních věd. Vedoucí práce Josef Fulka. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/54503>.

VESELÁ, Jana. *Základy sociologie volného času*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Ekonomicko-správní fakulta, 1999. 80 s. ISBN 80-7194-187-5.

VONDROVÁ, Jitka. Pražské jaro 1968. *Akademický bulletin AV ČR* [online]. 2008, 4. [cit. 19. 4. 2015]. Dostupné z: <http://abicko.avcr.cz/2008/4/04/prazske-jaro-1968.html>.

ZBOŘILOVÁ, Ivana. *Dovolená a význam jejího čerpání* [online]. Brno, 2015. [cit. 1. 9. 2015]. Rigorózní práce. Masarykova univerzita. Právnická fakulta. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/53597/pravf_r/.